

ISSN 1512-5513

VrhBosnensia

Časopis
za teološka
i medureligijska
pitanja

Vrhbosanska katolička teologija
Sarajevo
God. XIII, br. 1
2009.

---

vrhbosnensia

Časopis za teološka i međureligijska pitanja

Izdavač:

Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo

Uredničko vijeće:

Juro Babić, Ivo Balukčić, Klara Ćavar, Anto Ćosić, Niko Ikić, Tomislav Jozić, Pavo Jurišić, Tomo Knežević, Mjoljka Kuburović, Josip Lebo, Niko Luburić, Šimo Maršić, Ivica Mršo, Božo Odobašić, Ante Pavlović, Marinko Perković, Pero Pranjić, Zdenko Spajić, Marko Stanušić, Anto Šarić, Darko Tomašević, Franjo Topić, Tomo Vukšić, Mato Zovkić, Drago Župarić

Uređuju:

Tomislav Jozić, Šimo Maršić,
Tomo Vukšić, Mato Zovkić

Privremeni glavni i odgovorni urednik:

Darko Tomašević

Design:

Mladen Kolobarić

Lektura:

Dr. sc. Marija Znika

Korektura:

Tomislav Jozić i Darko Tomašević

Priprema:

Medijski centar Vrhbosanske nadbiskupije

Tisak:

Graforad - Zenica

Naklada:

500 primjeraka

Adresa uredništva:

Vrhbosnensia

Josipa Stadlera 5, BiH-71000 Sarajevo

Tel./fax glav. urednika: (--387-33) 232-380

Vinjeta na naslovnoj stranici:

Fragment oltarske menze iz katedrale sv. Petra u Vrhbosni (Sarajevo), sredina 13. stoljeća

Gubitak ali i dobitak.....	5
----------------------------	---

STUDIA

Drago ŽUPARIĆ

Pogled na obitelj u knjizi o Tobiji.....	7
--	---

<i>Family in the book of Tobit</i>	27
--	----

Tomo VUKŠIĆ

Prirodni priraštaj kao pokazatelj bračnog morala u katoličkim obiteljima u Bosni i Hercegovini.....	29
---	----

<i>The natural population growth as an indicator of marriage morality in Catholic families of Bosnia-Herzegovina</i>	51
--	----

Ana Marija KESTEN

Utjecaj obiteljskog ozračja na zrelo i odgovorno opredjeljenje za duhovno zvanje.....	55
---	----

<i>The influence of the family atmosphere on a mature and responsible decision to pursue a spiritual vocation</i>	70
---	----

Šimo MARŠIĆ

Pastoralna slika obitelji u Bosni i Hercegovini i mladi u njoj.....	71
---	----

<i>A pastoral view on family and youth in Bosnia and Herzegovina</i>	80
--	----

Zdenko SPAJIĆ

Učenje Ivana Pavla II. o legitimnoj uporabi sile: traženje novog puta za prosuđivanje moralnosti rata.....	83
--	----

<i>The teaching of John Paul II concerning the legitimate use of force: a search for a new approach to forming a judgment on the morality of war</i>	94
--	----

REFLEXIONES

Mato ZOVKIĆ

Majčinstvo Crkve u sakramentu pokore i pomirenja.....	97
---	----

<i>The motherhood of the Church in the sacrament of penance and reconciliation</i>	110
--	-----

Stjepan RIBIĆ

Dr. Ivan Merz - promicatelj kršćanske filozofije.....	111
---	-----

Josip LEBO

Unutarobiteljski dijalog - put do ljudske i kršćanske zrelosti.....	119
<i>Family dialogue - the path to human and Christian maturity.....</i>	133

RECENSIONES

Niko IKIĆ

Pravoslavna crkva.....	135
------------------------	-----

Mato ZOVKIĆ

Sociološka knjiga o tri monoteističke religije u BiH.....	138
---	-----

Ilija DRMIĆ

Da se ne zaboravi.....	141
------------------------	-----

Gubitak, ali i dobitak

Poštovani čitatelji!

Pred vama je novi broj *Vrhbosnensiae*. Nadamo se da ćete i ovaj put naći vama zanimljive i korisne stvari. Izlazak ovog broja *Vrhbosnensiae* označen je prije svega jednim žalosnim događajem. Radi se o smrti dugogodišnjeg urednika ovog časopisa Marka Josipović. Naime, prvog urednika *Vrhbosnensiae* i čovjeka koji je skoro sve poslove oko izdavanja i uređivanja ovog časopisa nosio na svojim ramenima, Gospodin je Bog, vladar života i smrti, pozvao sebi 08. svibnja 2009. godine. Nenadana i prerana smrt svećenika, koji se maksimalno trošio na njivi Gospodnjoj, obvezuje svakog prezbitera ove mjesne Crkve da i sam dadne svoj maksimum na mjestu gdje djeluje. Profesor Marko Josipović je predavao filozofske traktate na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji i bio njen dugogodišnji dekan. Nastojao je, s manje ili više uspjeha, podići ovu ustanovu na rang fakulteta što nažalost nije dočekao. Posebno se trudio oko izdavačke djelatnosti ne samo časopisa *Vrhbosnensia* nego i oko ostalih izdanja, prvo na Vrhbosanskoj visokoj teološkoj školi, a zatim i na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji. Pratio je razvoj ove ustanove svojim radom i zalaganjem. Više nije s nama na zemlji, ali se nadamo da ćemo se s njim ponovno susresti u nebeskoj slavi. U sljedećem broju *Vrhbosnensie* planiramo malo više stranica posvetiti njegovom radu i djelovanju.

Dosadašnji urednik ovog časopisa, prof. dr. Marko Josipović, više nije s nama, te kao ljudi i njegovi prijatelji osjećamo nedostatak. Međutim, iako su “praznina” i “gubitak” termini kojima bi se mogao opisati Markov odlazak s ovog svijeta, tj. naši osjećaji nakon Markove smrti, časopis koji se nalazi pred vama sve je osim “praznine” i “gubitka”. Imajući pred očima Markovu upornost i trud, nastojat ćemo nastaviti ono što je njemu bilo jako važno - ovaj časopis. Cilj nam je zadržati znanstvenu razinu časopisa, te, ako je moguće, sve više napredovati.

Drugi razlog zašto ovaj časopis nije “praznina” i “gubitak” jesu i članci koji se nalaze u ovom broju *Vrhbosnensiae*. Naime, najveći se dio članaka bavi problematikom obitelji, a obitelj je uvijek dobitak. Članci su najvećim dijelom predavanja koja su iznijeta na kolokviju koji je 22. studenog 2008. godine održan na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji pod nazivom “Duhovnost katoličke obitelji u Bosni i Hercegovini: stanje i perspektive”. Među člancima (Vukšić) koji će zasigurno privući pozornost

čitatelja jest analiza prirodnog priraštaja u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na Hrvate katolike. Svatko bi se trebao upitati što činiti nakon uočavanja poražavajućih rezultata. Međutim, nije sve tako crno. Iako se broj Hrvata katolika u Bosni i Hercegovini smanjuje, jedna od glavnih pokretačkih snaga opravka jest upravo obitelj. Ona je ta koja ima ključnu ulogu kako u darivanju života potomcima, tako i u odgoju onih koji će duhovno voditi buduće generacije, a to su svećenici, redovnici i redovnice. O ovoj temi upravo govori i jedan od članaka ovog broja (Kesten). Uz sve to, da bi obitelj funkcionirala i napredovala, važan čimbenik je međusobni dijalog i zdrava komunikacija njenih članova (Lebo). Važnu ulogu u društvu imaju i mladi koji stasaju i rastu u obiteljima i koji u obiteljima salijevaju temelj svoje osobnosti (Maršić). Uz ove obiteljske teme, veže se i tema obitelji u Tobijinoj knjizi (Župarić). Ova kratka biblijska knjiga donosi puno praktičnih pravila kako poboljšati obiteljski život. Mnoge Tobijine teme aktualne su i danas; od odnosa roditelja prema djeci i djece prema roditeljima, problema prenošenja životnog iskustva te uloge žene i muškarca u obitelji.

Uz ove, uglavnom, obiteljske teme, u ovom broju *Vrhbosnensiae* moći ćete naći i druge zanimljive teme. Tu svakako treba ubrojiti promišljanje pape Ivana Pavla II. o razrješavanju međunarodnih sukoba (Spajić), kao i ulogu Crvke u sakramentu pomirenja (Zovkić). Ne treba zaobići ni članak o prvom blaženiku iz Bosne i Hercegovine bl. Ivanu Merzu u kojem donosimo njegov doprinos na području filozofije.

Svima vama još jednom želim da, bez obzira na “gubitke”, na život gledate kao na “dobitak”.

Privremeni glavni urednik: Darko Tomašević

Drago ŽUPARIĆ

POGLED NA OBITELJ U KNJIZI O TOBIJI

Sažetak

Knjiga o Tobiji (Tob) svojevrsan je sažetak židovske tradicionalne teologije u kojoj je Tobit oličenje pravovjernog Židova u dijaspori, a jedna od temeljnih komponenti je pohvala čudesnosti koja je naizgled magična, a oslanja se na igru slučajnog poklapanja u nekom vidu nepovijesnog kruga. Opisani postanak Tobijina braka i obitelji jedan je u nizu pokazatelja da se čitava biblijska povijest s pravom može promatrati kao obiteljska povijest. Iako je praktično riječ samo o dvjema obiteljima, Tobitovoj i Raguelovoj, tekstualnom analizom Tob može se zaključiti da je Tobitova obitelj ogledalo židovske obitelji. Nakon prikaza Tobitova pobožnog života u domovini i izgnanstvu, autor je kroz nekoliko naslova donio sažet pogled na obitelj u Tob, osvrćući se na: osjećaj za obitelj, pravila endogamije i monogamije, odnos roditelja prema djeci i djece prema roditeljima, problem prenošenja životnog iskustva, te ulogu žene i muškarca u obitelji. Kratka skica umjetnički izgrađene priče u svojim opisima dodiruje obiteljski život, društvene običaje i pojedinačna iskustva. Svojim kratkim sadržajem ova biblijska knjiga sadržava puno mudrosti, u kojoj je ključ za ulazak u tajnu života, kao i razumijevanja stvarnosti braka i obiteljskih odnosa.

Uvod

Stranice *Tob*, nastale oko 200. pr. Kr., svrstavaju se u manje poznate starozavjetne knjige. Riječ je o jednoj pripovijesti koja pripada mudrosnoj književnosti Izraela, ali koju su prihvatili i kršćani. U *Tob* se susrećemo s poviješću triju obitelji: ponajviše Tobitovoj i Raguelovoj, te

na koncu Tobijinoj i Sarinoj. U životni ideal uklapaju se obiteljske vrline, koje su u *Tob* izražene kroz međusobni odnos supružnika i prema njihovoj djeci, te odnos prema svekru i nevjesti (usp. 10,12; 11,17).

Sadržaj *Tob*, koji se razvija u 14. poglavlja, ima za pozornicu regiju Asirije,¹ a radnja se odvija u razdoblju asirskoga sužanjstva, između Salmanasara V. (726.-722. pr. Kr.) i otprilike pada Ninive (612. pr. Kr.). Knjiga je sastavljena od tri dijela: *uvoda* (1-3. pogl.), *središnjega dijela* (4,1 - 14,1) i *epiloga* (14,2-15.). Tobit, prognani Židov u Ninivi iz plemena Naftalijeva, nenadano je oslijepio. On je pobožan Izraelac koji nakon propasti Sjevernoga kraljevstva Izraela (722. pr. Kr.) živi u dijaspori Asirije te za vrijeme teške kušnje u vjeri doživljava iskustvo Božje blizine i pomoći. U teškoj ekonomskoj situaciji šalje sina Tobiju rodaku Gabaelu u daleku Mediju, gdje se usput ženi djevojkom Sarom koja je iz istog plemena, kojoj je pakosni demon Asmodej ubio sedmoricu zaručnika u prvoj bračnoj noći. Tijekom putovanja Tobiju prati mladić Azarija (tj. anđeo Rafael) koji posreduje u sklapanju braka Tobije i Sare, te u vraćanju vida slijepome Tobitu.

Ime i predodžba o demonu Asmodeju možda je u vezi s perzijskim demonom *ešma-deva*² (*zli duh*, jedan od demona parsizma) ili pak, kako dolazi od hebr. *'ašmēday* od *šāmad*, (*zatornik, anđeo smrti, onaj koji uništava*), a u kasnijem hebrejskom “*natjerati na otpad(ništvu), odmetnuće*”.³ Pisac ostavlja slobodu mašti, uklapajući događaje u prostor i vrijeme. Knjiga, također, govori o Tobitu i njegovoj povijesti, u kojoj je on, kao glavni lik, primjer vjernika u teškim vremenima progonstva, gdje su vrednote Izraela u vjernosti prema Gospodinu (Jahvi) postale čimbenikom smetnje, kao što je npr. pokapanje mrtvaca. Sadržaj knjige, dakle, odnosi

¹ **Asirija** je zemlja sjeverne Mezopotamije i velika sila od 9. do 7. st. pr. Kr. Postala je vodećom nacijom na Bliskom istoku između 1500.-1100. pr. Kr. i vladala je sve do rijeke Eufrata na zapadu. Asirci su, inače, narod semitskoga podrijetla, a živjeli su na području današnjega sjevernog Iraka. Biblija često spominje Asirce koji su bili stalna prijetnja Izraelu i Judeji oko 750. godine pr. Kr. i nadalje. Kada bi porazili neki narod, Asirci bi obično raselili većinu pučanstva u druge dijelove carstva kako bi smanjili mogućnost pobune. Usp. G. HUGHES - S. TRAVIS, *Biblija u vremenu i prostoru*, Duhovna stvarnost, Zagreb, 1985., 50-51.

² Usp. *Die Bibel*, Altes und Neues Testament in neuer Einheitsübersetzung II., Andreas Verlag, Salzburg, 1975., 932. To izdanje Biblije jednostavno komentira kako demon Asmodej u *Tob* odgovara *ešma-devi* “*zlom demonu*”, koji se u perzijskim tekstovima 8. st. pr. Kr. često spominje.

³ Usp. *Harper's Bible Dictionary*, “**DEMON**”, Harper & Row, Publishers, San Francisco, 1985., 217.

se na teška vremena u povijesti izraelskoga naroda, iako se pisac ne drži strogo povijesnih događaja. Vrlo su zanimljivi i sitni narativni biseri koji miješaju povijest i pripovijedanje te traže načina kako živjeti vlastitu vjeru u susretu s drugom kulturom, religijom i događanjima.

U sebi svojstvenom obliku, *Tob* predočava mogućnost života, koji se Bogu sviđa; pojedinačno i kao obitelj. Nadahnut biblijskim motivima, pisac piše jednu obiteljsku povijest zaokruženu u cjelinu dajući tako, u obliku novele, bogatu religiozno-moralnu pouku i poruku. Avanturističkim i živahnim opisom knjiga govori o događajima sasvim običnim, o pravovjernim židovskim obiteljima.

I. Tobitovo pobožno ponašanje u domovini i izgnanstvu

Već u 1. poglavlju autobiografskim stilom Tobit opisuje svoj prošli život prije odlaska u zarobljeništvo (1,3-9). Na temelju Tobitovih riječi vidi se njegovo ponašanje i vrednote do kojih je držao on i njegova obitelj. Sâm Tobit bio je vjeran i častan Židov, držeći se Mojsijeva zakona: “Ja, Tobit, čitav sam život išao putovima istine i potpune pravde. Davao sam obilnu milostinju sunarodnjacima koji su sa mnom stigli u zarobljeništvo” (1,3).

Dok je bio u izgnanstvu i trpio progon (1,10-2), Tobit s ponosom ističe odbijanje poganske hrane⁴ (1,10).⁵ Pisac *Tob* uporno inzistira na Tobitovoj vjernosti Božjem zakonu, pri čemu se Tobitov lik pojavljuje kao vrlo religiozan, koji se uzda samo u sebe i u Boga u kojeg vjeruje. Tobit je možda čak “odviše pravedan”, što će biti uzrokom njegove nevolje. Posvemašnji dokaz takve vjernosti vidi se u njegovoj hrabrosti pokapanja mrtvih koje je ubio kralj. Takvim gestom Tobit je nastojao očuvati identitet svojega naroda i izbjeći uništenje.

U 2. poglavlju se, međutim, susrećemo i s jednom neprimjerenom situacijom u Tobitovoj obitelji, a riječ je o svojevrsnoj svadi. Anin prigovor Tobitu na životnom neuspjehu “Gdje su ti sada milosrdna djela? Gdje ti je pravednost? Evo, očito je što se s tobom događa!” (2,14), može se sma-

4 Zakoni o hrani u židovstvu postaju krutim zakonskim zahtjevima. U Bibliji nalazimo popis jela koje Izraelci smiju jesti i onih koja su im zabranjena. U *Lev* 11 - 16 sadržani su zakoni o čistoći, odnosno stvari po kojima se gubi kulturna čistoća: spolni čin, neke bolesti, uživanje krvi, doticanje mrtvih (*Br* 19). Usp. *Praktični biblijski leksikon*, “ČISTOĆA”, KS, Zagreb, 1997., 45.

5 Tobit se ovdje očigledno prisjeća likova helenističke epohe: Danijela (*Dn* 1,8), staroga Eleazara (*2 Mak* 6,18-31), te Judite (*Jdt* 10,5; 12,1-2).

trati reakcijom koja govori o ljudskoj strani obiteljskoga života i o trajnoj mogućnosti nerazumijevanja.⁶ Treba reći da Tobit i Ana ipak žive u jednom skladnom braku, unatoč povremenim nerazumijevanjima.

Slika obitelji i njezinih vrednota u *Tob* možda se najjasnije može iščitati iz 4. poglavlja, kada Tobit namjerava poslati Tobiju po obiteljski novac, a prije toga daje mu upute. Naime, vanjski okvir putovanja čini poetska kompozicija 4. poglavlja, u kojoj Tobit svome sinu kazuje životne pouke iz obiteljskoga života, tumačeći povijest kao životnu pouku. Riječ je o bitnim stvarima koje spadaju na obiteljsku dužnost.

³*Poštuj majku i ne čini joj ništa nažao cijelog njezina života. Iskazuj joj dobro i nemoj joj nikakvim svojim postupkom ožalostiti dušu.*

⁴*Sinko, ne zaboravi je, jer je podnijela mnoge opasnosti dok je bila trudna s tobom. Kad umre, sahrani je uza me u istom grobu.*

⁵*Gospodina se, sinko, spominji dok si živ, i ne odaj se grijehu i ne prestupaj njegove zapovijedi. Čitav život budi pravedan i ne idi putovima nepravednosti ⁶jer će oni koji čine istinu uspijevati u svojim djelima. ⁷Svima pravednima udijeli od svojega imetka milostinju⁷ i ne budi škrte ruke. Ne okreći lica ni od jednog siromaha pa neće ni Bog okretati svoje lice od tebe. ⁸Obilno dijeli milostinju od onoga što imaš. Budeš li malo imao, ne boj se davati milostinju i od skromnog imetka ⁹jer ćeš si tako osigurati obilno blago za dan nevolje. ¹⁰Milostinja izbavlja od smrti i spriječit će da ne propadneš u tamu. ¹¹Milostinja je za sve koji je daju uistinu ugodan prinos pred Svevišnjim.*

¹²*Sinko, čuvaj se svake požude a ženu najprije odaberi iz svojega naroda. Ne ženi se tudinkom koja nije iz plemena tvojega oca jer mi smo rod proročki. Sinko, uvijek se sjećaj naših očeva Noe, Abrahama, Izaka i Jakova: svi su se oženili ženama iz svojega roda i bili sretni sa svojom djecom, a njihovo će potomstvo naslijediti zemlju. Sinko, voli svoje sunarodnjake, nemoj se u srcu uznositi nad njih i ne oklijevaj izabrati sebi ženu među kćerima svojega naroda; oholost vodi u propast i veliku smutnju a razuzdanost na stranputicu i u veliku oskudicu. Raskalašenost je majka gladi.*

¹⁴*Ne zadržavaj kod sebe dnevnicu nadničara kojega unajmiš, nego mu je odmah isplati, a Bog će te nagrađivati ako mu budeš služio. Štogod činiš, pazi na sebe, sinko, i uvijek se pristojno ponašaj. ¹⁵Ne*

⁶ Usp. J. A. FITZMYER, *Tobit, Commentaries on Early Jewish Literature*, Walter de Gruyter - Berlin - New York, 2003., 141.

⁷ *Tob* 7-18 ne postoje u rukopisu S(inajskog) kodeksa. Ovdje ih preuzimamo iz rukopisa B i A, jer ih sadržava Vg.

čini nikome ono što ti sam mrziš. Ne pij vino tako da se napiješ i čuvaj se pijanstva kad putuješ.¹⁶ Gladnima daj od svojega kruha i golima od svoje odjeće. Daj za milostinju sve čega imaš u izobilju i ne budi škrt kada treba bližnjima ublažiti nevolje. (Tob 4,3-16)

Za Tobita ne postoje nikakve zapreke, ni obiteljske ni domovinske veze, nego je Bog na prvome mjestu. On je bio sposoban očuvati vlastitu prošlost, a na prvom mjestu u njegovu životu Gospodnji je zakon, iz kojeg izlaze tri prioriteta: 1) ljubav prema sunarodnjacima (1,3); 2) kult i važnost jeruzalemskog hrama (1,6) te obiteljske vrednote (1,9).

2. Osjećaj za obitelj

Iz dijaloga među likovima u *Tob*, pozornost privlači jak **osjećaj za obitelj**. Budući da obiteljske veze prelaze zemljopisne granice, Tobitova obitelj ide za tim vezama, pa stoga Tobija mora putovati i pronaći svoju zaručnicu: čak je i Tobijino nasljedstvo *pokretno* vlasništvo (usp. 10,10). Obitelj je, isto tako, najviše ugrožena i najčvršća institucija u pripovijedanju.⁸ Obiteljski osjećaj proizlazi, također, iz Tobijine zrelosti (9,3-4) koji se brine za svojega oca preuzimajući u ruke situaciju i pored Azarije, šaljući ga po novac u Rages, dok on ostaje slaviti ženidbu. Vidljivo je to i u blagoslovnim riječima Gabaela kojima blagoslivlja Tobiju, spominjući kako je on sin poštena oca koji postupa pravedno i milosrdno. Gabael zaziva blagoslov na cjelokupnu Tobijinu obitelj i zahvalan je Bogu što je, uopće, susreo Tobiju u životu, sliku i priliku svojega rodaka Tobita (9,6). Pisac redaka 9. poglavlja ističe redosljed događaja koji su posloženi od raznih susreta, putovanja, novca, itd., a s druge strane podvlači kako je i u takvoj profanosti nazočan Gospodin. Blagoslovi, koje izgovaraju različiti likovi, služe upravo tom cilju.

U Tobijinom putovanju, koje je simbol sazrijevanja i prelaska u odraslu dob, prisutna je sva dinamika poziva odgovornoga življenja:⁹ slušanje, poslušnost i mudro raspoznavanje. U skladu s očevim savjetom, Tobija kreće na put; nije mu dano ići sâm. U *Tob* se osjeća velika radost prigodom “povratka kući” Tobije sa zaručnicom, što je temeljno za dosto-

⁸ Usp. A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, u: A.-J. LEVINE, *Diaspora, Jews and Judaism*, Scholar Press, Atlanta, 1992., 108.

⁹ Usp. G. BABINI, *I libri di Tobia, Giuditta, Ester*, Città Nuova Editrice, Roma, 2001., 48.

janstvo čovjeka i obitelji, jer je riječ ne samo o prostoru za odmor već i o toplom obiteljskom ambijentu.¹⁰

3. Pravila endogamije

Od navedenih vrednota koje na poseban način tvore konstantu *Tob* na prvom mjestu je ipak **milostinja** (ἐλεημοσύνη),¹¹ a na drugom **obitelj**. U Tobitovim riječima, osobito 4. poglavlja, zrcali se dugo iskustvo obiteljskoga života i pobožnosti. Između općih savjeta i uputa, pisac se potrudio označiti krug iz kojega se Tobija treba oženiti. Iz vjerskih motiva, Tobija treba potražiti ženu iz roda očeva, a ne tuđinku, po uzoru na prede: Abrahama (*Post* 20,12), Izaka (*Post* 24,3-4), Jakova (*Post* 27,46 - 28,5), itd. Stoga je tema ženidbe u *Tob* 4 ključna.¹² Riječ je o ženidbenim normama koje su u Izraelu tradicionalne. Izbor prave zaručnice, piscu *Tob*, je posebna pouka što leži na srcu.¹³ Ali prije svega, r. 4,12 počinje općom uputom o preljubu, uobičajenom kod učitelja mudrosti prema mladima: “*Sinko, čuvaj se svake požude*”. Zakonska odredba je, s obzirom na tu temu, vrlo stroga i spušta se u potanku kazuistiku koja daje opće upute (usp. *Pnz* 22,22-29). Opasnost od grijeha u ovoj materiji bila je velika u vrijeme progonstva:

Mal 2,14s: “*I vi pitate: 'Zašto?' Zato što je Jahve bio svjedok između tebe i žene mladosti tvoje kojoj si nevjeran premda ti drugarica bijaše i žena tvoga saveza.*”

Čini se kako iz ovog konteksta proizlazi zabrana bilo kakva kontakta, dakle i ženidba sa ženama drugoga naroda ili iz nekoga drugog

¹⁰ Usp. G. FREGNI, *Tobia e Sara*, EDB, 2003., 56. To potvrđuje i SP: “*Prve su životne potrebe voda, kruh, odijelo i kuća, da se sram pokrije. Bolje je živjeti siromaški pod krovom od dasaka nego se gostiti gospodski u tuđoj kući. Težak je život ići od kuće do kuće, i gdje god se zaustaviš, ne smiješ usta otvoriti. Teško je umnu čovjeku kad mu predbace gostoprimstvo i pogrde ga kao vjerovnika.*” (*Sir* 29,21-22.24.28).

¹¹ Pojam *milostinje* u *Tob* 4,7-11.16 ima sličnosti s *Job* 31,16s, gdje Job, također, govori o svojem neporočnom životu, solidarnosti sa siromasima i pravednom življenju.

¹² Posljednjih stoljeća SZ među Židovima se običavalo ženiti unutar uskoga rodbinskoga srodstva. *Knjiga Nehemijina* govori, čak, o teškim prilikama koje su nametnute prognanicima, pošto su se vratili u domovinu, ako se žele vratiti židovskoj vjeri, trebaju ostaviti žene strankinje i oženiti se Židovkama. Usp. *Neh* 10,31; 13,23-25.

¹³ Usp. M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin - New York, 1994., 46.

nepropisanoga kruga, što je opisano kao preljub (πορνείας).¹⁴ Tobija ne treba uzimati ženu tuđega roda (μη λάβης γυναῖκα ἄλλοτρίαν), jer oni su (Tobitova obitelj) sinovi proročki (υἱοὶ προφητῶν ἔσμεν). Izraz ἄλλοτρίαν u *Tob* je vrlo precizno definiran, tj. odnosi se na Izraelku iz drugoga plemena, dok Tobit inzistira na pradjedovskom plemenu.

Ne treba dokazivati kako je teokratski nacionalni osjećaj dobro naglašen. *Sinovi Izraelovi* (13,3: οἱ υἱοὶ Ἰσραηλ) i *sinovi proročki* (4,12: υἱοὶ προφητῶν ἔσμεν) čine *narod* sastavljen od braće (1,10.16; 2,2, itd.), kojemu je upravljena Božja blagonaklonost i dobročinstvo.¹⁵ U mudrosnoj se literaturi “drugi” (ἄλλοτρίαν) mogao odnositi na nepoznatu ženu ili ženu seksualnih avantura.¹⁶

- **Izr 5,20**” μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἄλλοτρίαν μηδὲ συνέχου ἀγκάλαις τῆς μὴ ἰδίαις “Tâ zašto bi se, sine moj, zanosio preljubnicom i grlio tuđinki njedra?”

- **Izr 6,24**: τοῦ διαφυλάσσειν σε ἀπὸ γυναικὸς ὑπάνδρου καὶ ἀπὸ διαβολῆς γλώσσης ἄλλοτρίας “...da te čuvaju od zle žene, od las-kava jezika tuđinke.”

Svi proroci prije Tobitove obitelji imali su žene od svoga roda i bili blagoslovljeni, te kako takvi trebaju biti uzor Tobiji! Dakle, takav vid ženidbe, poput patrijarha, Tobit preporuča Tobiji kao primjer i razlog nje-gove ženidbe Židovkom iz istoga plemena. Zanimljivo je kako pisac upotrebljava izraz proroci (προφητῶν) za patrijarhe: Nou, Abrahama, Izaka i Jakova. Patrijarsi su nazvani prorocima, jer su proroci govorili u ime Božje, a ženidba je shvaćena kao vid proročke karizme: u braku se ostvaruju Božja obećanja ljudima, a supružnici su pozvani živjeti i naviještati ta obećanja ljudima. Dakle, oni su *živo proroštvo* u susretu s čovječanstvom.¹⁷ Izraelac, koji se oženi strankinjom, kompromitira svoje

¹⁴ *Knjiga Mudrosti* je također puna sjajnih pouka mladima i koji nemaju iskustava, da ne padnu u grijeh preljuba: 5,3-14.20; 6,20-35; 7,1-27. Izraz πορνεία uglavnom se odnosi na nemoral: *nečednost, razbludnost; prostitucija, blud(nost), razvrat, preljub; bilo koji oblik nezakonita spolnog odnosa*, itd. Usp. D. G. PRIERO, *Tobia*, Editrice Marietti, Torino, 1963., 88.; F. STUMMER, “Das Buch Tobit”, *Die Heilige Schrift des Alten Testaments*, 3/3, Würzburg, 1950., 16.

¹⁵ Usp. D. G. PRIERO, *Tobia*, 41.

¹⁶ Usp. C. A. MOORE, *Tobit, a new translation with introduction and commentary*, The Anchor Bible, Doubleday, 1996., 169.

¹⁷ L. MAZZINGHI, *Tobia: il cammino della coppia*, Edizioni Qiqajon comunità di Bose, Magnano, 2004., 78.

proročko svjedočanstvo jer se u životu povodi osobnim interesima, a zanemarujući svijest kako je član izabranoga naroda.¹⁸ Treba uočiti kako Tobit ide još dalje, tj. sužava zakonski krug koji nalaže ženidbu unutar istoga naroda na usko pleme otaca (ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῶν πατέρων σου - “iz plemena tvoje oca” - 4,12).

Dok se u Vg tekstu uzimanje žene iz tuđega roda odnosi općenito na *oholost* prema svakome, u ovome tekstu *Tob* odnosi se na *ljubav* prema braći iz vlastitoga naroda.¹⁹ Izraz ἀχρειότης (*raskalašenost*)²⁰ u 4,13, koji bi se uvjetno mogao shvatiti i kao “preljub”, ovdje može označavati i ljubav prema idolima, čašćenje idola. Takav izraz, u ovome kontekstu, ima za cilj spriječiti uzimanje žene iz kruga koji ne pripada narodu Božjemu, tako da se ne bi došlo do prekida saveza s Bogom. Zapovijed *endogamije* stoji u središtu pouka i savjetuje se kroz cijelu knjigu (*Tob* 1,9; 3,17; 6,12; 7,10s).²¹ Ovdje se cilja na vjersku čistoću. Ljubav demona Asmodeja prema Sari ne može biti uzvraćena i ne može dovesti do reprodukcije, što na obiteljskoj razini znači *egzogamiju* (uzimanje žene iz drugoga plemena) te vodi u sterilnost i smrt Tobitove obitelji.²²

Budući da je ženidba vrlo jako iskustvo što ga dvije osobe mogu ostvariti, ona je, također, i prenošenje iskustva jedne osobe na drugu. U skladu s time, ako je riječ o iskustvu idolatrije,²³ ona će prijeći na drugoga; ako je riječ o duhovnome iskustvu, doći će do izmjene iskustava jakoga duhovnog ži-

18 D. R. DUMM, “Tobia”, *Grande commentario biblico*, Edizione italiana a cura di: A. Bonora, R. Cavedo, F. Maistrello, Editrice Queriniana, Brescia, 1973., 795.

19 Usp. D. G. PRIERO, *Tobia*, 89. Vg **Tob 4,13**: *adtende tibi fili mi ab omni fornicatione et praeter uxorem tuam numquam patiaris crimen scire.*

20 ἀχρεῖος, -οῦ = *nekoristan, beskoristan, neupotrebljiv, nevaljao, nesposoban, nespretn.*

21 Usp. H. SCHÜNGEL-STRAUMANN, *Tobit*, Herder Freiburg - Basel - Wien, 2000., 103. **Endogamija** dolazi od grč. ἔνδον = *unutra* i γαμέω = *sklapati brak*. Riječ je o pojavi uspostavljanja bračnih odnosa unutar neke društvene grupe. Pravilo endogamije prakticirano je u vrijeme patrijarha i imalo je bitnu religioznu valjanost. Stupanjem u brak, Bog poziva dvije osobe, čime njihove povijesti postaju jedna. Njih dvoje u svojim različitim identitetima ustaljuju se u misteriju jednoga života. Ovdje je riječ o reminiscenciji na tu praksu - često zazivanu u *Tob* - budući da je riječ o kasnijem razdoblju, pri čemu autor *Tob* voli obojiti svoj didaktički govor povezujući ga s praksom drevnih vremena.

22 Usp. A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, 108.

23 **Idolatrija**, čašćenje tuđih bogova. SZ traži čašćenje i priznavanje Gospodina kao jedinoga Boga temeljeći to na Izraelovu spasenju iz Egipta. Taj zahtjev uključuje zabranu štovanja tuđih bogova. Povijest Izraela odaje stalnu borbu između božanskoga zahtjeva te religioznih i kulturnih utjecaja okoline, koji zavode na idolopoklonstvo: *Praktični biblijski leksikon*, “IDOLOPOKLONSTVO”, KS, Zagreb, 1997., 117s.

vota. I sâm Tobit je oženio Anu, koja je bila iz njegova plemena, tj. Naftalijeva (1,9) pa potiče sina učiniti isto. Tako će i Sara živjeti (3,15), samo ako nađe muža unutar vlastite rodbine (6,18). Budući da je brak sa ženom strankinjom često u vezi s otpadom i nemoralnošću, Tobit ostaje na tragu duge tradicije kakvu susrećemo u knjigama: *Izl*, *Pnz*, *Mudr*; itd. D. McCracken²⁴ kaže kako je Tobitov društveni svijet kompromitiran s dvije osnovne grupe: s **poganima** (uključujući i njegove zarobljivače, Asirce) i sa **Židovima**. Međutim, za pripovjedne dijelove prvoga lica *Tob* još je važnije Naftalijevo pleme, što ga spominje odmah na početku u 1,1 (ἐκ φυλῆς Νεφθαλείμ). Stoga će D. McCracken reći kako je riječ o Tobitovoj komičnoj plemenskoj pripadnosti. Naime, on je opsjednut plemenom i obitelji, što je vidljivo na mjestima gdje se referira na prede (τοῦ πατρός μου), srodstvo (τοῖς ἀδελφοῖς μου) i rodake (γένος, συγγεινής).

Prema nekim tekstovima, uzeti ženu strankinju, značilo bi prezreti vlastiti narod ili ga barem omalovažiti. Oholost sugerira moralni nered, a tiče se osobnoga i društvenoga života. Riječ je o grešnom ponosu i preziru vlastitoga naroda.²⁵ Židovima je Zakon zabranjivao uzeti ženu, primjerice Kanaanku ili neku od okolnih naroda, kako se ne bi zarazili njihovom idolatrijom. Tobija se ne treba “u srcu uznositi” iznad svojih sunarodnjaka jer bi to moglo biti izvorom mnogih zala, o kojima i knjige *Izr* i *Sir* govore nešto drukčijim izrazima:

- ***Izr 16,18***: *Pred slomom ide oholost* (ὕβρις) *i pred padom uznositost* (κακοφροσύνη);

- ***Sir 10,14-15***: *Gospod je srušio prijestolja silnika i potlačene posadio na mjesto njihovo. Gospod je iskorijenio oholice i posadio ponizne na mjesto njihovo.*

Zahtjev za endogamijom u *Tob*²⁶ je isključiv, pod pretpostavkom kako je usmjeren na Tobijin i Sarin slučaj, te nije dana nikakva mogućnost druge objektivne odredbe. Postoji samo činjenica, ili barem pripovjedna pretpostavka, kako su Tobija i Sara međusobno tako rodbinski bliski kao s nikim drugim. Smisao i utemeljenje zahtjeva za endogamijom *Tob* vidi

²⁴ Usp. D. MCCRACKEN, “Narration and Comedy in the Book of Tobit”, *JBL* 114 (1995.), 413.

²⁵ Usp. H. BÜCKERS, *Die heilige Schrift, Die Bücher Esdras, Nehemias, Tobias, Judith und Esther*, Band IV/2, Verlag Herder, Freiburg, 1953., 209.

²⁶ *Endogamija* se u *Tob* ne odnosi samo na vlastiti narod (židovski) već - prije svega u tekstu G^{II} - i na usku plemensku vezu, najbližu rodbinu. Usp. T. HIEKE, “Endogamy as a subliminal theme in the Book of Tobit in correspondence to Genesis and Ezra-Nehemia”, u: G. XERAVITS - J. ZSENGELLÉR (Ed.), *The Book of Tobit. Text, Traditions, Theology (JSJ.S)*, Leiden - Boston, 2005., 103-120.

samo u pravu nasljedstva jer u 3,15 Sara je zabrinuta za nasljedstvo očevo: “Očeva sam jedinica i on nema drugog djeteta koje bi naslijedilo njegov imetak” (Tob 3,15). Endogamija je usko povezana s idealom židovske obitelji, odn. stabilnim odnosom između “braće” i “sestara” među kojima se podrazumijeva gostoljubivost (Tob 7,8-9), a koja je u kontrastu s nestabilnim i kaotičnim vanjskim svijetom. Nalog *endogamije* u *Tob* je krajnje naglašen, a svoje utemeljenje ima u povijesti patrijarha (Tob 4,12), u solidarnosti prema narodu (4,13), u Zakonu (6,13; 7,11-12). Tako žene Izraelaca u dijaspori postaju nužne čuvarice granice prema drugima, a brane i granice religiozno-etničkoga identiteta.²⁷

4. Monogamija

Moguće je da ženidba može izazvati određene strahove, jer voljeti zauvijek samo jednu jedinu osobu i s njom dijeliti čitav život, stvara zabrinutost i strah. Ali ono što je ispriповijedano u *Tob*, zaista je jedna obična obiteljska priča kojom autor nije iznio neka apstraktna načela, koja nemaju veze sa stvarnošću, nego sve ovo *mutatis mutandis* može biti stvarnost bilo kojega braka. Tako se brak Tobije i Sare može shvatiti kao osobni poziv.²⁸ Iz Tobijine povijesti može se iščitati kako božanska providnost ide zajedno s razmišljanjem o Božjoj riječi i s poslušnošću njegovu Zakonu.

Svi su likovi uključeni u sklapanje braka Tobije i Sare izražavajući hrabrost i otvorenost prema Božjoj volji u danim okolnostima. Tobija, koji je dopustio Rafaelu odlučivati tijekom putovanja, u odlučnom trenutku preuzima odgovornost za svoj život. Opisujući svadbu (posebno u 7. pogl.), pisac upravo inzistira na održavanju Mojsijeva zakona,²⁹ tj. Božje riječi, koja je vodič na životnome putu. Pisac *Tob* nastoji da se ta riječ konkretizira u obiteljskome životu. Tako, na životnome putu jednoga Izraelca, koji je u njemu nenaklonom okruženju, ispunjavanje Mojsijeva zakona postaje odgovorom što ga vjernik uzvraća kako bi mogao nastaviti svoj put.

Unatoč ponekim obiteljskim sjenama koje se pojavljuju u Bibliji, uslijed različitih okolnosti uvjetovanih kulturološkim ambijentom

²⁷ Usp. A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, 105s.

²⁸ “Ženidba je poziv!” Usp. G. FREGNI, *Tobia e Sara*, 14.

²⁹ U *Tob* 7,13 nije jasno na koji se Zakon *Tore* odnosi udaja Sare za Tobiju. C. A. Moore misli na usmenu predaju. Usp. C. A. MOORE, *Tobit*, 204.

židovskog svijeta, SZ poznaje **jednoženstvo** (*monogamiju*) kao idealan oblik koji se živi u ljubavi i radosti potomstva, što je ipak u židovskom svijetu i prakticirano (usp. *Tob* 8,7). Dakle, shvaćanje svetosti braka, prema *Tob*, ogleda se: kroz pojam **monogamije**, što počiva na tijesnoj povezanosti s pripadnicima istoga (na)roda (4,12-13; 6,12.16); na braku koji je sklopljen prema volji Božjoj (8,7) i temelji se na iskazivanju hvale Bogu (7,12; 8,17; 10,13); na braku što ga prihvaćaju otac i majka supružnika (10,13; 11,16-17) sa željom da vide produženje svojega života u unucima (14,3.12).³⁰

Moralna pouka i savjet, s obzirom na brak (*monogamija*), razmatra brak pod dva vida: πορνεία³¹ i ὑπερηφανία³². Ne uzeti ženu iz vlastitoga plemena, značilo bi prezir (G¹ *Tob* 4,13: μὴ ὑπερηφανεύου) i povezano je s ohološću (ὑπερηφανία), koja je beskorisnost, uzaludnost (ἀχρειότης), princip svakoga gubitka - materijalnoga i moralnog. U usporedbi s drugim knjigama Staroga zavjeta, *Tob* označava korak naprijed, odn. govori o monogamnom i nerazrušivom braku, dok je prethodni zakon dopuštao poligamiju i razvod.³³

5. Odnos roditelja prema djeci

Tekstovi u *Tob* bogati su moralnim i etičkim poukama koje se odnose na poštovanje prema roditeljima, posebno na ispunjenje obiteljskih dužnosti. Obiteljski odnos između roditelja i djece zrcali se u prvom dijalogu između Tobita i sina Tobije (2,2-3), pri čemu je evidentan odnos između oca i djeteta: Tobija je poslušan i bez pogovora izvršava očevu zapovijed. Tobitove riječi Tobiji “*dovedi ga, ... ja ću te, sine, čekati dok se ne vratiš*” odražavaju obiteljski odnos između roditelja i djece. Tobija je

³⁰ Usp. D. G. PRIERO, *Tobia*, Editrice Marietti, Torino, 1963., 40.

³¹ **4,12a:** imperativni oblik kojim se zabranjuje πορνεία (ἀπὸ πάσης πορνείας); **4,12b:** imperativni oblik za izbor žene iz rodbinskoga kruga (λαβὲ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῶν πατέρων σου); **4,12c:** opomena da se treba čuvati tude žene (μὴ λάβῃς γυναῖκα ἀλλοτριάν ἢ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ πατρός σου); **4,12d:** ponijesna praksa se držala pravila monogamije (διότι υἱοὶ προφητῶν ἔσμεν Νωε Αβρααμ Ισαακ Ιακωβ οἱ πατέρες ἡμῶν...). Usp. M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, 46.

³² **4,13a:** imperativom se poziva na ljubav prema sunarodnjacima (ἀγάπα τοὺς ἀδελφούς σου); **4,13b:** opomena prema oholosti (μὴ ὑπερηφανεύου τῆ καρδίᾳ σου); **4,13c-e:** posljedice uznositosti (ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ ἀπώλεια καὶ ἀκαταστασία πολλή καὶ ἐν τῇ ἀχρειότητι ἐλάττωσις καὶ ἔνδεια μεγάλη ἢ γὰρ ἀχρειότης μήτηρ ἐστὶν τοῦ λιμοῦ). Usp. M. RABENAU, *Isto*, 46.

³³ Usp. *Pnz* 24; 1 *Sam* 1.

odmah izvršio očevo nalog otišavši potražiti nekoga “siromašnoga brata”, što je čin poslušnosti prema ocu. Čini se kako tim činom Tobit ne želi tek umiriti savjest, misleći kako je i sâm siromašan i lišen dobara,³⁴ nego osjeća potrebu podijeliti i ono malo što ima s drugima koji su u još većoj potrebi. Taj osjećaj i stav zadržao je kao životno načelo cijeloga života. Tobit nije tada mislio samo na lijep objed, nego u tom trenutku zaboravlja ne samo siromaha nego i svoju obitelj te je otišao skloniti mrtvacu. Riječ je o činu krajnje ljubavi koja se ne može prezreti.

Nema sumnje kako Tobit i Ana vole svojega sina pravom roditeljskom ljubavlju i svjesni su kako se po njemu nastavlja njihov život. On je voljen, odrastao je u svojoj obitelji i odgajan prema običajima vremena. Što više, evidentno je kako je Tobija bio predmet trajne roditeljske ljubavi (*Tob 5*).³⁵ Značenje čvrstoga odgoja djece je očigledno, gdje se vidi kako roditelji zastupaju Božje mjesto u odnosu prema djeci te stoga imaju dužnost brige i odgoja, posebno u vjerskom području. Tobit najveću pozornost poklanja upravo vjerskom i čudorednom odgoju upućujući Tobiju u Mojsijev zakon:

*¹⁹Uvijek blagoslivljaj Gospodina Boga i moli ga da ti svi putovi budu ravni te da se sretno dovrše sve tvoje staze i pothvati. Ne dobiva svaki narod dobar savjet³⁶: jedini Gospodin daje sva dobra i određuje koga će spustiti do prebivališta mrtvih.³⁷ Sjećaj se, sinko, ovih savjeta i neka ti stalno leže na srcu (*Tob 4,19*).*

U *Tob 5,1* Tobija odgovara svome ocu Tobitu: “činit ću, oče, sve što si mi zapovjedio”. Te se riječi odnose na prethodno izrečene savjete u 4,3-19, ali i na ono što mu je otac tek rekao glede podizanja novca u dalekoj Mediji (4,20-21). Dakle, time Tobija nedvojbeno pristaje izvršiti što mu je otac naredio. Naravna je ovakva gesta poslušnosti jednoga sina prema ocu koji je slijep, osiromašen i pomalo udaljen od stvarnosti. Očeva volja Tobiji je ujedno i zapovijed. O životu članova obitelji ovisi nada u

³⁴ *Tob 1,20* govori o zaplijeni svih dobara, a početak 2. pogl. ne govori kako su mu dobra restituirana, pa je stoga logično kako je Tobitova obitelj siromašna.

³⁵ Neki autori spominju kako u biblijskom svijetu, za razliku od današnje zapadne kulture, dijete nije bilo toliko u središtu pozornosti i predmetom zanimanja odraslih, odnosno bilo je tretirano svojevršnom nebrigom i hladnoćom. Usp. G. RAVASI, “BAMBINO”, *Nuovo Dizionario di Teologia Biblica*, a cura di Pietro Rossano, Gianfranco Ravasi, Antonio Girlanda, Edizioni San Paolo, Cinsello Balsamo (Milano), 1994⁵., 138.

³⁶ Vg dopunja ovdje grčki izraz “βουλήν” s “*bonum consilium*”.

³⁷ Ovdje se ponovno vraćamo tekstu kodeksa S, s time da r. 7 tamo glasi: “*Svima koji čine pravdu Gospodin će dati pravu mudrost*”.

opstanak obitelji. Zato, zaokupljenost samo materijalnim pitanjima i uzdržavanjem obitelji i nije najvažnija; roditeljska pozornost je nekad usmjerena samo prema sinu jedincu koji je “štap za naše ruke” (ῥάβδος τῆς χειρὸς ἡμῶν), dragocjena potpora u starosti.³⁸

6. Odnos djece prema roditeljima

U *Tob* doživljavamo mladoga Tobiju, prije svega, kao poslušna i mudra sina, ukoliko je osluškiavao odgovor na pitanje kako izvršiti poslanje. Tobija ima dužnost poštovanja roditeljā i poslušnosti prema njima. Stoga će trebati dostojno pokopati svoje roditelje, poštovati ih, posebno majku, kada mu otac govori misleći na svoju skorašnju smrt, tj. pretpostavljajući kako će umrijeti prije svoje supruge (4,3). Premda su u 5. poglavlju Tobit i Ana opisani u konfliktnoj situaciji, iz Anine rečenice kako je Tobija “štap njihovih ruku”, možemo također izvući zaključak: čvrstoća i budućnost braka ovisi o Tobiji - dakle, **potomstvu**. On je taj oslonac i potpora svojim roditeljima. Te riječi sugeriraju kako je riječ o stvarnosti koja razveseljava brak; djeca su radost u obitelji i u SZ su gledana kao Božji dar. Takva konstatacija, koju Ana izriče u vidu retoričkoga upita: “Nije li on kao štap za naše ruke na koji se oslanjamo kad ulazimo i izlazimo?” (5,18), poručuje kako slanje Tobije u daleki kraj za podizanjem novca, naprosto, nema smisla.

Tekstovi u *Tob* bogati su moralnim i etičkim poukama koje se odnose na poštovanje prema roditeljima, posebno na ispunjenje obiteljskih dužnosti. Osobito je naglašena čistoća po krvi: Sara, kao kći jedinica svojega oca, bila je pridržana mladiću iz njezina roda (usp. *Br* 27,9-11; 36,1-12). Ona se, dakle, kao jedinica morala udati za muškarca iz istoga plemena.³⁹ Pravo nasljedstva očevine kćerkama je ograničeno obvezom da se moraju udavati unutar plemena da se zemlja, koja pripada određenom plemenu, ne bi smanjivala.⁴⁰ Bog, posredstvom Asmodeja, koji je instrument

³⁸ Tako je Tobijina nazočnost u obitelji, već sama po sebi, bogatstvo u siromaštvu što je zadesilo njegove roditelje.

³⁹ A. REBIĆ, *Biblijske starine*, KS, Zagreb, 1983., 86.

⁴⁰ Moguće je da pisac i u *Tob* objedinjuje mnoge elemente, s obzirom na zakonodavstvo nasljedstva. Knjiga *Br* 27,8-11; 36,5-12 govori o zakonu ženskoga nasljedja. *Jedinica* se morala udati za muškarca iz istoga plemena. Praksa ženidbe među Židovima, ne samo unutar istoga naroda, nego čak i roda, utemeljena je vjerojatno u povijesti kćeri Selofhada, gdje se govori o zakonu ženskoga nasljedja. Naime, njegove kćeri nisu imale braće koja bi naslijedila Selofhadovo imanje. U njihovu slučaju, one

njegove božanske pravde, kažnjava one koji ugrožavaju ženidbene propise. Ženidba je bila stvar više strana, obitelji, a zaručničin otac je nadležan dopustiti da mu kćerka napusti dom (10,11). Ženidba se odvijala unutar naroda i plemena (4,12), a vjerojatno zbog opasnosti od idolatrije bila je zabranjena sa strankinjama.

Pri kraju 9. poglavlja radnja *Tob* polako se usmjeruje prema obiteljskom domu Tobita u Ninivi (9,6), a iz 10. poglavlja vidljivo je kako Tobija veoma misli na svojega oca, te se zbog ostvarenja toga cilja mora vratiti kući. Iz orijentalnog prizora oprostaja (10,7-13), iako u knjizi možda predugog i pretjeranog, izrasta piščeva briga za **obiteljske vrednote**, i to s posebnim naglaskom na poštovanje roditelja, odnosno svekra i svekrve, punca i punice.

7. Problem prenošenja životnoga iskustva na djecu

Obiteljska vjerska pouka imala je za cilj pobuditi kod djece (Tobije) osjećaj prema Bogu bogobožnim držanjem, zahvalama, vjernošću savezu, i sl. S obzirom na obiteljske odnose, može se zamijetiti kako je u *Tob* otac zadužen za vjersku pouku djece (*Tob* 4), tj. odgoj u Zakonu i ispravnom putu, što je inače u SZ bila prvotno zadaća muškarca čija je uloga u obitelji bila neosporna. Tobit prenosi na Tobiju ono što ga uči njegova vjera, ne ugrožavajući drugoga, nego je svojim stavovima samo u obrani vlastitoga naroda i identiteta. On je ključni element i unutar svoje domene trudi se učiniti ono što može. Tobit, kao otac, brinuo se za sina Tobiju da ima sve što je potrebno za njegov siguran život, i stalo mu je da on, kao roditelj i njegova supruga, uživaju dostojnu zahvalnost i poštovanje kakvo im pripada u stare dane (4,3).

Obiteljska vjerska pouka imala je za cilj pobuditi kod djece (Tobije) osjećaj prema Bogu bogobožnim držanjem, zahvalama, vjernošću savezu, i sl. Zbog sklonosti grijehu, odgoj je važna stvar u obitelji. Stoga Tobit, kao roditelj, poučava sina kako se treba uvijek sjećati

---

se trebaju udati unutar istoga plemena, tako da vlasništvo njihova oca ostane u istome klanu. Budući da Sara nema braće, situacija je ista kao kod Selofhadovih kćeri. Stoga, Tobija treba oženiti Saru da njezino imanje ostane unutar istoga klana. On je taj najbliži Sarin rodak koji ima sva prava naslijediti Raguelova dobra. Po patrijarhalnom običaju ženilo se unutar klana (usp. *Tob* 4,12-13 i izvještaj o Izakovoj ženidbi *Post* 24). Tako su plemena nastanjena u Palestini uspjela očuvati dijelove zemlje u podjeli Kanaana (usp. *Br* 36). Usp. J. GAMBERONI, "Das 'Gesetz des Mose' im Buch Tobias", u: G. BRAULIK, *Studien zum Pentateuch*, Wien, 1977., 229.

Gospodina (4,5), ne odavati se grijehu i ne prestupati Njegovih zapovijedi. Tobija treba oženiti Saru, s obzirom da je on jedini prikladan rođak, a obiteljska je obveza viši zakon. Koliki je naglasak na rodbinskoj povezanosti i koliko to pitanje dolazi u prvi plan, vidljivo je po upotrebi riječi ἀδελφός koja se samo u 7. poglavlju pojavljuje jedanaest puta,⁴¹ čime se želi naglasiti kako Raguelova obitelj zadovoljava sve Tobijine zahtjeve. Letimično i srdačno pozdravljanje mladoga Tobije (*Tob* 7) pokazuje zdrav obiteljski smisao onoga vremena,⁴² a daljnji tijek radnje predstavlja se kao prozor kroz koji gledamo ženidbene obiteljske običaje Židova antičkoga vremena i dužnost gostoprinstva. Raguelove reakcije su važne, jer dokumentiraju njegovu povezanost s Tobitom, odnosno, pokazuju rodbinski osjećaj među židovskim obiteljima u dijaspori, a time autor naglašava obiteljski ton.

U *Tob* su česti izrazi koji izražavaju odnos među likovima, poput riječi: brat, otac, majka, kći. Svi ti izrazi pokazuju kako se događaj ženidbe Tobije i Sare odvija na razini obiteljskih odnosa. Opis sklapanja braka u *Tob* prikazan je veoma jednostavno, sveden samo na bitno. U 7,13 Raguel doziva suprugu Ednu neka donese materijal za pisanje (βιβλίον),⁴³ kako bi se načinio dokument o ženidbi, ali vjerojatno neka bude i svjedokom sklapanja braka. Otac zaručnice je ujedno bilježnik i nadstojnik ceremonije. Raguel potpuno obavlja svoju ulogu obiteljskim autoritetom i zna što treba činiti.

⁴¹ Važnost obitelji i srodstva dodatno je pojačana piščevom upotrebom riječi ἀδελφός i ἀδελφά, (bilo u jednini bilo množini). U tim slučajevima *brat/braća* je ponekad najbolji prijevod (usp.: 7,1.2.3.9.10.11); ili *sestra/sestre* (7,11.15). U drugim slučajevima grčkoga teksta bolje je prevesti s “rodak” (7,1.2.4.10), “rodica” (r. 7,7) ili “rodakinja” (r. 7,9). Usp. C. A. MOORE, *Tobit*, 225. Primjetno je da se u *Tob* pojmovi “brat” i “sestra” mogu odnositi na one: koji pripadaju istoj vjeri (1,3), koji su rodaci (6,7), koji su muž i žena (5,22) i zaručnici (7,12.15).

⁴² H. BÜCKERS, *Die heilige Schrift, Die Bücher Esdras, Nehemias, Tobias, Judith und Esther*, Band IV/2, Verlag Herder, Freiburg, 1953., 222.

⁴³ Riječ βιβλίον je prevedena kao “list papira” (u *Vg* je *charta*), a mogla je biti neka pločica ili pergamena. Takvim ženidbenim dokumentima obiluju muzeji istočnjačkih iskopina, babilonskih, asirskih i drugih iz toga vremena, a ima primjeraka također i među dokumentima židovske kolonije u Elefantini (Egipat) 5. st. pr. Kr. (usp. “Eléphantine”, *Dictionnaire de la Bible* II, Paris, 1926.-1938., 977. i 1016s.), što pokazuje široku upotrebu takvih dokumenata i među Židovima. Usp. I. NOWELL, “Tobit”, *The Collegeville Bible Commentary. Old Testament*, The Liturgical Press Collegeville, Minnesota, 1992., 838.

8. Žene i muškarci u *Tob*

U opisu židovske obitelji, *Tob* je također svjedok patrijarhalnog sustava, u kojem su uloge muža i žene utvrđene u skladu s unaprijed određenim obrascima. B. Bow i G. W. E. Nickelsburg analizirali su funkciju muškarca i žene u *Tob* te su ustanovili kako pripovijedanje odražava svakodnevni obiteljski život Židova s patrijarhalnom dihotomijom spolova. Svi obiteljski članovi imaju svoju ulogu i odgovornost s obzirom na obiteljske obveze, s tim da ženski likovi imaju više autonomije u obiteljskom djelokrugu nego što pokazuju u religijskom djelokrugu, dok muški likovi imaju ulogu u obadvije sfere.

ŽENA je zadužena za praktično područje u kući i obitelji brinući se za svoje muževe, djecu, roditelje i kućne goste. Isključenje žena iz vjerske obveze potvrđuje se njihovim imenima. A-J. Levine primjećuje kako nijedna žena u Tobitovoj obitelji i inače u *Tob*, ne nosi teoforičko ime. To pokazuje kako su samo muškarci povezani s nebeskom sferom, a žene su ograničene na ovozemaljsko i obiteljsko područje. Tri žene imaju imena povezana s prokreacijom: **Sara** (*kneginja*) ističe dostojanstvo žene i podsjeća na Abrahamovu Saru koja je dugo bila neplodna; Tobitova **Ana** (hebr. *pomilovana*) podsjeća na Samuelovu majku (nekoć nerotkinju); **Edna** znači “spolni užitak”, naslada, slast, uživanje.⁴⁴ Međutim, C. A. Moore se ne slaže s takvom hipotezom. Istina, na Bliskom Istoku žene su uglavnom bile marginalizirane, što nije slučaj u *Tob*, ili barem odsutnost teoforičkoga imena, kada su u pitanju žene, ne može biti potvrda toj činjenici. C. A. Moore se oslanja na Freedmanovo zapažanje (u privatnoj korespondenciji) koji kaže kako je za (biblijske) žene bilo tipično ne imati teoforična imena, nego su žene često dobivale imena prema flori i fauni, kao što je npr. Tobitova baka Debora (pčela).⁴⁵

Djelovanje MUŠKARCA svodi se na javni i obiteljski djelokrug. On se brinuo za vjerski odgoj djelujući u području izvan kuće i obitelji. Muškarci se ekonomski skrbe za obitelj, obrede, vjerske dužnosti, ali su također zauzeti u sferi izvan obitelji. Doduše, ne slijedi se uvijek taj obrazac: Tobijina žena Ana preuzima ulogu svoga muža kada je oslijepio, te ulazi u sferu javnosti, radeći ženske poslove da zaradi za obitelj.⁴⁶ Ipak,

---

⁴⁴ Usp. A.-J. LEVINE, “Tobit: Teaching Jews How to Live in the Diaspora”, *Bible Review* 8/4, (August 1992.), Washington, 51.

⁴⁵ Usp. C. A. MOORE, *Tobit*, 192.

⁴⁶ Usp. R. A. SPENCER, “The Book of Tobit in recent research”, *Current research: Biblical Studies* 7 (1999.), 157.

od tri muškarca u *Tob*, samo Raguel nije nikada viđen izvan kućne sfere. Uz obiteljske poslove, uloga muškarca je baviti se: ekonomskim poslovima (pitanje nasljedstva), obrednim dužnostima (pogreb, ljubav prema bližnjemu) i Zakonom (pouka djece). Njihova je briga, također, odnos s ljudima koji ne pripadaju obiteljskom krugu, kao što je bio Azarija. Iz *Tob* proizlazi kako u obitelji sve muške uloge upravljaju svojim ženama. Zapravo, i nije baš jasno tko je glavni lik u knjizi: Tobit ili Tobija?

9. Brak i obiteljski život

U *Tob* je prikazan jednostavan život dviju obitelji izražen pojmovima: put, putovati, ići, pratiti i sl. U tom pokretu smještena je radnja ove knjige, odnosno, ljudska svakodnevnica koja je prostor mudroga života (usp. *Tob* 5,17; 10,4). Pojam obitelji, kao temeljne društvene jedinice, proteže se već od izvještaja o stvaranju (*Post* 1 - 2). Budući da je cilj knjige bitno u službi spasenja i pedagogije, *Tob* nam otkriva autentične životne vrednote, promovirajući u nama osjećaj za brak i obitelj na kojima počiva društvena zajednica. U *Tob* je evidentno kako muž i žena trebaju održavati židovski identitet u situaciji dijaspore i poganskog okruženja, što se posebno ogleda kroz sklapanje braka Tobije i Sare. Na stranicama *Tob* možemo čitati retke koji govore o životu udvoje, gdje je prikazan realan obiteljski život, uključujući kušnju, razdvajanje, susrete i sl. Tobit, Ana i njihov sin Tobija uzorna su obitelj u Izraelu koja se Boga boji i osjeća za svoj narod, posebno za one koji su u potrebi. *Tob* je prikazala obiteljski život kroz dijalog među različitim članovima, kao što su: zaručnici, roditelji, djeca, zetovi, nevjeste, itd. Uzimajući Saru za suprugu, Tobija je usmjeren prema prokreaciji, a ne na spolnost, što je domena demona.⁴⁷

Obiteljski život, bratski odnos s prognanima i pratnja anđela, mogu govoriti o ljudskom otudenju prema drugom narodu, ali isto tako govore o samoći koja nije apsolutna, a obiteljski život nije lišen sigurnosti i mira. Egzil, ipak, nije bez nade, zaštite, obrane i radosti.⁴⁸ Poglavlja *Tob* govore o visoko cijenjenom shvaćanju braka i obitelji, bračnoj ljubavi, pri čemu je pijetet prema ocu i majci veoma istaknut. U toj perspektivi, također, se

---

⁴⁷ Usp. MORDECHAI A. FRIEDMAN, "Tamar, a Symbol of Life: The 'Killer Wife' Superstition in the Bible and Jewish Tradition", *Association for Jewish Studies* vol. 15, br. 1 (1990.), Cambridge University Press, 34.

⁴⁸ Usp. D. BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, Queriniana - Brescia, 1978²., 153.

potvrđuje kako je židovski narod imao veliko poštovanje za radanje nove obitelji (usp. Pnz 24,5). Obiteljski život Tobitove obitelji odvija se **po Božjoj volji** i pred njegovim licem. Pravi put života je mudrost koja dolazi od Boga, tj. Zakon (*Torah*)⁴⁹ koji čini da čovjek može živjeti: “*Ti pak drži zakon (τὸν νόμον) i zapovijedi, budi milosrdan i pravedan da ti bude dobro*” (G¹) *Tob* 14,9.

U knjizi se ne veliča samo obična ljubav dvoje zaručnika, nego i svetost obitelji. Božji narod je sada raspršen, ali je, ipak, jedinstven i prisutan obiteljskom tradicijom. U skromnom i skrovitom životu, ipak, se čuva obiteljska institucija, koja kao pod pepelom postaje nadom budućega uskrsnuća naroda.⁵⁰ Razasutost i ponovno okupljanje dio je jedinstvenoga spasenjskog plana koji ima svoj izvor u Bogu, čija pravednost nije osvetljiva, nego je ona koja spašava.⁵¹

Muš je gospodar obitelji i u neku ruku posjednik žene.⁵² Tobit razgovara sa svojim sinom i suprugom iako ponekad dolazi i do verbalnih sučeljavanja, što govori o ljudskoj strani obiteljskoga života i o uobičajenim situacijama. Obitelji, o kojima je riječ u ovoj knjizi, nisu uvijek u dobrom ekonomskom položaju, ali se znade tko je glava obitelji. U nemogućnosti da otac materijalno skrbi za obitelj, tu ulogu preuzima njegova supruga. Nevolja, kao i uspjeh pojedinca, tiču se cjelokupne obitelji. Savjeti iz obiteljskoga života uistinu su životna pouka djeci, u kojoj se produžuje život njihovih roditelja. Sara će roditi djecu (ἔσονται σοι ἕξ αὐτῆς παιδία), u čemu se nazire nada obiteljskoga života i ponašanja kada se ljudi vole “*poput braće*” (ἔσονται σοι ὡς ἀδελφοί), što bi u *Tob* 6,18 moglo značiti: vrlo dragi, mnogo ćeš ih voljeti i sl.⁵³

Od vrednota spomenutih u Tobitovu govoru (4. pogl) dvije, na poseban način, tvore konstantu u knjizi: *milostinja i obitelj*. Dok Tobit stilom mudroga Izraelca daje upute Tobiji, u njima se ocrtavaju vrline jedne zdrave obitelji: pobožnost, vjernost, umjerenost, poslušnost. Moramo konstatirati kako na stranicama ove knjige dolazi do izražaja

⁴⁹ Izraz τὸν νόμον u vrijeme kada je živio pisac, vjerojatno, je označavao *Petoknjižje*, ali ne treba isključiti i širi smisao, ekvivalentan “riječi Božjoj”. Usp. A. BONORA, “La famiglia nel libro di Tobia”, 69.

⁵⁰ D. BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, 154.

⁵¹ Usp. G. RAVASI, “Il cantico della misericordia (Tb 13)”, *Parola, Spirito e Vita*, 29 (1994.), 83.

⁵² Zato se i sama obitelj kod Židova zove *bet haab* - očev dom. N. HOHNJEC, “Obitelj i odgoj u vjeri u Starom zavjetu”, *Kateheza* 3 (1994.), 166.

⁵³ Usp. J. VILCHEZ LINDEZ, *Tobia e Giudita*, Borla, Roma, 2004., 98.

obiteljska toplina,⁵⁴ iako će pojedinac, ipak, jednom morati napraviti odlučujući korak, postati odrastao i samostalan te preuzeti odgovornost za prenošenje tradicije primljene od otaca. Obitelj veoma pazi na gostoljubivost i osnovne informacije o plemenu (φυλή) i obitelji (πατριά) svojih sugovornika.

Promatrajući Tobitovu obitelj možemo zaključiti kako je važnost obitelji u Izraelu bila ugaoni kamen društvenoga života, a također i u vjerskom pogledu bila je osnovna stanica. Pojedinac je potpuno uklopljen u obitelj iz koje se ne dijeli. Apstrahirajući od pravila endogamije,⁵⁵ koje nama danas i ne predstavlja ništa, Tobit je zaokupljen mislju da sin osnuje solidnu obitelj na tragu Božjega plana koji se odnosi na čovjeka: “*Plodite se i množite i zemlju napunite*” (*Post* 9,1s). Za Tobijinu ženidbu zainteresirana je cijela obitelj. Tako ženidba nije bila samo stvar pojedinca, nego nadasve zajednička stvar obitelji, gdje su o njoj odlučivali ne samo volja zaručnika nego i njihovi roditelji. Obitelj, o kojoj govore stranice ove knjige, uređena je u skladu s običajima vremena (patrijarhalni sustav). Tobitova obitelj jedna je od onih koje žive svoj bračni život sa svim ljubavnim bogatstvom, vjernošću, plodnošću (iako imaju samo jedno dijete) i odgojem djece.

Zaključak

Nigdje na drugom mjestu, osim možda u *Post*, SZ nije tako pjevao o obiteljskoj toplini, kao što je u *Tob*.⁵⁶ Pisac je lijepim stilom i finoćom opisao teškoće, ali također radost i ljepotu jedne uzorne obitelji koja živi u monogamijskom braku.⁵⁷ Cijela knjiga *Tob*, želi pokazati Židovima

⁵⁴ A.-J. LEVINE zapaža: dok obitelj ujedinjuje i definira izraelsku zajednicu, asirskoga kralja Sanheriba su ubili njegovi sinovi (*Tob* 1,21). A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, 107.

⁵⁵ U *Tob* je vidljivo kako je **endogamija** nalog za oba spola. Tobit je oženio ženu “*iz svojega roda*” (1,9), to isto nalaže i sinu Tobiji (4,12-13). Sara u svojoj molitvi govori kako njezin otac nema “*ni rodaka ni sunarodnjaka kojem bi me mogao dati za ženu*” (3,15), a Rafael, također, informira Tobiju kako je on Sarin najbliži rođak “*i imaš je pravo dobiti za ženu*” (6,11-12). Na istoj crti razmišljanja je i Raguel u 7,10.12 kada kaže Tobiji: “*...jer nema prosca kojemu bi više dolikovalo uzeti moju kćer Saru od tebe, rodače.*” Usp. A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, 108.

⁵⁶ D. BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, 153.

⁵⁷ Usp. C. TOMIĆ, *Vrijeme iščekivanja*, Provincijalat franjevac konventualaca, Zagreb, 1989., 127. Isti autor kaže: “*Tobijina knjiga je 'pjesma nad pjesmama' obitelji. Ozbilnost, ljepota, sreća zrače iz ove knjige, koja tako uzvišeno govori o obitelji, kao savezu i u njoj vidi ispunjenje čovjekove sreće, oazu sigurnosti i mira.*”

dijaspori kako je njihov spas u vjernosti otačkoj tradiciji, poštovanju Zakona i sretnom obiteljskom životu. Unatoč nekim ograničenjima, *Tob* nam oslikava svijet kojim dominiraju dobrota i ljudsko srce, koji nisu zagađeni idolima i lažnim vrijednostima, poput znanja, moći, užitka i sl. Posebno treba istaknuti kako u *Tob* nema ni u kojem slučaju seksomanije niti pornografije, koji degradiraju brojne današnje parove i obitelji. Ljudska razina ove knjige je veoma visoka, viša od mnogih obitelji današnjice, uključujući kršćanske i katoličke. Točnije, *Tob* predstavlja obitelj koja vjeruje, nada se i voli, obitelj koja moli, radi ali i trpi, koja je otvorena prema Bogu i bližnjemu. Ona je dobra jer se sastoji od dobrih članova koji se boje Boga i vole ga, tj. djeluju u skladu s njegovim pravilima. Sve se to rađa i raste iz Riječi spasenja i vječnog života,⁵⁸ čak i idila Tobitove obiteljske kuće, u kojoj prevladava *ljubav*, poštovanje, uzajamna pomoć, razumijevanje, suosjećanje, sebedarje. Tobija i Sara postat će modelom obiteljske vjernosti, gdje su osobni zahtjevi podređeni zahtjevima drugoga, tj. prevladava altruizam. Dakle, ostvarenje uključuje negiranje sebe, čime će obitelji postati bogatije.⁵⁹

Tob govori o dobrim ljudima koji pate, o ocu i majci koji odgajaju svoje dijete, o sretnom braku. Možda sve to djeluje, ali samo na prvi pogled, kao bajka ili ljubavna priča, ali koja dovodi do razmišljanja o Božjoj prisutnosti u svakodnevnom životu, u svakoj obitelji i u sitnim životnim izborima koji tijekom vremena otkrivaju korake ka izgradnji Božjeg kraljevstva ljubavi. Može se reći da je *Knjiga o Tobiji* uvijek aktualan Božji dar čovječanstvu: poklon zaručnicima, supružnicima, djeci i obiteljima, po kojima Gospodin nastavlja "govoriti svima".⁶⁰ Ovaj dar ako se prihvati i živi onako kako treba, stvara obitelj po Bogu, a s njom i društvo dostojno ovoga imena koje je u skladu s Božjim i čovjekovim potrebama.

Tobijina i Sarina obitelj ucijepljena je u povijest brojnih obitelji, i tako postaje korijenom novih generacija. Možemo reći *Tob* utjelovljuje onaj obiteljski ideal što ga nalazimo u Psalmima (*Ako Jahve kuću ne gradi, uzalud se muče graditelji...*, *Ps 127s*) i kod proroka (*Mal 2,14s*), te je "ogledalo židovske obitelji", u skladu sa Starim zavjetom.

⁵⁸ Cf. *Ps* 33,9; 1 *Pt* 2,2.

⁵⁹ Usp. J. CRAGHAN, *Ester, Giuditta, Tobia, Giona*, 136.

⁶⁰ Nasljeduj Krista III. knjiga, 3. pogl., 3: "Ja sam, reče Gospodin, učio proroke od početka, pa i sada ne prestajem govoriti svima ljudima; ali mnogi su na moj glas gluhi i tvrdi".

FAMILY IN THE BOOK OF TOBIT

Summary

The Book of Tobit is in one way a summary of Jewish traditional religion, where Tobit represents an orthodox Jew in Diaspora. One of the basic components of this book is the praise of marvelousness that appears from the outside to be magic, but that is based on accidental overlapping with some kind of non-historical circle. The way in which Tobit's marriage and family is described is just one of the proofs that the whole of biblical history can be seen as history of the family. Although the Book of Tobit describes just two families, Tobit's and Raguel's, a textual analysis shows that Tobit's family reflects one type of Jewish family. This article presents Tobit's pious life in his native land and in the foreign land as refugee; later on it gives a view of the family in the Book of Tobit. Some of the aspects of the family life described in this book are: a sense for the family; the rules of endogamy and monogamy; relationships between parents and their children; the problem of transmission of a family experience; and the role of woman and man in family life. The Book of Tobit is an artistically created story, but that story is just a sketch of family life, social customs and personal experiences. Although the Book of Tobit is a short book, it contains much wisdom. That wisdom is a key to enter the mystery of life and the key to understand the reality of marriage and family relations.

Translation: Darko Tomašević

Tomo VUKŠIĆ

PRIRODNI PRIRAŠTAJ KAO POKAZATELJ BRAČNOGA MORALA U KATOLIČKIM OBITELJIMA U BOSNI I HERCEGOVINI (1996.-2007.)

Sažetak

Studija se bavi pitanjem nataliteta i mortaliteta katolika kroz cijelo razdoblje nakon posljednjega rata. Promatra najprije demografska kretanja na razini cjelokupnoga stanovništva BiH. Potom se pozornost posvećuje demografskim trendovima kod samih katolika: ponajprije po biskupijama pojedinačno a onda kao cjelini. Uočava se pad prirodnoga priraštaja koji je kod katolika na razini BiH 2002. godine prvi put postao negativan nakon čega se kriza stalno produbljuje. Prati se potom kretanje ukupnoga broja katolika koji je, sudeći prema izvještajima biskupskih ordinarijata, u prvim godinama rastao, a u posljednje vrijeme doživljava lagani pad. Usporedbe radi, povlači se potom paralela s istim procesima u Hrvatskoj, a posljednji odlomak posvećen je pitanju statističkih izvještaja o izvršenim pobačajima u BiH i Hrvatskoj čiji je broj vrlo visok. A budući da je pad prirodnoga priraštaja već postao proces i da je broj pobačaja zabrinjavajuće velik, konstatira se da su to jasni pokazatelji ugroženosti bračnoga morala, za što postoje različiti uzroci, prije svih duh sekularizacije koji sve više zahvaća cijelo društvo, pa i katolike u njemu, te se uočava da postoji potreba promišljanja i promjene dosadašnjega načina pastoralne obitelji.

Bitna svojstva svake katoličke ženidbe, po kojima se prepoznaje katolička obitelj, jesu dva: jednost, što znači da je ona veza između jednoga muškarca i jedne žene, i uvijek istoga muškarca i iste žene, te nerazr-

ješivost koja ženidbeni vez čini apsolutnim sve do smrti jednoga od supružnika.¹ S druge strane, bitne svrhe katoličke ženidbe, koja je zajednica cijeloga života supružnika, po svojoj naravi također su dvije: dobro supružnika i rađanje i odgajanje potomstva.² Ta bitna svojstva i svrhe osnovica su svakoga kršćanskog govora o ženidbi među krštenima koju je Krist Gospodin uzdigao na čast sakramenta. Po njima se kršćanska ženidba prepoznaje do te mjere da se jedino po stupnju življenja bitnih svojstava i svrha vrednuje i prepoznaje stupanj uspješnosti svakoga kršćanskog braka. Te iste bitne svrhe i svojstva kršćanske ženidbe - jednost, nerazrješivost, dobro supružnika i rađanje i odgajanje potomstva - vrhovni su kriteriji po kojima se može i treba procjenjivati i bračni moral supružnika. Kad treba govoriti o bračnome moralu, vrlo je teško, ako ne i nemoguće, analizirati ga na subjektivnoj razini, a da se ne riskira nepotrebno zadiranje u intimu supružnika, odnosno da se ne završi u moralizatorskom voajerizmu. S druge strane, na objektivnoj razini dopušteno je upustiti se u raspravu o bračnom moralu analizirajući u nekom društvu ili crkvenoj pokrajini npr. postotak rastava od ukupno sklopljenih brakova, broj izvršenih pobačaja te natalitet, mortalitet i prirodni priraštaj. A onda, ovisno o objektivnim rezultatima vanjskih pokazatelja unutrašnjega bračnog života, zaključivati o moralu bračne intime i savjestima supružnika. Dapače, bez ikakva rizika da se upadne u zamke mogućih analiza bračnoga morala na subjektivnoj razini, proučavajući pouzdane podatke na objektivnom planu, može se doći do vjerodostojnih pokazatelja, pa i zaključaka, o stanju moralnoga zdravlja obitelji. U stvari, iako se radi o statističkim pokazateljima krštenja, priraštaja i pobačaja, oni su vjeran odraz stupnja življenoga morala u obiteljima na koje se podaci odnose. Naime, samo primjera radi, onaj tko svjesno i namjerno vrši pobačaj, istina, čini to na vanjskom području, ali svaki takav čin jasan je znak vrlo niske razine morala i izravnoga odbacivanja Božje zapovijedi: "Ne ubij!" Isto tako, zdrav bračni par koji ne rada potomstvo, nego ga izbjegava, ne može biti smatran zajednicom koja odgovorno živi prema načelima kršćanskoga morala.

Upravo zato, u nastavku ovoga prikaza, pozabavit ćemo se statističkim izvještajima iz svih biskupija u BiH o broju krštenih i umrlih od 1996. do 2007. godine. Bilo je potrebno prikupiti podatke za malo dulje razdoblje kako se ne bi ostalo na informaciji o samo jednom trenutku i da bi se uočio proces demografskoga kretanja Crkve i naroda u BiH. Na osnovi tih egzaktnih podataka koji su, za proteklo razdoblje od 12 godina,

---

¹ Usp. kan 1055.

² Usp. kan 1056.

preuzeti i dobiveni zbrajanjem rezultata iz matičnih knjiga krštenih i umrlih, koje vode župnici u svojim župama, stvorit ćemo ponajprije sliku o natalitetu, mortalitetu i prirodnom priraštaju Crkve ali, istodobno, također prilično pouzdanu sliku, iako ne i cjelovitu, o stanju bračnoga morala obitelji u našim biskupijama.

Brojčani podaci o pojedinim biskupijama, koji će biti izneseni na sljedećim stranicama, dobiveni su u biskupskim ordinarijatima u Sarajevu, Mostaru i Banja Luci. Tamo su ih, kako je običaj u Katoličkoj crkvi, svake godine u obliku prijepisa matica dostavljali župnici, svaki za svoju župu. Što se tiče broja krštenih i umrlih u pojedinim biskupijama, on je jednostavan zbroj svih izvještaja župnika za određenu godinu te je kao takav u oba slučaja apsolutno točan, osim u slučaju Mostarske biskupije gdje, zbog poznatih problema u nekoliko spornih župa, iz tih župa nedostaje cjelovit izvještaj. Priraštaj je odnos krštenja i smrti koji je dobiven izračunavanjem pa je i on posvema točan. S druge strane, izvještaj o ukupnom broju vjernika, naravno, ne može biti točan u jednakoj mjeri kao prethodni podaci. Ali, budući da ogromna većina katoličkoga stanovništva u BiH tradicionalno živi na selu, ili u malim sredinama, župnički izvještaji, u nedostatku drugih podataka, također su dosta pouzdani. U stvari, župnici skoro sve svoje vjernike u najvećem broju župa u malim naseljima poznaju doslovce osobno.

Budući da katolici ne žive izolirano nego su dio društva, najprije ćemo baciti pogled na opće demografsko stanje u BiH. Odnosno, zanima nas biološka slika ukupnoga stanovništva. Tek potom slijedi prikaz demografskoga stanja katolika u BiH a onda, na kraju, usporedba s istim stanjem nacije u Hrvatskoj. U posljednjem dijelu ova studija će se pozabaviti, na osnovi službenih podataka iz državnih izvora, izvještajima o broju pobačaja u BiH, u čemu sudjeluju i katolici, te i tu problematiku nakratko usporediti sa stanjem u Hrvatskoj.

I. Demografsko kretanje stanovništva u Bosni i Hercegovini

Iz službenih podataka državne krovne Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine,³ koje ona objavljuje redovito od 1996. godine za cijelu

---

³ Podaci od 1996. do 2006. godine usp. AGENCIJA ZA STATISTIKU BIH, *Demografija*, Sarajevo, 2007., 29 (internetsko izdanje), a podaci za 2007. godinu usp. AGENCIJA ZA STATISTIKU BIH, *Demografija*, Priopćenje od 21. svibnja 2008. (internetsko izdanje).

BiH, jasno izlazi da je prirodni priraštaj, uključujući cjelokupno stanovništvo, u stalnom i vrlo ubrzanom opadanju. Naime, iako je istina, zvuči nevjerovatno da je prirodni priraštaj u BiH s pozitivnih 21.442 iz poslijeratne 1996. godine u samo desetak godina pao na 597 ispod ničice prošle 2007. godine. Odnosno, prvi put se dogodilo da je upravo za toliko bilo više umrlih negoli rođenih. No, posebna težina cijeloga problema nalazi se u činjenici što je fenomen opadanja prirodnoga priraštaja odavno već postao ustaljen proces s jasnom tendencijom da se nastavi i ubuduće, što će u sljedećem razdoblju, uz to što se negativno odražava na demografsku sliku, sigurno izazvati velike društvene obrate i probleme.

Prema podacima koje je nedavno objavila Agencija za statistiku prirodni priraštaj na razini cijele zemlje u 2007. godini bio je negativan, odnosno umrlo je 597 osoba više negoli je rođeno jer je rođenih bilo 33 235 a umrlih 33 832.

Istodobno je Federalni zavod za statistiku objavio da je prirodni priraštaj u Federaciji u 2007. godini bio pozitivan i iznosio 2 287 (rođenih 21 715, umrlih 19 428)⁴, a Republički zavod za statistiku RS izvijestio je da je tamo prirodni priraštaj bio negativan za čak 4 036 (rođenih 10 110, umrlih 14 146).⁵ Podaci za Distrikt Brčko, koji je neka vrsta statističke crne rupe, trebali bi biti izračun razlike između BiH i zbroja Federacije i RS.

STANOVNIŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE				
Godina	Stanovnika	Rođeni	Umrli	Priraštaj
1996.	3 645 000	46 594	25 152	21 442
1997.	3 738 000	48 397	27 875	20 522
1998.	3 653 000	45 007	28 679	16 328
1999.	3 725 000	42 464	28 637	13 827
2000.	3 781 000	39 563	30 482	9081
2001.	3 798 000	37 717	30 325	7392
2002.	3 828 000	35 587	30 155	5432
2003.	3 832 000	35 234	31 757	3477
2004.	3 842 000	35 151	32 616	2535
2005.	3 843 000	34 627	34 402	225
2006.	3 843 000	34 033	33 221	812
2007.	3 843 000	33 235	33 832	-597

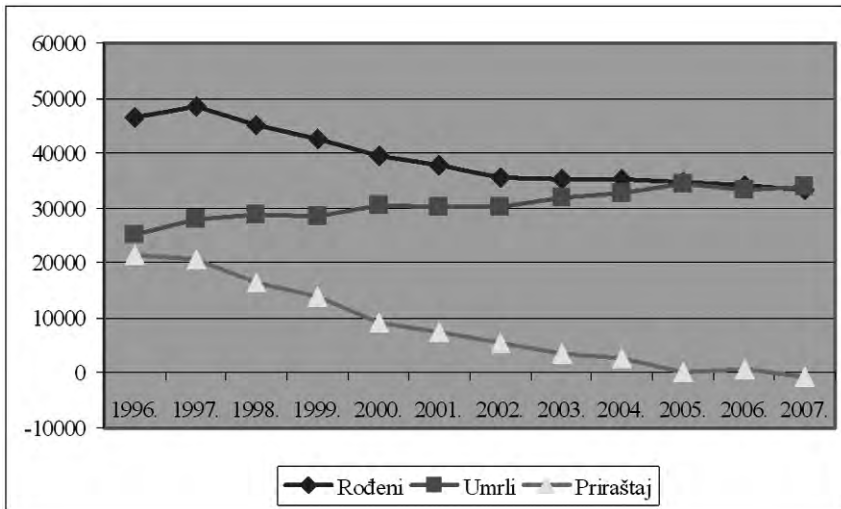
Iako spomenuti zavodi ne nude podatke o rođenju i smrti po etničkoj pripadnosti, iz objavljenih informacija, i posebice iz podataka izvađenih iz crkvenih matrica koji slijede, jasno proizlazi da Hrvati, koji su uglavnom

⁴ Usp. FEDERALNI ZAVOD ZA STATISTIKU, "Stanovništvo - procjena sredinom godine i prirodno kretanje" (internetsko izdanje).

⁵ Usp. REPUBLIČKI ZAVOD ZA STATISTIKU, *Demografska statistika*, Banja Luka, 2008., 15 (internetsko izdanje).

katolici, imaju negativan priraštaj. A s obzirom na sastav stanovništva RS, gdje Srbi predstavljaju više od 90% populacije, to isto se bez ikakve dvojbe, na osnovi upravo iznesenih podataka, može ustvrditi i za Srbe, što znači da bi jedino Bošnjaci još uvijek imali pozitivan priraštaj. No, s obzirom na proces vrlo ubrzanoga pada općega priraštaja cijeloga stanovništva, sigurno je da i njih vrlo ubrzano pogada “bijela kuga”.

Rođenja, smrti i prirodni priraštaj u BiH od 1996. do 2007.

S druge strane, poznato je da u BiH nije obavljen popis stanovništva još od 1991. godine, te zato nema pouzdanih podataka o broju žitelja. Ali svaka od spomenutih agencija za statistiku nudi procjenu za svoje područje. Tako, prema procjeni Agencije za statistiku, u BiH je 2007. godine bilo 3.843.000 stanovnika: Bošnjaka, Srba, Hrvata i ostalih. S druge strane, prema podacima Biskupskih ordinarijata, kojima župnici svake godine u siječnju dostavljaju izvještaje o svojim župama, u BiH je na kraju 2007. godine bilo 459.102 katolika. Ti crkveni podaci o ukupnom broju katolika sigurno nisu posvema točni, što vrijedi prije svega za godine neposredno nakon rata, ali su najpouzdaniji od svih kojima se raspolaže i svakako su vrlo blizu istini jer nitko kao župnici ne poznaje vjernike.

Spomenutom broju katolika, koji su skoro svi Hrvati, ipak treba dodati još barem 40.000 Hrvata (oko 10% od pretpostavljenoga broja Hrvata), koji ili nisu katolici ili nisu u kontaktu sa župnim uredima, što je posvema utemeljeno. Tako se opravdano može sadašnji broj Hrvata u BiH zaokružiti barem na oko 500.000. A pretpostavljenih 500.000 Hrvata na pretpostavljeni broj stanovnika iznosi oko 13% od ukupnoga stanovništva.

2. Demografska slika katolika u BiH

Iz podataka, koji slijede, vidjet će se da je prirodni priraštaj katolika negativan u Sarajevskoj, Banjalučkoj i Trebinjskoj biskupiji dok je u Mostarskoj još uvijek pozitivan, ali i tamo već godinama u kontinuitetu pada.

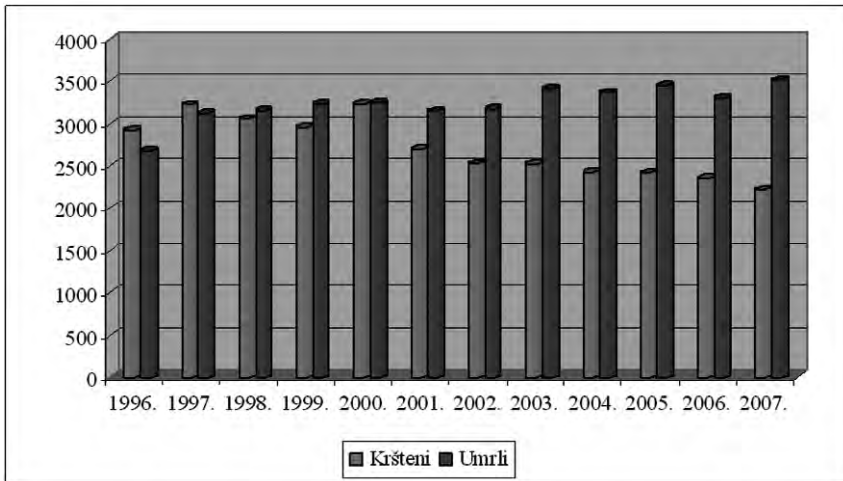
2.1. Sarajevska nadbiskupija

Uočljivo je kako je broj vjernika u Nadbiskupiji, koja je u ratu bila prepolovljena, neposredno nakon rata rastao do 2002. godine kad je započeo proces ponovnoga opadanja toga broja. Uzroka je očito mnogo, od neuspjeloga povratka pa do ponovnog iseljavanja zbog različitih razloga. Ali, i zbog vrlo negativnoga priraštaja u našem narodu općenito, o čemu se vrlo malo govori.

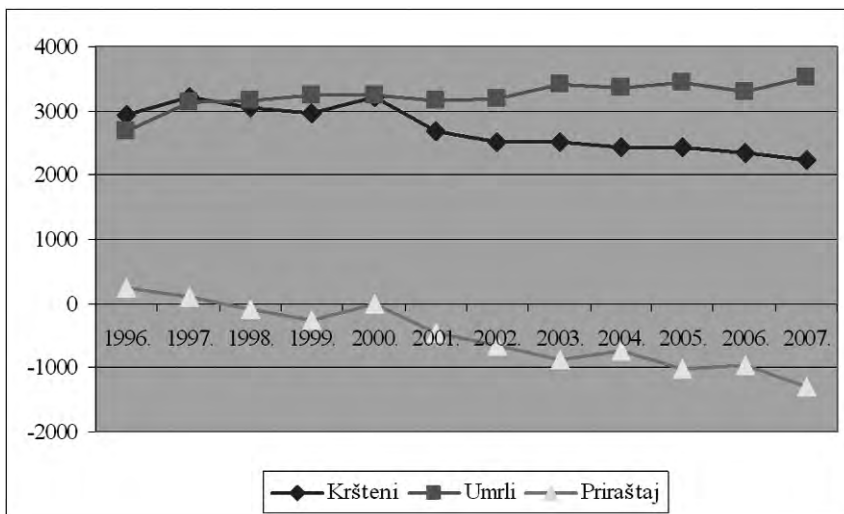
Proces rasta i opadanja broja vjernika od 1996. do 2007. godine, kao i broj krštenja te smrti u istom razdoblju, moguće je bilo iskazati jer Ordinarijat o tome ima zbirne podatke⁶, a podaci o priraštaju su međusoban odnos tih dvaju podataka. Međutim, iznad svega je zanimljivo uočiti da je prirodni priraštaj u Nadbiskupiji bio pozitivan u prvim godinama neposredno nakon rata, 1996. i 1997., a prvi put je postao negativan tek 1998., tri godine nakon rata, i otada je u procesu stalnoga opadanja.

SARAJEVSKA NADBISKUPIJA				
Godina	Kršteni	Umrli	Priraštaj	Vjernika
1996.	2927	2680	247	180 560
1997.	3221	3119	102	206 504
1998.	3057	3159	-102	209 506
1999.	2963	3234	-271	201 567
2000.	3226	3249	-23	210 014
2001.	2696	3152	-456	215 025
2002.	2528	3177	-649	217 921
2003.	2526	3410	-884	215 482
2004.	2427	3369	-742	213 462
2005.	2421	3447	-1026	213 590
2006.	2350	3309	-959	208 969
2007.	2220	3513	-1293	206 138

⁶ Za dobivanje podataka o Sarajevskoj nadbiskupiji vrlo sam zahvalan kardinalu Vinku Puljiću, ali i osoblju ordinarijata koje se potrudilo da ih prikupi i objedini: Zdenku Spajiću, Predragu Stojčeviću, Anti Meštroviću i Marku Zubaku.

Kršteni u umrli u Sarajevskoj nadbiskupiji (1996.-2007.)

Prirodni priraštaj u Sarajevskoj nadbiskupiji (1996.-2007.)

2.2. Banjalučka biskupija

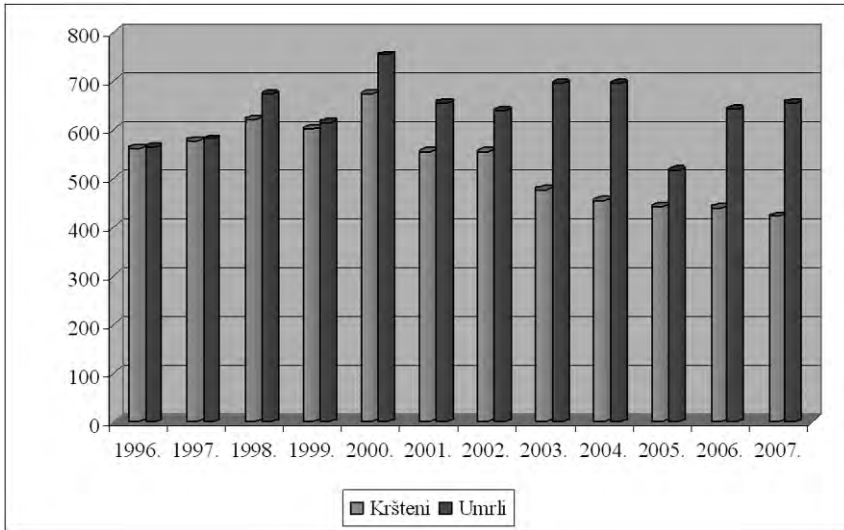
Kao što je svima već poznato, stradanje katolika na području Banjalučke biskupije tijekom posljednjega rata imalo je užasne razmjere. Naime, tragedija je bila toliko velika da je broj vjernika mnogo više negoli prepolovljen tako da ih je 1996. godine, prema izvještaju Biskupskog ordi-

narijata, na području cijele ove biskupije bilo ostalo svega oko 50.000.⁷ A kad je rat završio, postojala je opravdana nada da će prognanim i iseljenim ljudima biti omogućeno da se vrate svojim kućama. Čak se povratak polako bio počeo i događati te se broj katolika do 1999. godine povećao na 52.711. Međutim, prema statističkim izvještajima, ne samo da je tada proces povećanja broja katolika zaustavljen već je, prema istim podacima, došlo do novoga vala iseljavanja koji sve do danas, na žalost, nije stao. Odnosno, na kraju 2007. godine, prema izvještaju Ordinarijata, na području biskupije živi još samo 38.099 vjernika. Ili, drukčije rečeno, od 1999. pa do 2007. godine broj vjernika na području Banjalučke biskupije smanjio se za novih 14.612 što iznosi 27,72%.

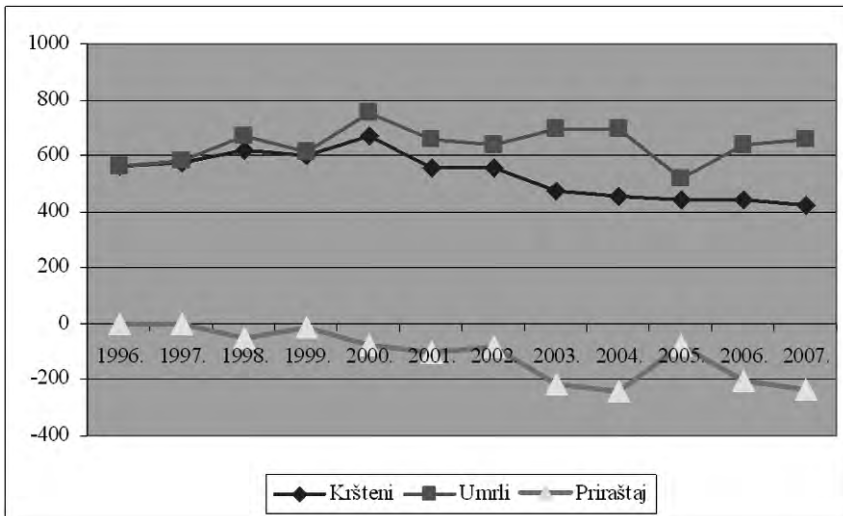
BANJALUČKA BISKUPIJA				
Godina	Kršteni	Umrli	Priraštaj	Vjernika
1996.	561	565	-4	50 000
1997.	577	581	-4	50 300
1998.	621	673	-52	49 800
1999.	601	615	-14	52 711
2000.	673	753	-80	51 700
2001.	554	655	-101	45 213
2002.	554	639	-85	41 961
2003.	477	695	-218	41 113
2004.	454	695	-241	40 758
2005.	442	517	-75	39 896
2006.	440	641	-201	38 614
2007.	422	655	-233	38 099

Ako se tome doda informacija da Biskupija kroz cijelo razdoblje nakon rata ima i negativan priraštaj koji se, k tomu, iz godine u godinu povećava, postaje sasvim jasno zašto se mora biti solidaran posebice s ovim dijelom naše Crkve i naroda jer se svaki oblik pomoći, pa i najmanji, tamo pretvara u novi znak nade. Ipak, mora se primijetiti da je i ta biskupija, što se priraštaja tiče, najbolje stajala u prvim godinama neposredno nakon rata i da se prirodni priraštaj u idućim godinama stalno pogoršavao.

⁷ Osim biskupu Franji Komarici, za dobivanje podataka o Banjalučkoj biskupiji zahvalan sam službenicima Biskupskog ordinarijata Ivici Božinoviću i Ivanu Peri Grgiću.

Kršteni i umrli u Banjalučkoj biskupiji (1996.-2007.)

Prirodni priraštaj Banjalučke biskupije (1996. - 2007.)

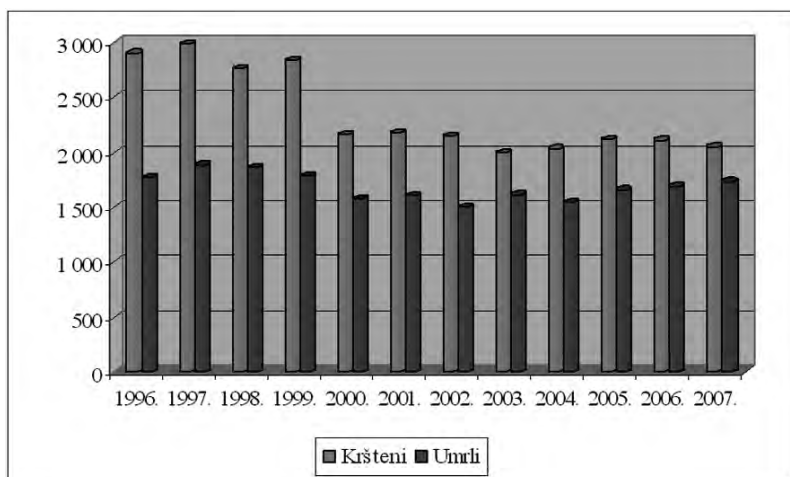
2.3. Mostarska biskupija

I u dvjema hercegovačkim biskupijama⁸ naročito zabrinjava neprekidni pad krštenja (rođenja) koji, iako broj smrti kroz sve godine uglavnom ostaje na istoj vrijednosti, uvjetuje također stalan pad prirodnoga priraštaja.

⁸ Za dobivanje podataka o Mostarskoj i Trebinjskoj biskupiji, osim biskupu Ratku Periću, zahvalan sam osoblju Biskupskog ordinarijata Draženu Kutleši, Anti Luburiću i Mariju Glibiću.

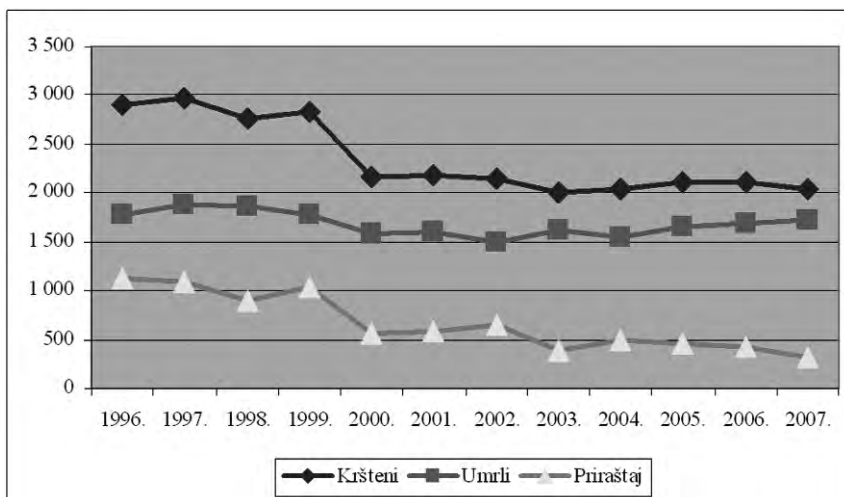
Tako je u Mostarskoj biskupiji prirodni priraštaj pao s 1128, koliki je bio u 1996. godini, na samo 317 u 2007. godini. Stoga, ako se ovaj proces nastavi, a zasad nema nikakvih pokazatelja da neće biti upravo tako, postoji velika opasnost da se u sljedećem razdoblju broj krštenja izjednači s brojem smrti, odnosno da i ovdje priraštaj postane negativan. Naime, ta biskupija je jedina u BiH koja još uvijek ima pozitivan priraštaj u koji nisu mogli biti uključeni podaci iz spornih župa jer nisu ni dostavljeni Biskupskom ordinarijatu.

MOSTARSKA BISKUPIJA				
Godina	Kršteni	Umrli	Priraštaj	Vjernika
1996.	2902	1774	1128	175 245
1997.	2981	1885	1096	175 684 ⁹
1998.	2758	1863	895	173 005
1999.	2830	1785	1045	175 005
2000.	2164	1579	565	175 000
2001.	2179	1603	576	178 022
2002.	2146	1496	650	183 452
2003.	1997	1613	384	187 255
2004.	2032	1545	487	189 617
2005.	2114	1655	459	187 951
2006.	2110	1690	420	194 298
2007.	2048	1731	317	193 633

Kršteni i umrli u Mostarskoj biskupiji (1996.-2007.)

⁹ Ovdje treba upozoriti da je, zbog nenamjerne pogreške pri izračunavanju u Biskupskom ordinarijatu, kada su jednostavno zbrojeni podaci za dvije hercegovačke biskupije kao da je riječ o jednoj, u jednom prethodnom tekstu objavljeno da je Mostarskoj biskupiji 1997. godine bilo 194 292 vjernika. Usp. Tomo VUKŠIĆ, "Još o demografskim kretanjima katolika u Hercegovini", u: *Crkva na kamenu* 5(2008.), 18-19.

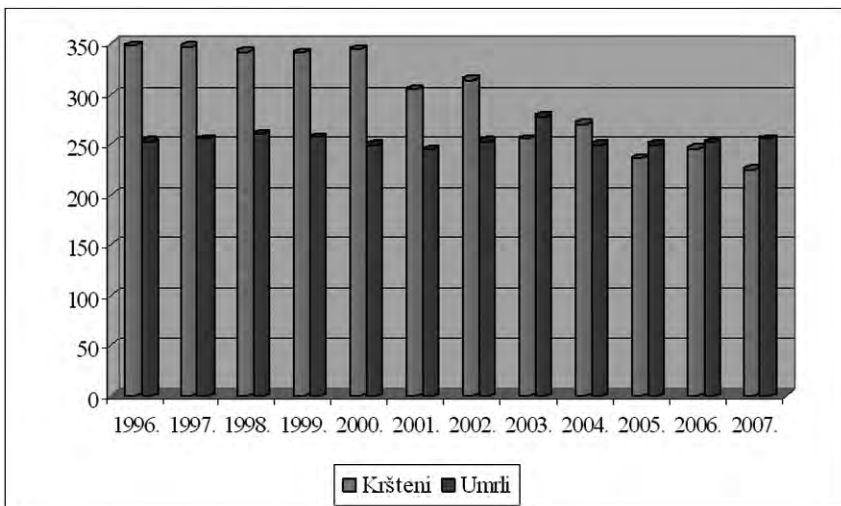

Prirodni priraštaj Mostarske biskupije (1996. - 2007.)

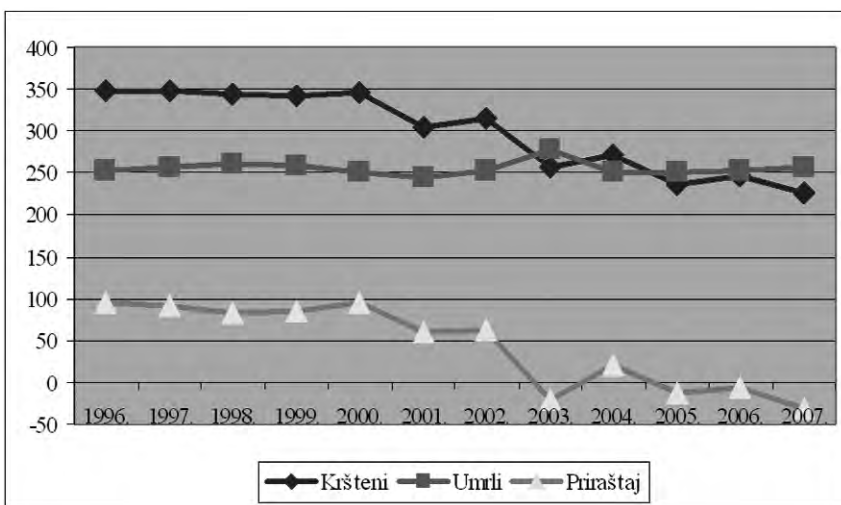
2.4. Trebinjska biskupija

U istom razdoblju u Trebinjskoj biskupiji prirodni priraštaj je s pozitivnih 96, koliki je bio 1996. godine, pao čak ispod nule, na -31 u 2007. godini. Sve to, zajedno s prethodno predočenim stanjem u Mostarskoj biskupiji, jasno dokazuje da je i u Hercegovini davno započelo hrvatsko i katoličko urušavanje “iznutra” što, ako se ovo nastavi, zajedno s onim što se događa u dvjema bosanskim biskupijama, prijeti neslućenim tragičnim demografskim procesima koji već sada ostavljaju bolne ožiljke i na etničkom i na crkvenom biću.

TREBINJSKA BISKUPIJA				
Godina	Kršteni	Umrli	Priraštaj	Vjemika
1996.	349	253	96	19 110
1997.	348	256	92	18 897
1998.	343	261	82	18 993
1999.	342	258	84	18 903
2000.	346	250	96	19 344
2001.	305	245	60	19 850
2002.	315	253	62	20 353
2003.	256	278	-22	20 971
2004.	271	250	21	20 857
2005.	237	250	-13	21 253
2006.	246	252	-6	21 250
2007.	225	256	-31	21 242

Kršteni i umrli u Trebinjskoj biskupiji (1996.-2007.)

Prirodni priraštaj Trebinjske biskupije (1996. - 2007.)

3. Sve biskupije zajedno

Statistički izvještaji iz svih biskupija dokazuju da je u svakoj na djelu jasan proces kontinuiteta opadanja broja krštenja, a time i rođenja, dok broj smrti uglavnom stalno ima jednaku brojčanu vrijednost. Već je bilo rečeno da izvještaji o ukupnom broju prisutnih vjernika u pojedinim biskupijama nisu, niti mogu, biti posvema točni. No, brojevi krštenja i smrti točan su zbroj koji je nastao nakon uvida u sve župne matice krštenih

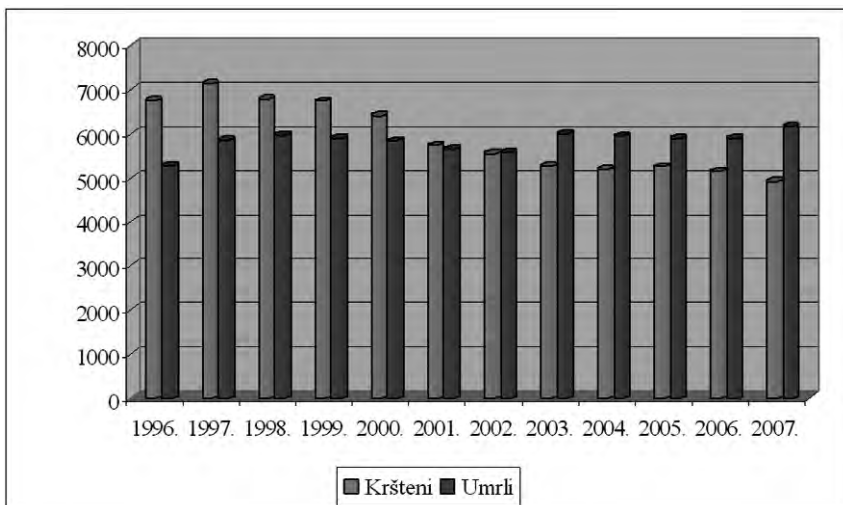

i umrlih koje se uredno vode u svakoj župi. Stoga ne postoji ni najmanja mogućnost pogreške, osim što treba još jednom napomenuti da ovdje nisu pribrojani podaci, koji na žalost nisu dostupni, iz nekoliko spornih župa u Mostarskoj biskupiji. Međutim, kad bi se kojom srećom moglo dodati i te podatke, sigurno se ništa bitno ne bi promijenilo. No, s druge strane, navedeni broj krštenja ne odgovara posvema broju rođenja jer među krštenima postoji određeni broj osoba koje su primile sakrament krštenja kao odrasle ili su rođene negdje u inozemstvu pa donesene i ovdje krštene ali, budući da njihov broj nije velik, u gornjim prikazima nije se o tome vodilo računa no, radi cjelovite informacije, ovdje to svakako treba spomenuti. Naime, broj rođenja je objektivno manji od broja krštenja za onoliko koliko je odraslih osoba primilo krštenje.

Drugo, izneseni podaci dokazuju da je prirodni priraštaj u Sarajevskoj, Trebinjskoj i Banjalučkoj biskupiji već godinama negativan, dok se u Mostarskoj, iako je još uvijek pozitivan, brzo i opasno također približava ništici i samo je pitanje vremena kad će taj davno započet proces pada prirodnoga priraštaja, pridruživanjem također Hercegovine, postati zajednička oznaka svih katoličkih krajeva.

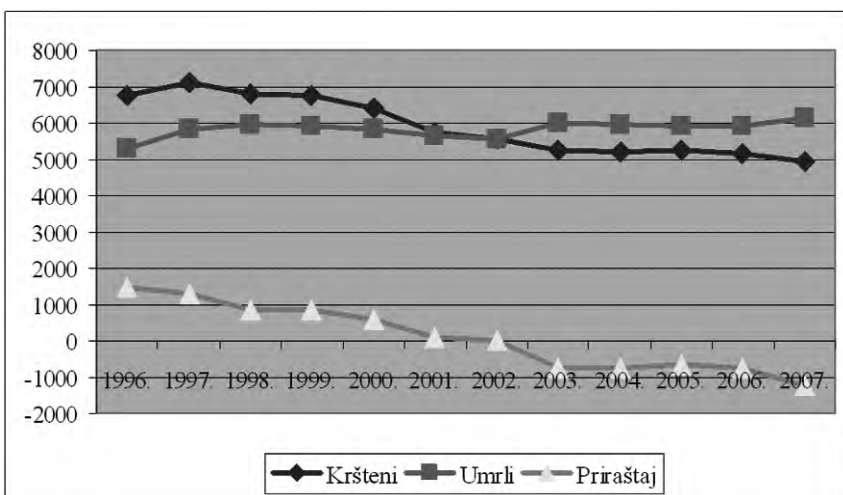
SVE BISKUPIJE U BIH				
Godina	Kršteni	Umrli	Priraštaj	Vjernika
1996.	6739	5272	1467	424 915
1997.	7127	5841	1286	451 385 ¹⁰
1998.	6779	5956	823	451 208
1999.	6736	5892	844	448 186
2000.	6409	5831	578	456 058
2001.	5734	5655	79	458 110
2002.	5543	5565	-22	463 687
2003.	5256	5996	-740	464 821
2004.	5184	5937	-753	464 694
2005.	5244	5896	-652	462 690
2006.	5146	5892	-746	463 131
2007.	4915	6155	-1240	459 102

¹⁰ Točan zbroj katolika u BiH 1997. godine iznosi 451 385. Taj se broj, zbog pogreške kod zbrajanja broja vjernika u Hercegovini kad su u Ordinarijatu vjernici obiju biskupija zbrojeni u Mostarsku, a oni za Trebinjsku dodani posebno, u jednom drugom izvještaju bio popeo na 469 993. Usp. Tomo VUKŠIĆ, "Koliko je Hrvata danas u BiH", u: *Crkva na kamenu* 10 (2008.), 17.

Krštenja i smrti katolika u BiH (1996.-2007.)

Kao što je lako uočiti, katolici su u BiH imali pozitivan prirodni priraštaj sve do 2001. godine. Pomalo paradoksalno zvuči, ali je istina, da je priraštaj bio najveći u prvoj poslijeratnoj godini i da je nakon toga stalno opadao. Prvi put je postao negativan 2002. godine, kad je i gospodarska i sigurnosna situacija bila neusporedivo bolja negoli na početku ovoga razdoblja, i potom nastavio padati tako je da 2007. godine dosegao najnižu razinu.

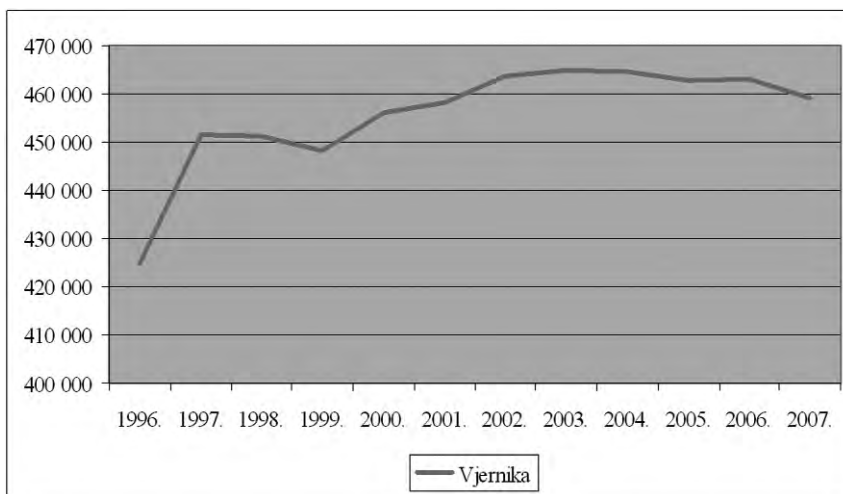
Prirodni priraštaj katolika u BiH (1996. - 2007.)

Narav i složenost prirodnih procesa među katolicima u BiH moguće je razumjeti samo ako ih se smjesti u okvir u kojemu se i događaju, to jest u procese ukupnoga stanovništva u BiH. Naime, iz službenih podataka državne krovne Agencije za statistiku, koje ona objavljuje redovito od 1996. godine, vidljivo je da je prirodni priraštaj cjelokupnoga stanovništva BiH u stalnom i vrlo ubrzanom opadanju. Naime, iako je istina, zvuči nevjerojatno da je prirodni priraštaj u BiH s pozitivnih 21.442 iz poslijeratne 1996. godine u samo desetak godina pao na 597 ispod ničice kao što smo vidjeli u prvom dijelu ovoga prikaza.

Što se pak tiče samih katolika, problem koji u ovo vrijeme najviše prijete Crkvi i hrvatskom narodu nalazi se u činjenici da već više godina na razini BiH kontinuirano imaju negativan priraštaj. Odnosno, bez obzira na sve nedaće s kojima se moraju suočavati, katolicima, a time i Hrvatima u BiH, to je očito, najveći problem dolazi od njih samih.

4. Broj katolika i Hrvata u BiH

Prema crkvenim podacima, kroz dvije godine nakon rata (1996.-1997.), očit je bio proces povećanja ukupnoga broja katolika, sigurno zbog povratka izbjeglica i prognanika. Potom je kroz sljedeće dvije godine slijedio lagani pad ukupnoga broja, a onda je ponovno tijekom nekoliko godina došlo do progresivnoga povećanja broja katolika koji se nakon 2003. godine ponovno pretvorio u proces opadanja ukupnoga broja. Istina, nakana ove studije nije baviti se uzrocima koji uvjetuju takav proces, no svakako bi bilo vrlo pogrešno kad se ne bi uočilo da je poslije 2003. godine, sudeći prema crkvenim izvorima, na djelu proces laganoga, ali stalnoga, opadanja ukupnoga broja katolika.

Krivulja katoličke prisutnosti u BiH (1996. - 2007.)

Posljednji popis stanovništva BiH obavljen je davne 1991. godine. Nakon toga su se dogodile radikalne promjene demografske slike ovih krajeva, prije svega zbog premještanja i progona stanovništva tijekom rata. Međutim, iako je prošlo 14 godina od završetka ratnih tragedija, ni do danas se uopće ne zna točno koliko ljudi živi u BiH. Stoga se raspolaže jedino s procjenama toga broja.

Prema procjeni Agencije za statistiku, krovne državne ustanove ove vrste, u BiH je 2007. godine bilo 3.843.000 stanovnika: Bošnjaka, Srba, Hrvata i ostalih. Međutim, ista agencija, na žalost, ne donosi procjenu o raspodjeli stanovništva po etničkoj pripadnosti. S druge strane, prema podacima Biskupskih ordinarijata na kraju 2007. godine bilo je 459 102 katolika u BiH.

Ipak, da bi se dobio približan broj Hrvata, koji u ovom času žive u BiH, gornjem broju katolika, koji su skoro svi Hrvati, posvema utemeljeno svakako treba dodati još barem 40 000 Hrvata (oko 10% od pretpostavljenoga broja Hrvata), koji ili nisu katolici ili nisu u kontaktu sa župnim uredima. Tako se opravdano može sadašnji broj Hrvata u BiH zaokružiti barem na oko 500 000. A pretpostavljenih 500 000 Hrvata na pretpostavljeni broj stanovnika iznosio bi oko 13% od ukupnoga stanovništva.

5. Prirodni priraštaj u Hrvatskoj

Na prethodnim stranicama posebna pozornost posvećena je podacima te, na osnovi njih, pokazateljima procesa prirodnoga kretanja rođenja, smrti i priraštaja katolika u BiH, u svim biskupijama pojedinačno i u cjelini. Ti podaci, preuzeti iz župnih matičnih knjiga, pokazali su da je prirodni priraštaj katoličkoga stanovništva posljednjih godina, na žalost, negativan s jasnom tendencijom daljnjega pada. Vidjelo se također da je priraštaj katolika prvi put postao negativan 2003. godine, kada je pao na minus 740, a da je prvih poslijeratnih godina bio izrazito pozitivan (1996. godine priraštaj je bio plus 1467, a 2007. minus 1240).

Ako se spomenute podatke smjesti u okvir demografskih kretanja te usporedi s onima za Republiku Hrvatsku, gdje živi većina hrvatskoga naroda, onda rezultati, koji neumoljivo proizlaze, moraju još više zabrinjavati. Naime, prema podacima koje je objavio Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske,¹¹ tamo je prirodni priraštaj prvi put u novijoj povijesti

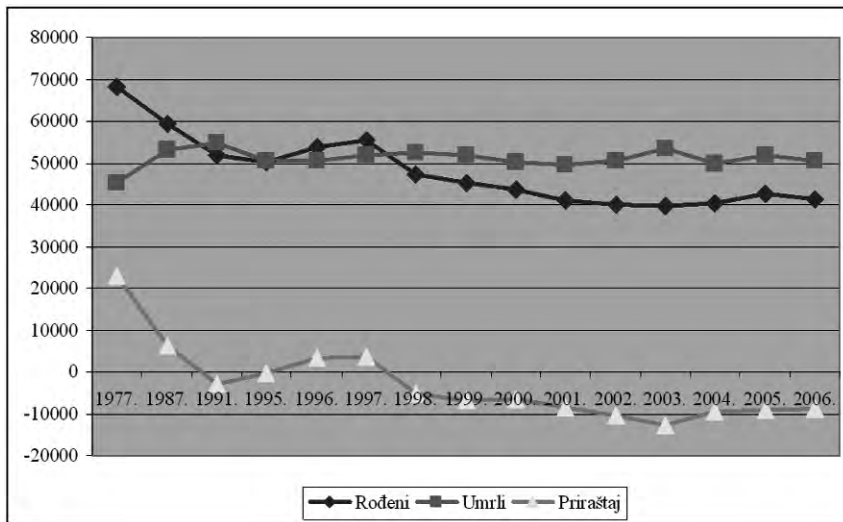
---

¹¹ Usp. DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE HRVATSKE, *Statistički godišnjak 2007.*, Zagreb, 2007., 92 (internetsko izdanje).

postao negativan još 1991. godine kada je iznosio minus 3003. Međutim, posebno je zabrinjavajuće da je on u razdoblju kraćem od 15 godina pao za više od 25 000 jer je prirodni priraštaj u Hrvatskoj npr. 1977. godine bio pozitivan za čak 22 879.

Prema istom izvještaju Državnoga zavoda za statistiku, priraštaj stanovništva je bio negativan kroz cijelo vrijeme domovinskoga rata (1991.-1995.) a onda nakratko, samo 1996. i 1997. godine, ponovno bio pozitivan. Nakon toga prirodni priraštaj u Hrvatskoj svake godine je izrazito negativan. No, iako ta porazna slika nije svake godine jednako teška, jer se negativan priraštaj kreće od minus 3175, koliko je iznosio 1996. godine, do minus 12 907 u 2003. godini, kada je dosegao najnižu razinu, ipak je istina da hrvatski katolici, ako ih se uzme u cjelini, u BiH i Hrvatskoj, što nam se čini posvema opravdano, svake godine ostaju bez jednoga grada od oko deset tisuća stanovnika. - Samo zato što ih mnogo više umire negoli se rađa!

PRIRODNI PRIRAŠTAJ U HRVATSKOJ			
Godina	Rođeni	Umrli	Priraštaj
1977.	68 035	45 156	22 879
1987.	59 209	53 080	6129
1991.	51 829	54 832	-3003
1995.	50 182	50 536	-354
1996.	53 811	50 636	3175
1997.	55 501	51 964	3537
1998.	47 068	52 311	-5243
1999.	45 179	51 953	-6774
2000.	43 746	50 246	-6500
2001.	40 993	49 552	-8559
2002.	40 094	50 569	-10475
2003.	39 668	53 575	-12907
2004.	40 307	49 756	-9449
2005.	42 492	51 790	-9298
2006.	41446	50 378	-8932

Rodenja, smrti i prirodni priraštaj u Hrvatskoj (1977.-2006.)

6. Pitanje bračnoga morala

Gledano iz perspektive demografske statistike, o bračnom moralu na objektivnoj razini na osobit način govore pouzdani izvještaji o natalitetu i izvršenim pobačajima. Naime, obitelj koja je otvorena životu i odgovorno ga daruje, živi u skladu s kršćanskim moralom. I obratno, u slučajevima gdje nije tako, kršćanski moral je ugrožen. S druge strane, to još više vrijedi kad je govor o pobačaju.

6.1. Natalitet i bračni moral katolika

Izvještaji iz svih biskupija jasno pokazuju da je ubrzan pad nataliteta i negativan priraštaj već više godina konstanta demografske slike katolika u BiH. Gotovo je paradoksalno da je natalitet u svim biskupijama bio najbolji u prvim godinama nakon rata. Dapače, u obje poslijeratne godine (1996. i 1997.) prirodni priraštaj bio je pozitivan u Sarajevskoj nadbiskupiji, a onda je tek 1998. godine prvi put postao negativan i otada se kriza stalno produbljuje. U Trebinjskoj je 2003. godine postao negativan i ne popravlja se. U Mostarskoj je 2007. godine još uvijek pozitivan, ali je s 1128, koliko je iznosio 1996. godine, pao na samo 317. Odnosno, u neposrednom poslijeratnom razdoblju prirodni priraštaj katolika posvuda je bio pozitivan osim u Banjalučkoj biskupiji gdje je, u razdoblju koje proučavamo, u svim godinama negativan. Međutim, i tamo je najbolji bio

u prvim godinama nakon rata. Naime, u prve dvije godine nakon rata bio je na samo -4, a onda je uslijedio progresivan pad tako da je 2007. godine iznosio -233.

Na razini cijele BiH prirodni priraštaj katolika godine 1996. iznosio je 1467. Otada je u stalnom opadanju te je 2003. godine prvi put postao negativan (-740) dok je 2007. godine pao na čak -1240.

Uzroci tih procesa sigurno su mnogostruki: društveni, gospodarski, sigurnosni, starost povratnika te velik broj neoženjenih i neudanih. No, iznad svega razloge treba tražiti u procesu sekularizacije i usvajanju njezina sustava vrijednosti čija je jedna od najvećih žrtava upravo obitelj. Drastičan pad poroda i stalno smanjivanje prirodnoga priraštaja, naime, posljedica su prvenstveno pada obiteljskoga morala i vjerničke odgovornosti uopće! Ustvari, podaci koji su izneseni, prava su rendgenska slika dubinske ugroženosti crkvenoga i narodnoga bića ali i obiteljskoga morala, posebice kad se sva ta problematika proučava u usporedbi sa stanjem "katoličke" nacije u Hrvatskoj.

6.2. Visok broj pobačaja u BiH

Ubijanje nerodenoga života predstavlja posebno teško ugrožavanje kršćanskih moralnih načela. Međutim, o toj problematici, na žalost, nema se pouzdane podatke za razdoblje nakon posljednjega rata. Ipak, postoji studija koja nam može pomoći da stvorimo, ako ne cjelovitu informaciju, onda barem dosta objektivnu sliku i na tome području. Priredio ju je UNDP (Program ujedinjenih naroda za razvoj) Bosne i Hercegovine.¹² Tamo se čita kako se statistika o namjernim pobačajima u BiH nevoljko prezentira u javnosti, zato što postoji bojazan da bi se alarmiranjem stanovništva o visini broja namjernih pobačaja otvorila tema zabrane namjernih pobačaja koja je posebno aktualna u nekim vjerskim zajednicama u posljednje vrijeme i njezino bi uvođenje, kako tvrdi ta studija, unazadilo prava žena u BiH, pa se zato izbjegava javnost.

Iako, dakle, nema podataka o namjerno izvršenim pobačajima poslije rata, ista studija UNDP-a tvrdi da je trend u predratnim godinama za legalne namjerne pobačaje bio po broju nešto manji od registriranih trudnoća i pokazuje kako je bio najčešća metoda planiranja porodice. U potvrdu toga, preuzimajući podatke iz *Johnston's Archive*, kaže se da je 1985. godine broj živorodenih bio 72 722, broj namjernih

---

¹² Usp. UNDP BOSNE I HERCEGOVINE, *Izveštaj o humanom razvoju - milenijumski razvojni ciljevi - BiH 2003.*, Sarajevo, 2003., 71 (internetsko izdanje: www.undp.ba).

legalnih pobačaja 58 973, a spontanih pobačaja 445. Broj namjernih legalnih pobačaja je bio u rastu i 1988. godine iznosio je 67 769 u odnosu na broj od 70 711 živorođenih, dok je broj spontanih pobačaja bio u padu i iznosio je 383.

U nastavku te studije se kaže: “U BiH, namjeran prekid trudnoće je legaliziran i, u skladu sa Zakonom o uslovima prekida trudnoće, prekid trudnoće se vrši po zahtjevu trudne žene. Za maloljetne trudnice i trudnice lišene pravne sposobnosti zahtjev podnosi staratelj. Broj nelegalnih namjernih prekida trudnoće je nepoznat. Krivični zakoni entiteta predviđaju protupravni prekid trudnoće kao krivično djelo (kršenje pravila o abortusu), koje je kažnjivo sa tri mjeseca do tri godine zatvora, a u slučaju da je nastupila teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt trudne žene, kažnjivo je sa kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Prije rata u BiH - 1990. godine - broj prekida trudnoće, kao metode planiranja porodice, je iznosio 66.625 i skoro je bio dostigao broj novorođenčadi 67.278. U ratu taj odnos se penje i do 2,5:1 u korist prekida trudnoće.”¹³ U redovnom zdravstveno-statističkom izvještavanju posljednjih godina, nastavlja ova studija, ne postoje podaci o njihovu broju. No, prema procjenama utemeljenim na provedenim istraživanjima, sada se taj odnos vratio na prijeratne izrazito nepovoljne vrijednosti. To bi pak značilo da je broj pobačaja tijekom rata bio 2,5 puta veći od broja živorođenih, ali da se poslije rata broj legalnih pobačaja ponovno skoro izjednačio s brojem poroda. Međutim, ako se tome broju dodaju ilegalno izvršeni pobačaji, onda proizlazi da bi ukupan broj pobačaja u BiH bio veći od broja poroda.

Statistika namjernih pobačaja u BiH prije rata¹⁴ nije se, naravno, vodila po vjerskoj ili etničkoj pripadnosti tako da nije moguće znati koliki je udio katoličke populacije u tome velikom zlu. Ipak, za pretpostaviti je da ne treba gajiti nadu kako su katolici bolji negoli drugi. Ustvari, kao što smo, proučavajući natalitet, povukli paralelu sa stanjem u Hrvatskoj, gdje su katolici apsolutna većina stanovništva, čini se prikladnim, također kad su pobačaji u pitanju, učiniti slično. Naime, ako su katolici apsolutna

---

¹³ UNDP BOSNE I HERCEGOVINE, *Izvještaj o humanom razvoju - milenijumski razvojni ciljevi - BiH 2003.*, Sarajevo, 2003., 72 (internetsko izdanje: www.undp.ba).

¹⁴ Za višegodišnje izvještaje o predratnom broju pobačaja (rođenja) u BiH usp. Robert JOHNSTON, *Historical abortion statistics Bosnia and Herzegovina*, 25 October 2008., www.johnstonsarchive.net. 1983. - 50304 (74296), 1984. - 54453 (74539), 1985. - 58973 (72722), 1986. - 61256 (71203), 1987. - 67927 (70898), 1988. - 67769 (70711), 1989. - 65571 (66809), 1990. - 66625 (66952).

većina stanovništva, onda je istina da bi također jednaka većina namjernih pobačaja trebala ići na dušu upravo katolicima. Glede toga ovdje je najprikladnije pozvati se na podatke koje je objavila Hrvatska biskupska konferencija u svome *Direktoriju za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*. U njemu se u poglavlju posvećenom temi pobačaja konstatira: "Prema službenim podacima, u Hrvatskoj je 1980. godine na tisuću rođene djece legalno bio izvršen 701 pobačaj, 1985. godine 823, 1990. godine 697, a 1995. godine 285 pobačaja." A nakon što su izneseni ti službeni statistički podaci o izvršenim pobačajima, dodaje se: "Treba reći da je broj pobačaja koji se ne upisuju ili su obavljani izvan zdravstvenih ustanova (tzv. 'ilegalni') također velik, te se smatra da je broj jednih i drugih izjednačen."¹⁵ Prema posljednjim podacima Hrvatskoga zavoda za javno zdravstvo, statistika svih prijavljenih pobačaja izgleda ovako: "Tijekom 2007. godine bilo je prijavljeno 10.609 prekida trudnoće, što predstavlja blagi porast u odnosu na prethodne godine (2006. - 10.224; 2005. - 10.255; 2004. - 10.288; 2003. - 10.999; 2002. - 12.002; 2001. - 12.814; 2000. - 13.870; 1999. - 14.700; 1998. godine - 15.292; 1997. godine - 16.400; 1996. godine - 19.634)."¹⁶ Međutim, tim brojevima, očito treba dodati pobačaje koji nisu prijavljeni. Tako, ako se ostane kod kriterija HBK da je njihov broj jednak legalnima, onda je ukupan broj pobačaja u Hrvatskoj dvostruko veći od izvještaja službene statistike. Odnosno, u pretpostavci da je tako, na svaka dva poroda dolazio bi otprilike po jedan pobačaj.

Zaključak

Čini se kako je opravdano zaključiti kako su tri osnovna razloga demografskoga stagniranja Hrvata u BiH. To je neuspjeh povratak prognanika i raseljenih, koji je ostavio razorne posljedice naročito na posavskim područjima Sarajevske nadbiskupije i na području Banjalučke biskupije. Zatim, od 2002. godine negativan prirodni priraštaj katolika koji su ostali u BiH, a koji se, k tomu, već godinama u kontinuiranom procesu stalno smanjuje. Ta pojava dodatno doprinosi progresivnom starenju katoličke populacije, kao i smanjivanju ukupnoga broja prisutnih. I treće, novo iseljavanje Hrvata, prije svega zbog gospodarskih razloga, ali i zbog

¹⁵ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost-HBK, Zagreb, 2002., 73.

¹⁶ Usp. Marijan ERCEG - Zdenka LESJAK, *Prekidi trudnoće u zdravstvenim ustanovama u Hrvatskoj 2007. godine*, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Zagreb 2008., 4 (internetsko izdanje).

nedovoljne sigurnosti i ugroženih prava. Te pojave pogadaju katolike na području cijele BiH, istina negdje više a negdje manje, što je vidljivo iz crkvenih statističkih podataka. Međutim, sve to dio je općih procesa koji su zahvatili, iako ne uvijek u jednakoj mjeri, također pripadnike drugih naroda i vjera i treba ih promatrati u tome kontekstu.

Budući da nikako ne priliči samo konstatirati činjenice sadašnjega stanja, čini se prikladno barem naznačiti pravce prema mogućem rješenju problema. Prvo, tema povratka raseljenih i prognanih sve više izgleda, na žalost, pitanje prošlosti. Ne treba ga i ne smije ga se nikada zaboraviti, ali - i tamo gdje bi mogao, povratak se nedovoljno događa! Zato snažan naglasak u djelovanju Crkve i političkih snaga treba staviti na dva područja: zaustavljanje novoga iseljavanja i podizanje nataliteta. U protivnom tri navedena osnovna razloga - posebice ako djeluju istovremeno kao u ovom slučaju, u sinergiji - užasno su razorni.

Osim toga, potrebno je stvarati ozračje sigurnosti. Negativni demografski trendovi mogu biti zaustavljeni jedino konkretnim djelima koja će ljudima, upravo kroz rješavanje stvarnih pitanja života, otvarati prostor nade. 1. Jedino gospodarski razvitak u BiH može zaustaviti iseljavanje, a vjerojatno i podići natalitet. 2. U svom budućem gospodarskom organiziranju Hrvati iz BiH moraju ubrzano učiti također od židovskoga modela i iskustva, provjerenoga i dokazanoga na raznim stranama po svijetu. 3. Podizanje političke sigurnosti je opći interes društva, i zato što će pogodovati gospodarskom razvitku. 4. U očuvanju vlastitog identiteta *in loco* Hrvati moraju pristupiti još većem jačanju ustanova nacionalne kulture: sveučilišta, kulturnih društava, vlastitih medija, stvarati banke podataka i sve oblike modernoga povezivanja itd. 5. Hrvati u BiH, svedeni na nizak postotak, u vlastitom interesu moraju se učiti zdravoj diplomaciji i održavati dobre veze s Hrvatskom i sa svjetskim centrima moći. 6. Jačanje kredibiliteta Katoličke crkve kroz utvrđivanje njezina unutrašnjega jedinstva koje je, na žalost, ne samo na jednome mjestu, stvarno kompromitirano prije svega nekom vrstom čudnoga unutrašnjeg dualizma, gotovo egzistencijalnoga eklezijalnoga "maniheizma". I na kraju, potrebno je tražiti nov način pastorala braka.

Velik i zaseban problem u cijeloj toj priči jest pitanje obiteljskoga morala hrvatskih katolika što na osobit način mora brinuti Crkvu. Naime, s jedne strane, posebno velikim okupljanjima vjernika tijekom proljeća i ljeta te čestom prisutnošću crkvenih osoba i vjerskih događaja u modernim sredstvima priopćavanja, nametnulo se javno uvjerenje o duboko življenom katolištvu hrvatske populacije. Međutim, negativan priraštaj, koji se već godinama registrira među hrvatskim katolicima u BiH i u Republici

Hrvatskoj, te ogroman broj izvršenih pobačaja, koji su posvuda među Hrvatima davno poprimili vrlo zabrinjavajuće oblike, ozbiljno dovode u pitanje takve stavove. Spomenuta činjenica vrlo ozbiljno tjera Crkvu da preispita dosadašnji način obiteljskoga pastoralara jer taj način, u novim prilikama sekulariziranoga svijeta, očito odavno ne donosi pozitivne plodove.

Postoji još jedan velik problem Katoličke crkve i hrvatske nacije u BiH koji svakako treba spomenuti. On se sastoji u nekoj vrsti dvaju suprotstavljenih stavova glede našega opstanka i trajanja na ovom prostoru. Tako se s jedne strane širi posvema neutemeljen pesimizam kako na ovim područjima nema mogućnosti za opstanak katolika pa se doslovce izmišljaju razlozi za to i širi raspoloženje koje je, posebice iz evanđeoskih razloga, apsolutno neprihvatljivo. Drugi pak ili ne vide ozbiljne probleme ni za Narod ni za Crkvu, ili ih se ne usude spomenuti, te šire priču o nekom imaginarnom društvu, kojega ustvari nema, i stvaraju privid lažnog optimizma koji frustrira. Uz to, i jedni i drugi su redovito vrlo osjetljivi na svaki oblik kritike. Stoga je krajnje vrijeme da se iz stanja mišljenja o sebi vratimo u stanje objektivne istine o nama, što je glavna nakana ovoga prikaza. Naime, stanje u mjeri u kojoj nije zdravo zaista treba liječiti. A moguće je tomu pristupiti samo ako postane jasno gdje je i koliki je problem. Nadam se da će tome doprinijeti podaci koji su izneseni s nakanom da se uspostavi demografska dijagnoza postojećega stanja Nacije i Crkve u BiH kako bi se moglo započeti stvarati ozračje utemeljene nade.

THE NATURAL POPULATION GROWTH AS AN INDICATOR OF MARRIAGE MORALITY IN CATHOLIC FAMILIES OF BOSNIA-HERZEGOVINA

Summary

It seems right to conclude that there are three basic causes of demographic stagnation in the Croatian population of Bosnia-Herzegovina (BH). The first one is the unattained return of exiled and displaced families, which has produced disastrous consequences, especially in the Posavina region of Sarajevo Archdiocese and on the territory of Banja Luka Diocese. Second, since 2002 the negative natural population growth among Catholics who have remained in BH has continuously diminished. This phenomenon adds to the progressive aging of the Catholic population and the diminishing of the total number of Catholics present in the country.

Third, there has been a continuing emigration of Croats, caused primarily by economic reasons but also by insufficient security and endangerment of their ethnic rights. These phenomena strike the Catholics in the whole territory of BH, somewhere more and somewhere less, and they can be visualized through regular Church statistical data. But all this is an integral part of the common proceedings which are also affecting other ethnic and faith communities, although not in the same proportion. We should consider these phenomena in a much broader context.

Since it would be improper to establish only the facts of the present situation, it is fitting to also point out possible ways of resolving this problem. First, the question of the return of displaced and exiled families seems unfortunately to be closed. We should not and must not forget their return; but even in places where it could be possible, the return is not taking place. This is why the activity of the Church and of political forces should be intensified in two domains: how to stop further emigration and how to raise the birth-rate. If these actions are neglected, the three aforementioned basic causes of decline-- especially if they operate in synergy as in our case - remain terribly destructive.

In addition, we should contribute towards creating a secure environment. Negative demographic trends can be stopped only by concrete actions which would open to individuals and families a reason for hope, especially by resolving their life problems. 1. Only economic development in BH can stop its citizens from moving out and would probably contribute to raising the birth-rate. 2. Croats of BH, in their future development, should apply the Jewish model of experience which has been tested as successful in different world regions. 3. Raising political security is in the general interest of society and would favor economic development. 4. In preserving their ethnic identity in loco, Croats should strengthen the institutions of their ethnic culture, such as universities, cultural associations, Croatian media, data banks and different methods of modern interconnections. 5. The credibility of the Catholic Church could be increased if her unity would be intensified, but unfortunately it has been weakened at different levels by a kind of paradoxical internal dualism, a kind of ecclesial existential "Manichaeism". 6. Croats in BH have been reduced to a low percentage of the population; this is why in their own interest they should learn fair diplomacy by cherishing close links with Croatia and world power centers.

A great additional problem is concerned with the morality in Croatian Catholic families; this should be the focus of the Catholic Church. Through large gatherings of Catholics in spring and summer and

presentations by Church leaders of ecclesiastical events in modern media, the widely held conviction is that the Croatian population intensively lives its Catholic faith. In fact, such attitudes are questionable, due to the negative birth-rate, which has been noticed for years among Catholics of BH and in the Republic of Croatia, and due to the enormous number of effected abortions which have reached worrisome magnitude in the Croatian population.. These facts should motivate the Church to reexamine her pastoral care of the families because the traditional kinds of pastoral activities obviously do not bring positive effects.

There is another great problem for the Catholic Church and the Croatian people in BH. It consists of the radically opposing attitudes concerning our survival and safety in these regions. On one side, a totally unsubstantiated, pessimistic, conviction is being spread around that Catholics in these regions have no safe or prosperous future. The reasons given for such convictions are being artificially invented and they contribute towards a depressed mood which is absolutely unacceptable, especially if we keep in mind our belief into the Gospel of Christ. On the opposite side, there are those who do not see any serious problems for the Croatian people nor for the Catholic Church in BH. They do not dare to point out the problems and so spread their vision of an imaginary society, which in fact does not exist, and advocate a false and frustrating optimism. I must add that each of these positions bitterly reject any criticism of their attitudes. Therefore, it is high time to pass from wishful thinking to the plain truth of the situation. This is precisely the purpose of this presentation. The unhealthy proportion of the situation must be healed, and this can be done only if we clearly admit the problems and tackle them. I hope the data presented here will contribute towards looking for solutions, because they have been proposed to make a demographic diagnosis of the Croatian people and of the Church in BH patent, in view of searching for an atmosphere of realistic hope.

Ana Marija KESTEN

UTJECAJ OBITELJSKOG OZRAČJA NA ZRELO I ODGOVORNO OPREDJELJENJE ZA DUHOVNO ZVANJE

Sažetak

Obitelj je uvijek bila, jest i bit će rasadište duhovnih zvanja u Crkvi. Da je njezina zadaća u odgoju djece najvažnija, potvrđuje nam skroviti život Svete Obitelji u Nazaretu. U obitelji se stječu prva iskustva vjere, nade i ljubavi. U njoj se uči život zajedništva. Posrednica je radosnog ulaska novih članova u zajednicu Crkve gdje će rasti i razvijati se u bratskoj, prijateljskoj ljubavi, slušajući Riječ Božju, slaveći euharistiju i živeći sakramente.

Obitelj je prvo mjesto pastorala zvanja. Mladi današnjeg vremena svjedoci su ranjene obitelji; obitelji koja nije prenijela prave vrijednost svojoj djeci. Zato nisu spremni stajati hrabro pred izazovima vremena, a misao na opredjeljenje za duhovni poziv u Crkvi za njih kao da i ne postoji.

Što to mladi danas pronalaze u Crkvi? Kako na njih gleda Crkva? Mlade u Crkvi trebamo gledati očima Isusa Krista - kako im ide u susret i nudi odgovore za smisao života i spasenje. Od nas trebaju osjetiti vrijednost koju im daje Krist: "Trebam te". Mladima našeg vremena, kao i uvijek kroz povijest, potrebno je pomoći na putu rasta, dozrijevanja i otkrivanja Božje ljubavi u vlastitom životu, jer Božji put prema čovjeku uvijek je jedinstven i neponovljiv. U toj tajni - misteriju čovjeka događa se i pitanje duhovnog poziva. Kada se u srcu mlade osobe probudi želja za Bogom, za Njegovim licem i kad se vlastiti život gleda u Božjem ogledalu, izronit će velika zahvalnost srca, jer istinski duhovni poziv rada se iz zahvalnosti. To se događa nakon duga hoda u vlastitoj, zdravoj, kršćanskoj i ljubavljivoj ispunjenoj obitelji.

Odgovorno opredjeljenje za duhovno zvanje

Ovo izlaganje podijeljeno je u pet dijelova koji su kao put koji nas može dovesti do željenog cilja.

1. Sveta Obitelj uzor obiteljskog života i odgoja djece
2. Mladi pred izazovima svijeta i upitan izbor duhovnog zvanja
3. Mladi - pitanje Crkve
4. Posebno praćenje mladih pri izboru za duhovno zvanje
5. Duhovno zvanje - događa li se i danas?
6. Zaključak

I. Sveta Obitelj uzor obiteljskog života i odgoja djece

Razmišljati o ovoj temi i tražiti prave odgovore, čini mi se nemogućim, a ne posegnuti za snagom Riječi Božje koja jest i bit će uvijek uporište i kompas svima koji su stavili ruku na plug i krenuli slijediti Krista ne okrećući se nazad.

Danas dok razmišljamo o obitelji kao glavnom pokretaču svijeta, svih društvenih zajednica, na poseban način Crkve, njezine zadaće i poslanja, Riječ Božja nam u Svetoj Obitelji nudi divan primjer obiteljskog života i sklada. Evangelist Luka nam donosi svjedočanstvo života Svete Obitelji u kojoj je Isus rastao, jačao se i napunjavao se mudrošću i milost Božja bila je s njime (usp. Lk 2,39-40).

U obitelji Marije i Josipa Isus je učio prve molitve iz kojih je rasla i njegova vjera. U njoj je učio raditi, slušati, učio je živjeti jednostavnim životom. Njegove prisposode su ogledalo pažnje koju je stjecao u obiteljskom domu. To nam svjedoče Njegove riječi kad govori o kruhu, kvascu, ljiljanima u polju i pticama, o radnicima na njivi, pastirima, talentima, izgubljenim stvarima. Rastao je s malim svakodnevnim stvarima koje bi se i danas trebale događati u intimnosti obitelji.

Ne možemo zaboraviti da je Sveta Obitelj iz Nazareta sa svojim sinom Isusom prošla i teške trenutke koji ulaze i danas u život svake obitelji. Začće, rođenje u štali, progonstvo. Sveto pismo nam govori da je Isus dok je prolazio i ta teška životna iskustva rastao u dobi i jačao se. Na hodočašću u Jeruzalem, kada je ostao u hramu bez znanja roditelja, On kao da navješćuje smisao svojega života i svoje zvanje. Marija i Josip traže svojega sina, a kada ga pronalaze, ostaju iznenađeni

jer on im se objavljuje kao nešto više od onoga što su oni očekivali. On jasno izražava svoju želju i konačni odgovor svojega zvanja - vršiti volju Božju (usp. Lk 2,49). Njegovi roditelji su izazvani njegovom gestom koja govori o budućnosti. Isus se vraća u Nazaret i ostaje poslušan Mariji i Josipu dok ne dode vrijeme da ponovno krene od svoje kuće prema Jeruzalemu navijestiti godinu milosti Gospodnje. Njegov život postat će pravi hram, mjesto gdje će se Bog objavljevati svim ljudima. Isus se neće više vratiti nazad.

Ta nam iskustva Svete Obitelji svjedoče da je obitelj - prvo mjesto rasta na putu vjere, i bez nje dijete, mladić ili djevojka ne mogu nigdje razviti u sebi druge dimenzije života, ma koliko se sve druge zajednice trudile. Religiozni život treba biti zastupljen već u obiteljskoj stvarnosti kako bi dijete spontano i prirodno raslo u milosti vjere.

Prva iskustva vjere u obitelji ostaju uvijek kao korijen i izazov za razvoj života i vjere u svakom biću. Dar vjere koji je posijan u ranom djetinjstvu raste i razvija se. Iz toga možemo ustvrditi kako je velik dar imati zdravu obitelj, obitelj koja gradi zajednički život na ljubavi Božjoj. Kako je velika sreća onih koji imaju obitelj koja svjedoči znakove ljubavi Božje! Kakav smisao ima dati život djetetu, a ne ponuditi mu ključ kojim neće zatvoriti dar vjere - ljubav Božju?

Vjera nije samo nešto privatno u obitelji. Ona je dar zajedništva i zajednice. Velik napredak na putu rasta vjere radosni je ulazak u zajednicu Crkve, gdje će se rasti i razvijati u bratskoj i prijateljskoj ljubavi, slušajući Riječ Božju, slaveći euharistiju i živeći sakramente. Plodno tlo za uvođenje u zajednicu Crkve izbor je roditelja koji su već u svojem obiteljskom domu razvili smisao za slavlje blagdana, nedjeljna sudjelovanja na svetoj misi. Obitelji koja je unijela u svoju obitelj život župne zajednice i živi u njoj. Oni roditelji koji su uveli svoje dijete u vjeru i u zajednicu Crkve, ostaju otvoreni za sva iznenađenja milosti Božje. Djeca će rasti u sigurnosti da su ljubljena Božja djeca. Bit će radosni što pripadaju velikoj zajednici Crkvi. To postaju i predispozicije mladima da prihvate vlastiti život kao ZVANJE.

Roditelji se danas uključuju u velike životne planove svoje djece. Stvaraju im nove snove za život, posao, karijeru, stavljaju se u njihov život i u njihovu ljubav. Ipak bi značilo uvesti dijete u vjeru i u život poučavajući ga da je život velik dar i jedno zvanje. Velik je zadatak roditelja govoriti djeci o Božjem planu u njihovu životu. Ne smiju ga umanjiti, ni bojati ga se jer Božja želja o jednoj osobi njegovo je najveće dobro. Na žalost, ima obitelji koje su uključene u život župne zajednice, a ne mogu zamisliti da njihova djeca izaberu jedno posvećeno zvanje. Potrebno je da

roditelji njeguju želju djece koja se žele posvetiti; mole za vjeru i zvanje djece. To je put vjere u obitelji. Put u kojem će se naučiti slušati zov vjere koji će trajati čitav život. Kad dijete krene od obitelji s povjerenjem vršiti volju Božju u životu, obitelj će ga pratiti, pomagati mu u sumnjama i ako ne mogu razumjeti sve odluke djece, čuvat će u svom srcu njihove želje i moliti da ih ostvare. Papa Ivan Pavao II. u svojoj poruci za XXXI. svjetski dan molitve za duhovna zvanja ističe kako je *“obitelj prvo mjesto pastoralna zvanja. Roditelji koji prihvate sa zahvalnošću besplatan dar zvanja njihova djeteta, primaju posebnu duhovnu plodnost i zajedništvo u Crkvi. Oni postaju svjedoci duhovne plodnosti Svete Crkve prisutne u njihovoj obitelji.”* To je hodočašće obitelji s djecom. To je primjer hodočašća Svete Obitelji. To je izbor za život.

2. Mladi pred izazovima svijeta i upitan izbor duhovnog zvanja

Duhovno zvanje je dar milosti i poziv samoga Boga. Odgovor na taj Božanski zov ipak se događa u krhkom ljudskom biću. Reći Bogu DA za čitav život, moguće je samo u duhu vjere koja se utjelovila u čovjekovu dušu.

Možda si postavljamo i dalje pitanje: Zove li Bog i danas mlade? Ako zove zašto se ne odazivaju velikodušno? S pravom se može pitati: Ima li smisla trošiti energiju za pastoral zvanja i duhovno praćenje mladih? Što to priječi mlade naraštaje za izbor duhovnog poziva i odgađanje odluke za bilo koje odgovorno zvanje?

Na odluku utječe mnogo toga.

Društvo u kojem mladi žive danas, i ovdje a i širom svijeta, kao da proživljava dramu beznada, prezasićeno je različitim ponudama. Mladi kao da žive u dugoj zimi čekajući da im dode svjetlo proljeća, nade i radosti. Mladima i djeci nude se više nego ikad bezbrojni oblici zabave koji su, na žalost, više ispunjeni štetnim sadržajem. Moderna kultura sugerira da je kršćanska kultura zastarjela te da nema što ponuditi čovjeku današnjice. Mnogi mladi slijede tu ideju, no ima i onih koji traže nešto više.

Mladi su sve više nesretni. Stavljaju si maske na svako mjesto kamo odlaze i na takav način kušaju slobodu, lažnu istinu i besplatnu ljubav. Ne uzvraćena ljubav rađa uvijek nove rane koje svijet ne može izliječiti.

Ostalo je trajno nezamjenjivo pitanje svakog čovjeka: Kako biti sretan? Tražiti sreću moguće je povratkom u vlastitu nutrinu. Mladi čovjek, ako nije imao sreću rasti u radosnom obiteljskom ozračju, teško će stajati pred vlastitom istinom o sebi. Možda mladi nemaju ispred sebe hrabre ljude, roditelje, učitelje, svećenike, redovnice koji će biti spremni

ići s njima i uz njih hrabro stajati i uz najveće žrtve. Mladi se ogledaju u one koji hode s njima. A kad posustanu, sve se brzo ugasi kao rodendanska svijeća. Bez vođa su kao utopljenici u moru. To je bila stvarnost i Isusove male zajednice.

Rješenja za trenutke beznada najčešće pronalaze u ormarićima lijekova ili kod liječnika koji ih oslobađa odgovornosti. A samoća i praznina nadomješta se alkoholom i drogom.

Kad je u pitanju religioznost, mladi žele pripadati nekamo, nekoj zajednici, grupi, bez napora i bez osjećaja grijeha. Zajednici bez hijerarhije, bez obveze i zakona.

Razmišljati o problematici mladih počesto se čini da nema kraja.

Iz ovih rizičnih stvarnosti društva, u kojima današnja mladost živi, mogli bismo zaključiti da je današnjem mladom čovjeku potrebna jedina terapija, a to je kršćanska nada. Čovjek bez nade umire. On je sastavljen od nje i živi u nadi ostvarujući je na ovozemaljskom putovanju, a usmjerena je prema vječnosti. Kršćanska nada, koja proizlazi iz Božjih obećanja, daje definitivnan odgovor mladima na sve utjecaje društva u kojem žele živjeti svoje snove. I mladi bi željeli poput ona dva učenika na putu u Emaus moliti: "Ostani s nama Gospodine". Učenici su molili i Učitelj pristade ostati s njima. Mladi, u čijim se je srcima utjelovila kršćanska vjera i nada, sposobni su usmjeriti pogled nade u budućnost. Živjeti u nadi, znači preuzeti odgovornost pred zadatkom. Kada mladi shvate da se Bog brine za njih i da je On njihov suputnik, odluke za opredjeljenje za duhovni poziv neće ponestati. Za mladog čovjeka znati da ga netko prihvaća i da nekom pripada, velik je put nade.

Isus je rekao najljepše riječi koje bi svatko želio čuti u ovom društvenom poretku: "*Vi ste moji prijatelji*". Krist je taj koji traži srce od svakog mladog čovjeka. Život zajedništva u Crkvi i molitva mogu biti mjesto i sredstva sazrijevanja mladih.

3. Mladi - pitanje Crkve

Papa Ivan Pavao II., obraćajući se mladima širom svijeta, često je ponavljao: "*Mladi, Crkva na vas gleda s velikom nadom za novu evangelizaciju.*" "*Potrebno nam je oduševljenje mladeži. Potrebna nam je radost življenja. Ona odražava nešto od prvobitne radosti što ju je imao Bog stvarajući čovjeka. Crkva ne može ne susresti mlade i ne povesti ih Kristu koji korača sa svakim naraštajem, sa svakim čovjekom. Sa svakim kao prijatelj*". Jezik kojim se Crkva treba obraćati mladima jest jezik ljubavi. Don Bosco reći će: "*Odgoj je pitanje srca.*" Srce je u centru odgoja osobe jer

odgajatelj mladih mora prije svega voljeti mlade bez ikakva interesa. Mladi se moraju osjetiti prihvaćani i voljeni od zajednice Crkve bez interesa, tada se otvaraju i vjeruju onima koji ih vode. Ako odgajatelj ne otkrije njihov govor, postaje opasnost ne voljeti ih. Odgajatelj će biti sposoban procijeniti uspjeh odgoja mladih samo ako potajno osjeti zapaljeno svjetlo u njihovim srcima. Don Bosco naglašava u svojem odgoju da odgajatelj mora biti onaj koji želi svetost odgajatelja. Poziva svoju braću da se pobrinu za mladež ovim riječima: *“Ne oklijevajte se pobrinuti za mlade danas jer će vas oni inače ubrzo natjerati da se njima uvelike bavite.”* Njegova pedagogija rodila je mnoga duhovna zvanja i velike svece. Potrebno je mlade gledati očima Isusa Krista - kako ih prihvaća, ide u susret njihovim problemima, sluša njihova pitanja, nudi odgovore za smisao života i spasenje. Crkva ne treba imati straha ponuditi mladima visoke ideale koji zahtijevaju hrabrost. Crkvena zajednica treba im posvetiti vrijeme, dati im prostor u kojem će se osjećati kod kuće i dobro došli u svako vrijeme. *“Mladi traže vodiče i žele da su im blizu, to traže jer u njima osjećaju bogatstvo ljudske topline i sposobnost da zajedno s njima koračaju stazama života.”* Cardinal Martini potiče da *“u župnim zajednicama treba znati stvarati prave radionice vjere, gdje će mladi rasti, gdje će se jačati duhovno i tako postajati vjesnici Radosne Vijesti, bilo u školi, radu i u slobodnom vremenu.”*

Sadašnji General Družbe salezijanaca Chiavez Villanueva na posljednjem generalnom kapitolu uputio je velik apel svojoj subraći: **“Spašavajmo mlade dok još nije kasno!”** Za reviju Famiglia Cristiana od 2. ožujka 2008. g. izjavio je da *“jedan od glavnih problema našega društva je nedovoljno odgoja. Odgoj ne dolazi do svih mladih i mnogi se gube na ulicama. Trpe oni koji su obeshrabreni i tko ne može održati svoj korak na pravom putu. Da bi se zadovoljile potrebe svih, potreban je jedan novi pakt odgoja u koji bi se uključile sve društvene, političke, socijalne, školske i crkvene snage. Don Bosco u svoje vrijeme išao je daleko ispred prakse i zakona. Prelomio je mnoge poglede društva. Ono što je činio, bilo je plod jednog zvanja, poštovanja, zajedno s velikom ljubavlju. Mladi su ga slijedili. I danas situacija nije puno drukčija, a potrebe mladih su iste. Potrebno je staviti sve raspoložive snage, pomoći pri zvanju i podržati odgojne projekte. Iznad svega potrebno je vjerovati mladima, ne misliti da su samo slučajni gosti našega društva i naše Crkve.”* Papa Ivan Pavao II. u svojem programskom dokumentu pontifikata ustvrdio je: *“Čovjek je prva staza kojom Crkva mora proći ispunjavajući svoje poslanje. Taj put zacrtao je sam Krist.”*

4. Posebno praćenje mladih pri izboru za duhovno zvanje

Samo iz velike ljubavi prema Kristu i Njegovu djelu spasenja moguće je odvažiti se na put s mladima i zajedno s njima tražiti Božju volju u njihovu životu. Osobno praćenje nije samo želja pojedinca, to je i djelo Božje jer Bog zove čovjeka i želi samo jedno, a to je čovjekovu sreću. Cilj je praćenja da mladi rastu na putu vjere. Da se oblikuju i formiraju jasne poglede na izbor zvanja kako bi mogli dati odgovor na Božji zov. Praćenje mora biti osobno. Oni kojima je povjerena zadaća pratiti mlade ne smiju zaboraviti da je Bog glavni akter u procesu otkrivanja i rasta osobe. Put praćenja zacrtan je već u obitelji, u župnoj zajednici od ranog djetinjstva. Ako su već u obitelji i župnoj zajednici od djetinjstva usvojene kršćanske vrijednosti, u mladosti bit će lakše eksperimentirati zvanje kao dar. Mlada osoba će u osobama koje su joj bile svjedoci kršćanskih vrijednosti, otkriti važne uzore ili modele pri opredjeljenju za duhovno zvanje. Kada mlada osoba shvati da je u njegovu životu prethodila ljubav Božja, bez njegovih zasluga, moći će dati pravi odgovor Božjoj inicijativi prihvaćajući nove izazove i odricanja. Prije tog posebnog izbora bit će potrebno posvjedočiti kršćanski izbor zvanja. A to je:

1. Vjera u Krista
2. Borba protiv idola koji odvlače od Krista
3. Vjera koja daje život dajući smisao osobnoj povijesti
4. Uspoređivati osobne izbore s Isusovim izborom
5. Osjetiti se aktivnom članom Crkve.

Crkva je mjesto gdje kršćanin živi darovane darove, stavlajući se na raspolaganje iz ljubavi u službi Crkvi. Voditelj osobe prosudit će zna li kandidat uložiti svoje darove iz ljubavi u svakodnevno služenje u vlastitoj župi ili u nekim drugim crkvenim potrebama.

Sve snage treba usmjeriti kako bi kandidat otkrio u svojoj nutrini je li to zvanje na koje ga Gospodin zove.

Postoji li karizma za celibat ili djevičanstvo?

Privlači li osobu kontemplativni, misionarski, pastoralni duh?

Ima li osjećaj za siromašne?

Vodstvo mladih trebalo bi voditi jednom cilju: **usvajati praksu onoga koji ljubi i zove**. Nije korisno samo protumačiti postizanje visokih ciljeva, već treba ponuditi put i sredstva kako ih ostvariti. Potrebno je da mladi kandidati imaju povjerenje u osobe koje ih svakodnevno vode, temeljeći vodstvo na Riječi Božjoj odgajajući se u njoj svakodnevno.

5. Događa li se i danas duhovno zvanje?

Put prema čovjeku uvijek je jedinstven i neponovljiv. U toj tajni - misteriju - čovjeka događa se i pitanje duhovnog zvanja. Taj zahvat u čovjeku stvaranje je prostora Bogu u vlastitom životu. Gubitkom tog osjećaja najradikalnije pitanje čovjeka ostaje neizgovoreno i umjesto divljenja što ga ono izaziva, pokazuje se neka vrsta ravnodušnosti ili tuposti. Odluke se ne događaju jer se odgađaju, mlada osoba postaje u tom slučaju mentalno lijena i emocionalno hladna pred zahtjevom traženja odluke.

Odgovor na duhovno zvanje moguće je pronaći jedino u božanskom misteriju koji je utjelovljen u obitelj. Problem je što mladi čovjek danas ni sebi ni drugome ne postavlja pitanja. Kad pitanje ne uznemiruje srce, sve postaje uvelo, bez boje i topline, ne postoji nikakav pokret ni kreativnost, sam život izgleda izvan vremena i nema budućnost. Poznavati sebe, preduvjet je za neku odluku, a gubitak misterija nužno određuje i gubitak istine vlastitog ja. Kad se probudi pitanje o duhovnom pozivu u srcu mlade osobe, to jest želja za Bogom, za Njegovim licem, i kad se vlastiti život ogleda u Božjem ogledalu, izronit će velika zahvalnost srca. Zahvalnost Bogu za život, prošlost i sve darove, to će biti put konačne odluke za darivanje života. Istinski duhovni poziv nastaje samo na plodnoj zemlji zahvalnosti. To se događa nakon duga hoda u vlastitoj, zdravoj, kršćanskoj i ljubavljivoj obitelji. Nakon tog razmišljanja možda nam je lakše odgovoriti na neka već postavljena pitanja. Zašto je obitelj jezgra radanja duhovnog zvanja?

Kad je moguće da ono bude zrelo i odgovorno?

Zašto nema kod mladih odgovora na Božji zov?

Anketa provedena sa 160 mladih iz Vrhbosanske nadbiskupije na temu: obitelj, religiozni odgoj i duhovno zvanje pokazuje sljedeće rezultate i podudarnosti.

Od ispitanih mladih:

Odraslo je u toploj obiteljskoj atmosferi **85,6%**

Religioznost steklo u obitelji od djetinjstva **90,13%**

Bibliju u kući ima **86,75%**

Bibliju čita povremeno **67,30%**

U obitelji zajednički se moli - katkada **53,79%** a svaki dan **15,82%**

Uvjereni da ih Bog ljubi **78,67%**

Vjera ih čini sretnima - često **89,33%**

Vjera im daje snagu za život - redovito **58,28%**.

Osjećaju li da ih Bog zove u duhovno zvanje - nikada **52,26%**,

katkada **29,96%**, često **12,90%**; osjećaju da ih Bog zove, a strah ih je odazvati se **5,16%**.

Na pitanje osjećaju li da ih Bog zove i bi li bili spremni darovati svoj život Bogu, mladi su odgovorili:

Spremno **43,24%**, velikodušno **34,46%**

Nemaju interesa za to **12,84%**

Nikada **9,46%**

Najteže bi bilo ostaviti: roditelje **68,92%**, prijatelje **18,24%**, novac i bogatstvo **2,70%**, izlaske i slobodu **1,35%**.

Najveće zapreke pri odlučivanju za duhovno zvanje bile bi:

Odricanje od braka **30,61%**

Odluka koja obvezuje za čitav život **41,50%**

Odgovornost koja proizlazi iz zvanja **21,09%**

Podložnost pretpostavljenima **5,44%**

Zajednički život **1,36%**.

Rezultatima dobivenima iz ankete željela bih napraviti jednu malu usporedbu na ove teme.

a. Obitelj i religiozni odgoj

Broj mladih koji su odrasli u toplom obiteljskom ozračju, religioznost stekli u obitelji od djetinjstva, imaju Bibliju u kući, čitaju je, vjeruju da ih Bog ljubi, vjera ih čini sretnima, daje im snagu za život, svjedoče da je njihova obitelj odigrala veliku ulogu u njihovu životu. Odgojila ih je u vjeri koja ih većim djelom čini sretnima i daje im snagu za život. Njihovo radosno življenje plod je obiteljskog ozračja koje su doživjeli u vlastitoj obitelji.

b. Razmišljanje o duhovnom pozivu

Dobiveni rezultati upućuju na nejednakost i nesklad glede pitanja osjećanja duhovnog poziva i odgovora kad bi bili sigurni da ih Bog zove u duhovni stalež.

Mladi su se izjasnili kad bi bili sigurni da ih Bog zove, velikodušno i spremno bi se odazvali čak **77,70%**. I to je ponovni pokazatelj pozitivnog odgoja u obitelji. Samo **9%** mladih nikada se ne bi odazvalo, iako ih se **52,26%** izjasnilo da nikada nije osjećalo Božji poziv.

Taj rezultat može biti upitnik roditeljima, a onima koji su uključeni u rad s mladima, koliko se govori u obitelji, župnoj zajednici, školi i drugim mjestima o duhovnom pozivu. Pojam duhovnog poziva i njegova

prepoznavanja u duši, mladima je nepoznanica.

c. Zapreke kod mladih

Mladi nemaju takvih zapreka o kakvima često misli šira kršćanska zajednica, kao što su: novac, moda, izlasci, sloboda. Samo **12%** mladih imali bi te zapreke. Najteže bi im bilo ostaviti roditelje **68,92%** i prijatelje **18,24%**. Taj nam rezultat pokazuje trag koji je obitelj ostavila na život djece te toplu obiteljsku atmosferu u kojoj su odrasli.

Najveće zapreke su: odluka o vezanju za čitav život, odgovornost koja dolazi od izbora zvanja **64%**. Ti nam rezultati govore da je takvo raspoloženje mladih pred životnim odlukama za zvanje braka ili pri izboru duhovnog zvanja jako prisutno i kod nas, a i u cijelom svijetu. Mladi odgađaju odluke i ako osjećaju zov na zvanje. **Tako želja za pozivom bilo u brak bilo u duhovni život biva potisnuta ili zanijekana, ali nikada iščezla.**

Slijede dvije ankete koje su provedene 2005. i 2008. godine. Njih je pripremila i rezultate obradila s. Ana Marija Kesten. Osvrt na rezultate ankete u ovom radu preuzeti su iz ankete provedene 2005. godine.

ANKETA

Anketa je provedena u mjesecu travnju 2005. godine sa 160 djevojaka u dobi od 14 do 25 godina.

1. Rodena u obitelji:

- a. kao jedno dijete - 17,48%
- b. dvoje djece - 33,56%
- c. troje djece - 23,77%
- d. četvero djece i više - 25,17%

2. Odrasla u obitelji:

- a. u toploj obiteljskoj atmosferi - 85,6%
- b. u poremećenoj obiteljskoj atmosferi - 5,16%
- c. rastavljeni roditelji - 6,45%
- d. bez roditelja - 3,22%

3. Stjecanje osobne religioznosti:

- a. u obitelji od djetinjstva - 90,13%
- b. odasvud pomalo - 7,89%
- c. u procesu sam traženja - 1,97%

4. Imaš li u kući Bibliju?

- a. da - 86,75%
- b. ne - 13,24%

5. Ako imaš Bibliju, koliko ju često čitaš?

- a. svaki dan - 5,76%
- b. jednom tjedno - 10,25%
- c. povremeno - 67,30%
- d. nikada ju ne čitam - 16,66%

6. U mojoj obitelji moli se zajednički:

- a. nikad - 15,18%
- b. katkad - 53,79%
- c. nekoliko puta tjedno - 15,18%
- d. svaki dan - 15,82%

7. Molim se osobno:

- a. nikad - 2,67%
- b. katkad - 14%
- c. često - 39,33%
- d. svaki dan više puta - 44%

8. Vjerujem li da me Bog ljubi?

- a. nikada - 2,67%
- b. katkad - 5,33%
- c. često - 13,33%
- d. uvjeren sam u to - 78,67%

9. Čini li te vjera sretnijom?

- a. nikada - 2,67%
- b. katkada - 8%
- c. često - 89,33%

10. Vjera mi daje snagu za pošten život:

- a. katkada - 11,92%
- b. često - 29,80%
- c. redovito - 58,28%

11. Znam li darivati nekoga iz vjerskih motiva?

- a. nikada - 8%
- b. nekoliko puta - 48,67%
- c. jednom mjesečno - 10%
- d. želim svoj život darovati za druge - 33,33%

12. Razgovaraš li sa svojim prijateljima o svojem životnom pozivu?

- a. nikada - 13,07%
- b. katkada - 28,76%
- c. često - 54,90%
- d. nemam hrabrosti s njima o tome razgovarati - 3,27%

13. Imaš li osjećaj da te Bog zove na posvećeni život - biti redovnica?

- a. nikada - 52,26%
- b. katkada - 29,68%
- c. često - 12,90%
- d. strah me odazvati se Isusu i slijediti ga - 5,16%

14. Da te Bog zove, bi li bila spremna darovati svoj život Bogu u redovničkoj zajednici?

- a. spremno - 43,24%
- b. velikodušno - 34,46%
- c. ne interesira me to - 12,84%
- d. nikada - 9,46%

15. Što bi ti bilo najteže ostaviti?

- a. roditelje - 68,92%
- b. prijatelje - 18,24%
- c. modu - 8,78%
- d. novac - 2,70%
- e. izlaske - slobodu - 1,35%

16. Prema tvom mišljenju koje su najveće zapreke za izbor redovničkog zvanja?

- a. odricanje od braka - 30,61%
- b. odluka koja te veže za čitav život - 41,50%
- c. odgovornost koja proizlazi iz zvanja - 21,09%
- d. podložnost poglavarima - 5,44%
- e. zajednički život - 1,36%

ANKETA

Anketa je provedena u mjesecu rujnu 2008. godine sa 120 djevojanica u dobi od 14 do 25 godina.

1. Rodena u obitelji:

- a. kao jedno dijete - 6%
- b. dvoje djece - 35%
- c. troje djece - 39%
- d. četvero djece i više - 20%

2. Odrasla u obitelji:

- a. u toploj obiteljskoj atmosferi - 86%
- b. u poremećenoj obiteljskoj atmosferi - 4,44%
- c. rastavljeni roditelji - 7,9%
- d. bez roditelja - 1,8%

3. Stjecanje osobne religioznosti:

- a. u obitelji od djetinjstva - 91%
- b. odasvud pomalo - 7,5%
- c. u procesu sam traženja - 1,7%

4. Imaš li u kući Bibliju?

- a. da - 91,45%
- b. ne - 8,55%

5. Ako imaš Bibliju, koliko ju često čitaš?

- a. svaki dan - 18,97%
- b. jednom tjedno - 18,87%
- c. povremeno - 44,82%
- d. nikada ju ne čitam - 17,24%

6. U mojoj obitelji moli se zajednički:

- a. nikad - 13%
- b. katkad - 56,50%
- c. nekoliko puta tjedno - 15,7%
- d. svaki dan - 14,8%

7. Molim se osobno:

- a. nikad - 8%
- b. katkad - 35,7%
- c. često - 13,4%
- d. svaki dan više puta - 42,9%

8. Vjerujem li da me Bog ljubi?

- a. nikada - 4,3%
- b. katkad - 8,5%
- c. često - 36,8%
- d. uvjerena sam u to - 50,4%

9. Čini li te vjera sretnijom?

- a. nikada - 2,6%
- b. katkada - 42,2%
- c. često - 55,2%

10. Vjera mi daje snagu za pošten život:

- a. katkada - 9%
- b. često - 49%
- c. redovito - 42%

11. Znam li darivati nekoga iz vjerskih motiva?

- a. nikada - 18,8%
- b. nekoliko puta - 57,1%
- c. jednom mjesečno - 13,4%
- d. želim svoj život darovati za druge - 10,7%

12. Razgovaraš li sa svojim prijateljima o svom životnom pozivu?

- a. nikada - 14,8%
- b. katkada - 44,34%
- c. često - 37,4%
- d. nemam hrabrosti s njima o tome razgovarati - 3,5%

13. Imaš li osjećaj da te Bog zove na posvećeni život - biti redovnica?

- a. nikada - 64,7%
- b. katkada - 19,5%
- c. često - 8%
- d. strah me odazvati se Isusu i slijediti ga - 8%

14. Da te Bog zove, bi li bila spremna darovati svoj život Bogu u redovničkoj zajednici?

- a. spremno - 48,7%
- b. velikodušno - 11,8%
- c. ne interesira me to - 23,5%
- d. nikada - 16%

15. Što bi ti bilo najteže ostaviti?

- a. roditelje - 75,9%
- b. prijatelje - 7,8%
- c. modu - 3,4%
- d. novac - 1,7%
- e. izlaske - slobodu - 11,2%

16. Prema tvom mišljenju koje su najveće zapreke za izbor redovničkog zvanja?

- a. odricanje od braka - 37,9%
- b. odluka koja te veže za čitav život - 42,23%
- c. odgovornost koja proizlazi iz zvanja - 18,97%
- d. podložnost poglavarima
- e. zajednički život - 0,9%.

6. Zaključak

Mladi nemaju hrabrosti, otisnuti svoju ladu od obale svijeta i krenuti putem koji osjećaju da im je Bog odredio. Potrebni smo im biti bliže na putu ... *“Ono što je potrebno najvećem broju mladih nije toliko susret s odraslima koji im nude pomoć, nego susret s odraslima koji su sposobni reći: Trebam te!”*, rekao je Don Bosco.

Veliki mudrac Gandi govorio je svojim učenicima da *“samo san koji se sanja zajedno znak je novog rođanja”*.

Nemojmo ostaviti mlade da sami sanjaju o duhovnom pozivu, da njihove želje ostanu u dubini duše zanijekane, a nikada iščezle. *“Nije dovoljno samo voljeti mlade, važno je da osjete da su voljeni”*. Pomozimo im da njihovi snovi traju više od rodendanske svijeće, neka i njihovi životi pale mnoga svjetla Kristove nade. Neka ne budu samo slučajni gosti. Neka budu nova nada naše Crkve!

THE INFLUENCE OF THE FAMILY ATMOSPHERE ON A MATURE AND RESPONSIBLE DECISION TO PURSUE A SPIRITUAL VOCATION

Summary

The family always has been and always will be the nursery of spiritual vocations in the Church. The first and foremost task of the family is to bring up children - and for this we can look to the example of the Holy Family's life in Nazareth. In the family, children have their first experience of faith, hope and love. In the family they learn what community life is. The family plays a mediating role when a person enters full communion with the Church, where she or he will grow and prosper in brotherly love and solidarity, hearing the Word of God, celebrating the Eucharist and living out the sacraments.

The family is the place where vocations are first fostered. Young people today reflect the prevalence of broken families, families that have not transmitted authentic values to their children - and for this reason contemporary young people often do not want to face up to life's challenges in a forthright way, and very few even consider the possibility of entering the priestly or religious life.

What do young people find in the Church today? How does the Church reach out to young people?

We should look at young people through Jesus' eyes. He goes out to meet young people. He offers answers to the fundamental questions of life and He offers salvation. We, as the community, have to stand for the values that Christ teaches, and we have to show young people that Christ is actually saying: "I need you."

Young people today, like those of every generation throughout history, need support while they are growing to full maturity, while they are learning to discern God's love in their lives, while they are learning that God's way towards each person is unique and inimitable. In this mystery - the mystery of human nature - we find the mystery of the spiritual vocation. When the desire for God illuminates the heart of a young person - the desire to know God's face - when a young person sees their own life in the mirror of God, a sense of profound gratitude emerges. And this is the essence of a spiritual vocation. This process takes place over a long period in families that are filled with Christian love.

Šimo MARŠIĆ

PASTORALNA SLIKA OBITELJI U BOSNI I HERCEGOVINI I MLADI U NJOJ

Sažetak

U ovom članku promatra se slika katoličke obitelji u Bosni i Hercegovini u odnosu prema mladima. Religijska socijalizacija mladih u jugoslavenskom društvu odmah nakon Drugog svjetskog rata bila je snažno povezana s obiteljskom tradicijom i obiteljskim odgojem. Hrvatska katolička obitelj, osobito na selu, bila je važno mjesto prijenosa religijske tradicije, običaja i moralnih vrednota na mlade. Na stanje u obitelji, a onda i na religijsku socijalizaciju mladih, negativno je utjecala i činjenica privremenog rada u inozemstvu jednog ili pak oboje roditelja. Negativnim utjecajima na katoličku obitelj u BiH pridružili su se i ratni sukobi (1992.-1995.) kojima su skoro potpuno uništena obilježja bosansko-hercegovačke obitelji. Izložena masovnim migracijama tijekom rata, obitelj je izgubila svoje tradicionalne uloge, običaje, imovinu i posjede. Patrijarhalni mentalitet je još uvijek vidljiv u bosansko-hercegovačkoj katoličkoj obitelji, i to posebno u mentalitetu koji još uvijek žene promatra u prvom redu kao domaćice i majke pa tek onda kao poslovni subjekt, zatim u slabo organiziranoj mreži državnih službi i beneficija za zaposlene žene i majke. Jedan od globalnih fenomena u BiH, prema upozorenju Razvojnog programa Ujedinjenih naroda je feminizacija siromaštva. Zbog ukupnih i nejednakih uvjeta u kojima žive, žene su više pogođene siromaštvom. S obzirom na pastoralnu skrb Katoličke crkve usmjerenu prema obitelji možemo reći da ne postoji koordinacija i sustavno planiranje pastorala obitelji niti na biskupijskoj niti na župnoj razini. Vrijeme je da Katolička crkva u Bosni i Hercegovini "utjelovi" svoje smjernice s obzirom na pastoral obitelji u konkretne žive strukture koje će voditi osposobljeni svećenici, redovnici, redovnice i vjernici laici.

Uvodne napomene

Tema koju želimo prezentirati mogla bi se prezentirati naširoko s puno detalja i podtema. Mi se moramo ograničiti u ovom izlaganju. Katoličku obitelj ćemo promatrati u odnosu prema generaciji mladih u Bosni i Hercegovini, te ćemo vidjeti kako se Katolička crkva pastoralno skrbi za obitelj. Zaustavit ćemo se najprije na promišljanju o obitelji u vremenu komunističke Jugoslavije i njezinoj ulozi u procesu religijske socijalizacije mladih. Promotrit ćemo, nadalje, kakvo je stanje katoličke obitelji u Bosni i Hercegovini danas te na koncu progovoriti o konkretnim smjernicama pastoralna braka i obitelji u dokumentima Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini.

Religijska socijalizacija mladih u ozračju obiteljskog odgoja u komunističkoj Jugoslaviji

Mladost je razdoblje u kojem se izgrađuje osobni identitet kroz procese spoznaje i prihvaćanja vlastite “različitosti” u pogledu seksualnog identiteta, kulturnog identiteta, ostvarenja smisla. Riječ je o procesu diferencijacije i individualizacije, koji se razvija aktivirajući sposobnost povezivanja i komuniciranja s različitošću drugoga unutar vitalnog obiteljskog sustava. Kroz taj proces osoba postaje svjesna vlastitog identiteta i otvara se odnosima s ostalima i onom “u potpunosti drukčijem”, što je tipično za religijsko iskustvo. Dakle, može se reći da socijalna i religijska socijalizacija mladih ovisi dobrim dijelom o prethodnim vjerskim iskustvima, osobito onima proživljenim u obitelji.¹

Religijska socijalizacija mladih u jugoslavenskom društvu odmah nakon Drugog svjetskog rata bila je snažno povezana s obiteljskom tradicijom i obiteljskim odgojem. Hrvatska katolička obitelj, osobito na selu, bila je važno mjesto prijenosa religijske tradicije, običaja i moralnih vrednota na mlade. U njoj su se događali značajni procesi religijske identifikacije djece i roditelja te asimilacija obiteljskih, općih i religijskih vrednota.

Velike preobrazbe u jugoslavenskom društvu dogodile su se masovnim migracijama stanovništva iz sela u gradove i stvaranjem radn-

---

¹ Usp. M. DELPIANO, *Aspetto relazionale e istituzionale. Famiglia, scuola, gruppo dei pari, figure educative*, u M. MIDALI i R. TONELLI (ured.), *L'esperienza religiosa dei giovani. 2/3 Approfondimenti*, Ldc, Leumann-Torino 1996., 11-12.

ičke klase.² U tim brzim i velikim promjenama povezanim s procesima liberalizacije, sekularizacije i komunističke indoktrinacije, koje su pratile različite socijalne, gospodarske, kulturne i duhovne krize i obitelj u jugoslavenskom društvu, postupno je gubila svoj negdašnji patrijarhalni mentalitet i naglašeni religiozni identitet.³ Obitelj je postupno gubila i svoju negdašnju religijsko-socijalizacijsku ulogu i religiozni odgojni utjecaj. Raslojavanje obitelji i opadanje njezina odgojnog utjecaja, slično kao i drugdje u Europi, pratili su i potencirali stalni procesi društvene diferencijacije, urbanizacije, industrijalizacije i pluralizacije društva.⁴

Na stanje u obitelji, a onda i na religijsku socijalizaciju mladih, negativno je utjecala i činjenica privremenog rada u inozemstvu jednog ili pak oboje roditelja.⁵

Uz sve te procese obitelj prate i procesi dekrizacijacije i ateizacije koje sustavno provodi komunistička vlast.⁶ Tako su obitelji, otrgnute od kompaktne seoske sredine i patrijarhalnog načina života, veoma brzo pod svim navedenim utjecajima doživjele unutrašnju i vanjsku transformaciju. Obitelj prestaje biti zatvoreno čuvalište tradicije, a sve više postaje otvorena skupina, izložena svim mogućim utjecajima društva. Djeca počinju živjeti izvan svojih obitelji u sve mlađim godinama, tako da se povećava mogućnost utjecaja društva u ranoj dobi oblikovanja osobnosti. Odnosima unutar obitelji nadodaju se sve brojniji odnosi izvan obitelji koji često zamjenjuju i same obiteljske odnose.⁷ Događale su se velike promjene i u

---

2 Tako prema popisu stanovništva 1971. godine u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj broj stanovnika opada u 79% naselja, dok Zagreb (glavni grad) godišnje raste u prosjeku za 15 000 stanovnika ili za 5000 novih obitelji. (Usp. T. TRSTENJAK, "Situacija naše suvremene obitelji s obzirom na religiozne i moralne vrednote", u: *Obnovljeni život*, 36 (1981.), br. 1, 39.

3 Usp. V. MILOVAN, "Kršćanska obitelj u današnjem društvu", u: *Obnovljeni život* 29 (1974.), br. 1, 45-47. Usp. T. TRSTENJAK, "Situacija naše suvremene obitelji s obzirom na religiozne i moralne vrednote", 36-39.

4 Možemo govoriti o sekularizaciji obitelji koja se događala paralelno sa sekularizacijom društva. Usp. J. JUKIĆ, "Sekularizacija društva i obitelji", u: *Obnovljeni život* 51 (1996.), br. 6, 633-638.

5 Tako od 4 800 000 Hrvata u Jugoslaviji svaki deseti živi i radi u inozemstvu. Usp. T. TRSTENJAK, "Situacija naše suvremene obitelji s obzirom na religiozne i moralne vrednote", 40.

6 Usp. P. PRANJIC, "Vjera i nevjera katoličke obitelji u BiH", u: Biskupska konferencija Bosne i Hercegovine, *Obitelj - zajednica vjere, života i ljubavi*, (predavanja na temu obitelji sa studijskih dana u Sarajevu, Mostaru i Banja Luci, 2006.-2008.), Sarajevo, 2008., 55-70.

7 Usp. J. JUKIĆ, "Sekularizacija društva i obitelji", 637.

religijskim običajima gradskih obitelji. Tako dolazi do sve veće crkvene distanciranosti, zanemarivanja vjerničke prakse, pa tako obitelj sve više gubi svoj vjerski identitet. Religija se sve više privatizira i individualizira. Slični procesi postupno su zahvatili i seoske sredine. Sve te okolnosti negativno su utjecale na religioznu socijalizaciju mladih u obitelji.⁸

Ipak, koliko god su procesi sekularizacije i pritisci komunističke vlasti uvjetovali odgojni utjecaj obitelji, ona je i dalje igrala važnu ulogu u religijskoj socijalizaciji mladih. To se posebno odnosi na seoske, obrtničke i radničke obitelji koje su, osobito radničke obitelji, mimo očekivanja komunističke vlasti, većinom ostale vjerne religijskoj tradiciji i Crkvi.⁹ Upravo te obitelji svoje su religiozne običaje i tradiciju prenosile mladim naraštajima. Tako su istraživanja iz 80-tih pokazala da obitelj još uvijek ima najvažniji odgojni utjecaj na mlade i njihovu religioznost jer ima snažnu afektivno-socijalnu ulogu i jer omogućuje kvalitetu i trajnost odnosa.¹⁰ Usprkos, dakle, antireligioznom i anticrkvenom stavu i odgojnom djelovanju društva, sekularizacija katoličke obitelji 80-ih godina nije poprimila razmjere kakve je komunistička vlast očekivala. Osobito se može reći da nije bilo velikih antireligioznih stavova kod radničkih obitelji, a samim time i kod mladeži iz radničkih obitelji.¹¹

Katolička obitelj u BiH i mladi u njoj danas

Negativnim utjecajima na katoličku obitelj u BiH pridružili su se i ratni sukobi (1992.-1995.) kojima su skoro potpuno uništena obilježja bosansko-hercegovačke obitelji. Izložena masovnim migracijama tijekom

---

⁸ Religiozna socijalizacija u obitelji doživljava svoju krizu zbog toga što govor o kršćanskim vrijednostima unutar obitelji ne proizlazi iz vjerničkog uvjerenja ukorijenjenog u konkretnoj svakidašnjoj vjerničkoj praksi. Usp. J. BALOBAN, *Hrvatska obitelj na pragu XXI. stoljeća*, Glas Koncila, Zagreb, 1990., 114.

⁹ Usp. T. TRSTENJAK, "Situacija naše suvremene obitelji s obzirom na religiozne i moralne vrednote", 44-45.

¹⁰ Usp. J. BAJZEK, "Vrednote današnje mladeži", u: *Obnovljeni život* 40 (1985.), br. 6, 503-506; Usp. Š. BAHTIJAREVIĆ, "Novija kretanja religioznosti mladih", u: *Pitanja - časopis za teorijska i društvena pitanja*, Centar društvenih djelatnosti SSOH, 16 (1984.), 25; sociolog E. Ćimić tvrdi, na temelju istraživanja provedenih u Jugoslaviji, da su u pravilu djeca iz homogenih ateističkih obitelji ateisti, da su iz homogenih religioznih obitelji religiozna, te da su iz mješovitih pokolebana ili ateisti ako je otac ateist. Usp. E. ĆIMIĆ, *Drama ateizacije*, NIRO "Mladost", Beograd, 1984., 149.

¹¹ Usp. T. TRSTENJAK, "Stanje naše mladeži s obzirom na vjeru i nevjeru", u: *Obnovljeni život* 36 (1981.), br. 6, 483.

rata, obitelj je izgubila svoje tradicionalne uloge, običaje, imovinu i posjede. Velik broj obitelji se nakon rata našao u različitim oblicima migracije u kojima su bili izloženi novim utjecajima i kulturnim obrascima.¹² Rezultati istraživanja Razvojnog programa Ujedinjenih Nacija (UNDP) u poratnim godinama u BiH pokazuju da su rat i loša ekonomska situacija oslabili obiteljski sustav podrške mladima. Tako obitelji više nisu u stanju mladima služiti kao centri emocionalne i financijske podrške.¹³

Fenomen “produžene mladosti”

Usprkos takvoj situaciji u obitelji, kod generacija mladih u BiH je, kao i kod mladih razvijenih europskih zemalja, prisutan fenomen tzv. “produžene mladosti”. Fenomen dugog boravka mladih u roditeljskom domu u razvijenim europskim zemljama promatran je kao odbijanje odvajanja od komotnosti i prednosti koje nosi status “dijete” i kao bijeg od odgovornosti odrastanja te je također vezan uz potragu za zaposlenjem, stambene probleme mladih parova i produženje statusa studenata.¹⁴ Procesi koji uzrokuju fenomen dužeg boravka mladih u roditeljskom domu u BiH su ipak drukčiji. Tako je istraživanje Agencije za ispitivanje javnog mišljenja pokazalo da su sve manje mogućnosti za ekonomsko osamostaljivanje generacije mladih zbog pomanjkanja novih radnih mjesta, te općenito snižavanje životnog standarda, utjecale na nužnost oslanjanja mladih na obiteljsku podršku. Istodobno, s druge strane, nekad su i roditelji nezaposleni ili primaju veoma male mirovine, tako da mladi, ako nađu posao, vrlo često ostvaruju glavni prihod u obitelji.¹⁵

Pitanje ravnopravnosti spolova

Na opće stanje u obitelji utjecalo je i shvaćanje bosansko-hercegovačkog društva o ravnopravnosti spolova. Tradicionalno patrijarhalna kultura, u kojoj je uloga žene bila isključivo vezana uz kuću i obitelj, počela

¹² Usp. S. FOČO, *Sociologija*, Dom štampe, Zenica, 2000., 209-210.

¹³ Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju - Bosna i Hercegovina 2000. - Mladi*, Nezavisni biro za humanitarna pitanja, Sarajevo, 2000., 44; Rezultati istraživanja Razvojnog programa Ujedinjenih naroda za 2002. godinu u BiH govore o 19-25% stanovništva koje živi u stanju općeg siromaštva (ta kategorija ljudi teško izdvaja za hranu ako se pojave i drugi troškovi), 40% živi od danas do sutra i 35-40% je čak u stanju da štednjom uvećava vlastita sredstva. U tim rezultatima postoje znatne razlike između Federacije BiH i Republike Srpske, pri čemu je razina siromaštva trajno viša u Republici Srpskoj. Usp. UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju 2002.*, Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo, 2002., 51-52.

¹⁴ Usp. R. MION, “Essere giovani negli anni Novanta”, u: *Orientamenti Pedagogici*, 4 (1993.), 232-233.

¹⁵ U nekim dijelovima BiH tradicija je tako jaka da se od mladih, i nakon što sami osnuju obitelj, očekuje da ostanu u obiteljskoj kući s roditeljima, braćom i sestrama. Usp. UNDP, *nav. dj.* (2000.), 62.

se mijenjati tijekom komunističkog režima putem obveznog i besplatnog osnovnog obrazovanja, mogućnosti zapošljavanja, a od 1974. godine i sudjelovanja u procesu samoupravljanja. Međutim, nejednakost muškaraca i žena poprimila je samo drukčiji oblik. Tako je žena zadržala primarnu ulogu kao domaćica i majka, radeći zapravo na dva mjesta: cijela kuća počivala je na njoj, a istodobno je bila i službeno zaposlena, pod jednakim uvjetima kao i muškarci, ali slabije plaćena. U politici i na mjestima odlučivanja žene su bile simbolično prisutne, bez ozbiljnijeg utjecaja. Demokratske promjene i prvi višestranački izbori 1990. godine su pokazali pravo stanje s obzirom na ravnopravnost spolova. Samo 2,92% žena bilo je izabrano u Parlament BiH, dok je na lokalnoj razini njihovo sudjelovanje u vlasti iznosilo 5%.

Tijekom rata ravnopravnost spolova bila je na marginama političkog interesa u odnosu na druge probleme s kojima se zemlja suočavala. No s vremenom dolazi do pozitivne promjene. Nevladine organizacije koje su se borile za prava žena postaju sve glasnije i uz pomoć predstavnika Međunarodne zajednice počinju sve više senzibilizirati javnost za pitanja ravnopravnosti, nasilja u obiteljima, ekonomske diskriminacije te ljudskih prava žena. Na izborima 2000. godine situacija je bitno promijenjena u korist zastupljenosti žena na svim razinama vlasti.¹⁶ O diskriminiranosti žene svjedoči i velik postotak nepismenih žena (16,4%) u odnosu na nepismenost muškaraca (3,4%) prema popisu stanovništva 1991. godine u BiH.¹⁷ Postotak nepismenih se povećava sa starosnom dobi. Razlike između ruralne (seoske) i urbane (gradske) populacije su također važne. Obrazovanje, osobito ženske djece, nije smatrano potrebnim u doba odrastanja većine žena starije ruralne populacije. Obveza osmogodišnjeg školovanja, industrijalizacija zemlje i migracije na relaciji selo - grad promijenile su obrazovnu strukturu ženske populacije. Tako prema podacima Statističkog Biltena za BiH za godinu 1999.-2000. možemo reći da se nastavlja trend ujednačavanja muške i ženske populacije u procesu obrazovanja.¹⁸ Usprkos tim pozitivnim pokazateljima još uvijek je veoma malen broj žena u odnosu na broj muškaraca koje nastavljaju postdiplomski studij. Razloge takvu stanju treba tražiti u mentalitetu koji još uvijek žene promatra u prvom redu kao domaćice i majke pa tek onda kao poslovni subjekt, zatim u slabo organiziranoj mreži državnih službi i beneficija za

---

¹⁶ Zastupljenost žena je bila sljedeća: 4,76% u Predstavničkom domu BiH, 17,4% u Predstavničkom domu Federacije BiH, 16,86% u Narodnoj skupštini Republike Srpske i 18,59% u Kantonima Federacije BiH. Usp. UNDP, *nav. dj.* (2002.), 82.

¹⁷ Usp. *Statistički godišnjak/ljetopis 1993.-1998.*, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 1998., 43.

¹⁸ Usp. *Statistički bilten 4*, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2001., 176-183.

zaposlene žene i majke. Tu je još i tradicionalni način odgoja ženske djece koji ne pogoduje stvaranju kulture profesionalnog uspjeha žene.

Feminizacija siromaštva

Jedan od globalnih fenomena u BiH, prema upozorenju Razvojnog programa Ujedinjenih naroda, feminizacija je siromaštva. Zbog ukupnih i nejednakih uvjeta u kojima žive, žene su više pogođene siromaštvom. Tako su umirovljenice u težem materijalnom položaju od umirovljenika jer su im mirovine niže. Nakon rata u BiH povećan je broj samohranih majki koje su ostale bez muževa koji su ubijeni ili nestali. Nadalje, sama tranzicija proizvodi nejednak učinak na muškarce i žene na području rada i zapošljavanja. Žene su prve bile na udaru reformi i otpuštanja radne snage, a u pravilu se teže zapošljavaju.¹⁹ Kao posljedica rata, razaranja, loših ekonomskih i socijalnih prilika, alkoholizma i patrijarhalne kulture i nasilje u obiteljima postaje ozbiljan problem.²⁰

Izazovi i mogućnosti

Vidjeli smo da su na religioznu i društvenu socijalizaciju generacije mladih utjecale demokratske promjene i ratni sukobi. Usprkos tranzicijskim procesima koji sa sobom nose pluralizam ideja i stavova koji se na svim stranama nude generaciji mladih BiH, obitelj, uz sve probleme u kojima se nalazi, kao osnovna stanica društva i dalje ostaje bitna za religijsku²¹ i društvenu²² socijalizaciju mladih. U novom demokratskom

---

¹⁹ Usp. UNDP, *Nav. dj.* (2002.), 85-86. Prema Izvještaju o humanom razvoju mladih u BiH i generacija mladih smatra da u bosansko-hercegovačkom društvu postoji diskriminacija žena. Usp. UNDP, *nav. dj.* (2000.), 61.

²⁰ Usp. *Violence against women (an indepth survey)*, Information Centre for Disabled People "LOTOS" Tuzla, Banja Luka - Zenica - Sarajevo, 2000.

²¹ Iskustvo odnosa u obitelji može poticati, ali i spriječiti cjelokupni rast mlade osobe. Usp. M. DELPIANO, "L'educazione all'esperienza religiosa nell'ambito relazionale", u: M. MIDALI i R. TONELLI (ured.), *L'esperienza religiosa dei giovani. 3. Proposte per la progettazione pastorale*, Ldc, Leumann-Torino, 1997., 160; to potvrđuju i rezultati istraživanja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu mladih u Hrvatskoj 1999. godine, u kojima mladi religijsku samoidentifikaciju jasno povezuju s vjerskim odgojem u obitelji. Tako su uvjereni vjernici i religiozni koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči u visokom postotku u obitelji odgajani u vjeri. Kako opada razina vjerskog odgoja u obitelji, opada i religijska samoidentifikacija. Usp. D. MARINOVIĆ-JEROLIMOV, "Religioznost, nereligioznost i neke vrijednosti mladih", u: V. ILIŠIN - F. RADIN, *Mladi uoči trećeg milenija*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu - Državni Zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb, 2002., 89.

²² Tako Luka Tomašević, razmišljajući o evangelizacijskoj ulozi obitelji u crkvenim dokumentima pozivajući se na *Esortazione apostolica "Familiaris consortio"* br. 43.,

društvu toj se ulozi obitelji otvaraju nove šanse. Dok je za vrijeme komunističkog režima vjerna obitelj prenosila vrijednosti koje su bile oprečne onima koje su mladi učili u školama u kojima se provodio sustavni ateizam, danas u demokratskom društvu škola postaje odgojni partner obitelji zbog uvođenja školskog vjeronauka.

Pastoralna skrb za brak i obitelj

Svjesna svih problema u kojima se obitelji u BiH nalaze, ali u isto vrijeme svjesna i velike evangelizacijske uloge obitelji²³ i novih šansi koje joj se nude u demokratskom društvu, Katolička crkva u BiH nalazi se pred velikim izazovom pastoralna obitelji. Tako u “Pastoralnim uputama o brakovima među kršćanima različitih vjeroispovijesti” (u kojima postoji poseban dodatak i o braku katolika s nekršćanima) 14. srpnja 1999. godine biskupi Biskupske konferencije BiH jasno govore o dostojanstvu ali i opasnostima mješovite ženidbe. Upravo zbog toga naglašavaju potrebu dobre pripreve za mješovite ženidbe i trajne brige Crkve za obitelji mješovitih brakova.²⁴

Potrebu pokretanja tečajeva pripreve za brak za sve one koji se spremaju stupiti u obiteljski život razmatra i Vijeće za obitelj Biskupske konferencije BiH na svojem zasjedanju 19. rujna 2000. godine.²⁵ Nadalje, Vijeće za obitelj Biskupske konferencije BiH naglašava važnost

---

govori o humanizirajućoj ulozi obitelji koja se odvija u dva smjera: personalizirajućem i socijalizirajućem. Personalizirajući smjer je onaj koji omogućuje formaciju ljudskog subjekta. Tako obitelj najbolje razvija ljudsko jamstvo i oblikuje osobnost, i to po uzajamnoj ljubavi, povjerenju, intimnosti, poštovanju i slobodi koja vlada u obitelji. Nadalje, obitelj otvara i omogućuje razvoj istinskih međuljudskih odnosa, preko kojih dolazi do emotivne stabilnosti. Socijalna uloga obitelji proizlazi iz personalne: ispravna i zrela personalna komunikacija u obitelji najbolja je i nenadoknativa škola socijalnosti. Sama socijalizacija se odvija preko obiteljskih vrednota poštovanja, dijaloga i ljubavi, zatim preko njegovanja osobnog dostojanstva i davanja te preko stvaranja životnih projekata. Usp. L. TOMAŠEVIĆ, “Crkveni dokumenti o evangelizacijskoj ulozi obitelji”, u: *Crkva u svijetu* 36 (2001.), br. 4, 446.

²³ Usp. GIOVANNI PAOLO II, *Esortazione apostolica: Familiaris consortio* (22.11. 1981.), br. 51-54. u: *Enchiridion Vaticanum* 7, *Documenti ufficiali della Santa Sede* (1980.-1981.), 1509-1518; Usp. L. TOMAŠEVIĆ, “Crkveni dokumenti” 438-451.

²⁴ Biskupska konferencija BiH, “Pastoralne upute o brakovima među kršćanima različitih vjeroispovijesti”, u: *Vrhbosna* (1999.), br. 3, 330-349.

²⁵ Prvi tečaj pripreve za brak Vrhbosanske nadbiskupije organizira se u Žepču 25. svibnja 2001. Godine. Tim predavača čine: pastoralist, pravnik, moralist, liječnik i psiholog koji, svatko sa svoje strane, govori i pripravlja okupljene mlade na brak. Usp. “Tečaj pripreve za brak” (Žepče, 28. svibnja 2001.), u: *Katolička tiskovna agencija (KTA) Biskupske konferencije BiH* 5 (2001.), br. 11, 19.

obiteljskog vjerskog odgoja te poziva najprije Biskupsku konferenciju da u tu svrhu priredi katekizme i poticajne materijale, zatim poziva svećenike na zauzetije angažiranje na tom području (obiteljski susreti, uključivanje obitelji u pastoralno djelovanje). Na koncu Vijeće za obitelj poziva i same roditelje da svojim vjerničkim svjedočenjem budu prvi učitelji vjere svojoj djeci.²⁶

Biskupska konferencija Bosne i Hercegovine, nadalje, 2005. godine izdaje *Direktorij za obiteljski pastoral* Crkve u Bosni i Hercegovini pozivajući se na odredbu kann. 1063. i 1064 Zakonika kanonskog prava, prema kojima je svaki dijecezanski biskup dužan izraditi i donijeti za svoju biskupiju konkretan i detaljiziran program pastoralna braka i obitelji. "Taj biskupijski pastoralni plan uzima u obzir postojeće stanje braka i obitelji u pojedinoj biskupiji, već postojeće oblike pastoralnog djelovanja na tom planu, dosadašnja iskustva u pastoralnom životu dotične biskupije, pastoralne potrebe i prioritete te personalne i druge mogućnosti biskupije. Istodobno stvara mrežu sustavnog i cjelovitog pastoralna braka i obitelji prilagođenog potrebama konkretne biskupije, te se brine za stručnu i duhovnu formaciju profesionalnih i volonterskih djelatnika na biskupijskoj, međužupnoj i župnoj razini..."²⁷

Biskupi Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine su na svojem 36. redovnom zasjedanju, održanom u Mostaru od 20. do 22. ožujka 2006. godine, odlučili da svetkovina Presvetog Trojstva, 11. lipnja 2006. godine bude početak trogodišnjeg programa duhovne obnove obitelji u svim župama (nad)biskupija u Bosni i Hercegovini. Prihvaćena je i inicijativa Srednjoeuropskog katoličkog dana da katoličke obitelji u Bosni i Hercegovini hodočaste u svetišta ili crkve pojedinog dekanata ili kraja. Hodočašća bi se odvijala pod motom: Obitelj - zajednica vjere, života i ljubavi. Svim župama u Bosni i Hercegovini dostavljeni su prigodni plakati za obiteljsko hodočašće, okružnica biskupa BK BiH, molitva vjernika te podijeljeni listići obiteljima na kojima je otisnuta Molitva Presvetom Trojstvu za obitelj i Ispovijest vjere Hrvata katolika. U sklopu te trogodišnje duhovne obnove održani su Studijski dani o obitelji u Sarajevu, Mostaru i Banja Luci.

²⁶ "Zasjedalo Vijeće za obitelj Biskupske konferencije BiH" (Sarajevo, 19. rujna 2000.), u: *KTA Biskupske konferencije BiH* 4 (2000.), 6.

²⁷ Iz Predgovora: Biskupska konferencija Bosne i Hercegovine, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2005., 12.

Umjesto zaključka

Katolička obitelj u Bosni i Hercegovini je, bez obzira na krize koje je potresaju, još uvijek važan čimbenik u religijskoj socijalizaciji mladih. Hvalevrijedno je izdavanje dokumenata i poticaji duhovne obnove obitelji koji dolaze od biskupa Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine, međutim, u pastoralnoj praksi nedostaju konkretne inicijative na svim razinama. Uz iznimku projekta stručnog osposobljavanja obiteljskih savjetnika koji djeluju u Caritasovim biskupijskim centrima, a koji je vodio Caritas Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine, otvaranja dječjih vrtića i produženog boravka od strane biskupijskih Caritasa, te sporadičnog organiziranja Tečajeva pripreme za brak na razini pojedinih dekanata, ne postoji koordinacija i sustavno planiranje pastoralne obitelji niti na biskupijskoj niti na župnoj razini.

Vrijeme je da Katolička crkva u Bosni i Hercegovini "utjelovi" svoje smjernice s obzirom na pastoral obitelji u konkretne žive strukture koje će voditi osposobljeni svećenici, redovnici, redovnice i vjernici laici. Zadaća struktura za pastoral obitelji bila bi sustavno planiranje, poticanje i koordiniranje svih inicijativa u pastoralu obitelji na razini biskupija, dekanata i župa. Bit će potrebno da svaka župa u okviru župnog pastoralnog vijeća ustanovi poseban Odbor za brak i obitelj, koji bi razmatrao različita pitanja pastoralne obitelji: posliježenidbeni pastoral, pastoral mješovitih brakova, pastoral razvedenih, pastoral slobodnih veza, osnivanje obiteljskih savjetovališta, osnivanje dječjih vrtića itd. Župni odbori bi svakako trebali biti u kontaktu s Biskupijskim odborom za pastoral braka i obitelji koji bi se nalazio u okviru Biskupijskog pastoralnog vijeća.²⁸

A PASTORAL VIEW ON FAMILY AND YOUTH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

This article presents a picture of the catholic family in Bosnia and Herzegovina in relationship with young people. Religious socialization of the youth in Yugoslavian society after the Second World War was tightly connected with family tradition and upbringing. The Croatian catholic

---

²⁸ Usp. Pero ARAČIĆ, "Crkveno djelovanje i aktualne obiteljske teškoće", u: S. BALOBAN (ured.), *Hrvatska obitelj na prekretnici*, Centar za promicanje socijalnog nauka crkve - Glas Koncila, Zagreb, 2001., 125-129; T. JOZIĆ, *Obiteljski moral u Bosni*, KS, Zagreb, 1995., 107-119.

family, especially in villages, was an important place for the transmission of religious tradition, customs, and moral values to the young. A negative impact on family life, connected with the religious socialization of the youth, was caused by the working abroad of one or both members of the family. This negative impact on the catholic family in Bosnia and Herzegovina was also magnified by the war situation (1992-1995) that almost completely destroyed the character of B&H families. Because of massive migration during the war, the family lost its traditional role, customs, and property.

A patriarchal mentality could still be seen in the B&H catholic family, especially as it continued to emphasize a woman's role primarily as a housewife and mother, and secondarily as a business partner. Another problem is that women and mothers are not employed enough in state-run businesses, and therefore they don't have good benefits. One of the global phenomenons in B&H, according to the United Nations Development Programme, is the feminization of poverty. Because of general, uneven, conditions in which they live, women are more likely to be stricken by poverty.

Looking at the pastoral care of the Catholic Church concerning the family, we can say that there is no coordination or systematic planning of pastoral care for families, either on the bishopric level or on parish level. It is time for the Catholic Church in B&H to implement its line of procedures concerning the pastoral care of families into concretely structured programs led by qualified priests, religious men and women, and lay people.

Translation: Darko Tomašević

Zdenko SPAJIĆ

UČENJE IVANA PAVLA II. O LEGITIMNOJ UPORABI SILE: TRAŽENJE NOVOGA PUTA ZA PROSUĐIVANJE MORALNOSTI RATA¹

Sažetak

Autor istražuje učenje pape Ivana Pavla II. o razrješavanju međunarodnih sukoba i uspoređuje ga s tradicijom pravednoga rata. Budući da je ta tradicija duga povijest kompleksnog skupa ideja, autor se koristi djelom američkog teologa Paula Ramseyja, jednoga od najutjecajnijih modernih autora na tome području, kao suvremenim izričajem unutar tradicije pravednoga rata te uspoređuje učenje Ivana Pavla II. s tom teorijom. U uvodnom dijelu se predočuje trenutno stanje pitanja koje se odvija između dva alternativna pristupa: pacifizma i pravednoga rata. Slijedi sažet prikaz teorije pravednoga rata u djelima Paula Ramseyja, pri čemu je naglasak stavljen na njegovo logičko utemeljenje opravdanosti rata, ulogu državne vlasti i nužnost limitiranja rata kroz jus in bello, kako bi rat mogao biti opravdan. Nakon toga slijedi prikaz glavnih naglasaka u učenju Ivana Pavla II. Iako Ivan Pavao II. ne isključuje mogućnost uporabe sile pod određenim okolnostima, poglavito u obliku humanitarne intervencije međunarodne zajednice, njegovo učenje obiluje izjavama protivljenja ratu i negativnog viđenja prikladnosti rata kao sredstva za razrješavanje međunarodnih sukoba. Njegova analiza uzroka međunarodnih sukoba, njegova kozmopolitska etika te viđenje rješenja koja bi bila adekvatna za razrješavanje sukoba daju naslutiti da Papa traži novi način za moralno prosuđivanje rata i međunarodnih sukoba.

¹ Rad je izvorno načinjen kao prezentacija doktorske disertacije *The Legitimate Use of Force: The Search for a New Approach to International Conflict Resolution in the Writings of John Paul II* (Legitimna uporaba sile: traženje novoga pristupa za razrješavanje međunarodnih sukoba u spisima Ivana Pavla II.), obranjene na Teološkom fakultetu Katoličkog sveučilišta Amerike 2004., za Dan Vrhbosanske katoličke teologije, 18. listopada 2008.

I. Uvod

Stav kršćanstva prema uporabi vojne sile i sudjelovanju kršćana u ratovima sastoji se od dvaju suprotstavljenih pristupa: jednoga koji prihvaća nenasilje i drugoga koji dopušta ratove i sudjelovanje kršćana u njima, pod određenim uvjetima. Ta dva pristupa razvila su se u različite tradicije koje se nazivaju pacifizam i tradicija pravednoga/opravedanoga rata. Premda nije diskutabilna činjenica da kršćani u prvim stoljećima crkvene povijesti nisu odabirali vojni poziv i nisu sudjelovali u ratnim aktivnostima države, objašnjenja za takav stav ipak se razlikuju. Tradicija pravednoga rata objašnjava odbijanje sudjelovanja činjenicom da je sudjelovanje u vojsci podrazumijevalo žrtvovanje poganskim božanstvima, odanost božanskoj figuri rimskoga cara i prolijevanje krvi.² Pacifizam, nasuprot tome, tvrdi da je nenasilje prve Crkve izvedeno iz značenja koje je život i djelovanje Isusa iz Nazareta imalo za etiku prve Crkve.³ Pacifizam se ponovno pojavio na horizontu katoličkog morala u 20. stoljeću, prvotno kao odgovor na brutalnost ratova koji su se vodili po cijelom svijetu. Čak je našao i svoje mjesto u dokumentima crkvenog učiteljstva tako da Drugi vatikanski koncil hvali one “koji se u borbi za svoja prava odriču nasilnih čina i posizu za sredstvima obrane koja su, uostalom, na raspolaganju i slabijim”.⁴ Američki biskupi u svojem pastoralnom pismu čak govore o pacifizmu i pravednom ratu kao o dvije jednake tradicije, kao “dva različita moralna odgovora koji imaju komplementaran odnos u smislu da oba pokušavaju služiti općem dobru”.⁵

Tradicija pravednoga rata je, međutim, dominantno shvaćanje u kršćanskom pristupu moralnosti rata još od vremena sv. Ambrozija i sv. Augustina. Ta tradicija nastoji definirati uvjete kada je rat legitimna uporaba sile i kada je legitimno sredstvo za razrješenje sukoba u međunarodnim odnosima. Sama tradicija razvijala se kroz dugo vrijeme. Suočavajući se s

---

² Usp. R. A. McCORMICK i D. CHRISTIANSEN, “Morality of War”, u: *New Catholic Encyclopedia*, 2. izdanje, sv. XIV., 635-644.

³ Usp., na primjer, Stanley HAUERWAS, *The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics*, University of Notre Dame Press, Notre Dame-London, 1983., 72-95; John Howard YODER, *The Politics of Jesus: Vicit Agnus Noster*, 2. izdanje, William B. Eerdmans Publishing Company, 1994., 1-20.

⁴ Drugi vatikanski sabor, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 78.

⁵ U.S. Catholic Bishops, “The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response” (1983.), u: David J. O'BRIEN i Thomas A. SHANNON, *Catholic Social Thought: The Documentary Heritage*, Orbis Books, Maryknoll, NY, 1992., 492-571, ovdje 509.

različitim političkim i ekonomskim promjenama tijekom svoje povijesti, mislioci su unosili preformuliranja koja su urodila različitim teorijama unutar iste tradicije. U svojem sadašnjem obliku definirana je u modernom razdoblju.⁶ Teorija pravednoga rata sastoji se od dvije skupine načela: *jus ad bellum* i *jus in bello*. Prva skupina načela određuje uvjete pod kojima određena država ili skupina država ima pravo povesti rat. Druga skupina načela određuje kako se rat treba voditi.

Dvadeseto stoljeće bilo je svjedokom stalnoga pokušaja reintegriranja tradicije pravednoga rata u kršćanski moral, pri čemu možemo razlikovati dva pravca u kojima su se ti pokušaji razvijali. S jedne strane, imamo papinsko učenje koje je pokušavalo reducirati razloge za opravdanost rata isključivo na samoobranu. Možemo taj pristup nazvati redukcionističkim kojega je glavni cilj smanjiti uporabu sile. S druge strane, imamo pokušaj oživljavanja teorije pravednoga rata u jednom razvijenijem obliku. Taj pristup možemo nazvati limitističkim s obzirom na to da je njegov glavni cilj limitirati vođenje rata bez pretjeranog naglaska na opravdanosti samoga rata. Tijekom posljednjih desetljeća 20. stoljeća, političke i ekonomske promjene (kao što su promjene koje su uslijedile nakon hladnoga rata) utjecale su na misao o legitimnoj uporabi sile i legitimnim sredstvima za razrješavanje sukoba u međunarodnim odnosima. Pojedini kritičari su govorili da teorija pravednoga rata (i popratna alternativa pacifizma) više nije od posebne pomoći u evaluiranju uporabe sile u međunarodnim odnosima.⁷ Držim da papa Ivan Pavao II. pruža u svojem učenju drukčiji način prosuđivanja legitimnosti uporabe vojne sile. To je posebno evidentno ako se njegovo učenje o uporabi vojne sile usporedi s drugim suvremenim teorijama pravednoga rata.

Budući da rijetki teoretičari sumnjaju da Ivan Pavao II. naginje pacifizmu, ne smatram potrebnim analizirati tu postavku. No, s druge strane je potrebno usporediti njegovo učenje s teorijom pravednoga rata. Budući da se stručnjaci uglavnom slažu da ne postoji jedinstvena **teorija** pravednog rata, nego da postoji **tradicija** s mnoštvom različitih teorija, odabrao sam i predstavio teoriju Paula Ramseyja, jednog od vodećih teo-

---

⁶ Za pregled povijesnog razvoja unutar tradicije pravednoga rata, vidi James Turner JOHNSON, *Ideology, Reason, and Limitation of War: Religious and Secular Concepts 1200-1740*, Princeton University Press, Princeton, 1975.

⁷ Vidi, na primjer, Gene SHARP, "Beyond Just War and Pacifism: Nonviolent Struggle Towards Justice, Freedom, and Peace", u: *Ecumenical Review* 48 (2001), 233-250; Duane K. FREISEN, John LANGAN i Glen STASSEN, "Just Peacemaking as a New Ethic", u: Glen STASSEN (ur.), *Just Peacemaking: Ten Practices for Abolishing War*, The Pilgrim Press, Cleveland, 1984., 4.

retičara pravednog rata u američkim teološkim krugovima, da bih mogao usporediti učenje Ivana Pavla II.

2. Limitirani rat mora biti moguć - teorija pravednog rata Paula Ramseyja

Specifična karakteristika teorije pravednoga rata koju razvija američki protestantski teolog Paul Ramsey jest njegovo nastojanje da smjesti primjenu te teorije unutar kršćanske etike. Stoga je znatan dio svoga opusa posvetio tome cilju.⁸ Proviđajući teološko opravdanje za svoje opravdanje rata, Ramsey se razlikuje ne samo od sekularnih teoretičara pravednoga rata nego također od teologa kao što su John Courtney Murray i John C. Ford koji ne povezuju direktno svoje promišljanje o opravdanju rata s teološkim logičkim temeljem. Na taj način je Ramseyjev doprinos dvostruk. S jedne strane, njegovo opsežno djelo o pitanju rata nezaobilazan je doprinos pokušajima kršćanske etike da utječe na državnike i pojedince u vršenju njihovih političkih odgovornosti. S druge strane, Ramsey je unio u diskusiju jedan izrazito kršćanski logički temelj opravdavajući rat na temelju kršćanske djelotvorne ljubavi.

Paul Ramsey, suočen s činjenicom da je suvremeni rat gotovo nemoguće limitirati, što je jedna od bitnih pretpostavki u tradiciji pravednog rata, pokušava naći način kako opravdati svoju tezu da pravedni rat ipak mora biti moguć. Na tragu Augustinovoga učenja, Ramsey opravdava rat kao djelo kršćanske ljubavi (*agape*) prema bližnjem u nevolji. Za razliku od onih koji crkveni iskorak u opravdanju rata vide kao udaljavanje ili otpadanje od izvornih kršćanskih zahtjeva, Ramsey smatra da nije riječ o otpadu od izvorne čistoće kršćanske etike, nego tek o promjeni taktike. Temeljna strategija je ostala ista, a to je odgovorna ljubav i služenje svojem bližnjem u mnogostrukosti svakodnevnoga života.⁹ Koristeći Augustinovu teologiju kao okvir, Ramsey tvrdi da je *agape* ili žrtvujuća ljubav, koja je temelj kršćanskoga života, također i temelj kršćanskog sudjelovanja u ratu. On

---

⁸ Ramseyjeva najvažnija djela o moralnosti rata su: *War and the Christian Conscience: How Shall Modern War Be Conducted Justly?*, Duke University Press, Durham, 1961.; *The Just War: Force and Political Responsibility*, Charles Scriber's Sons, New York, 1968.; *Speak Up For Just War Or Pacifism: A Critique of the United Methodists Bishops' Pastoral Letter "In Defense of Creation"*, The Pennsylvania State University Press, University Park-London, 1988.

⁹ Usp. Paul RAMSEY, *War and the Christian Conscience*, xvii.

definira *agape* kao ljubav prema bližnjemu radi njega samoga, kao poštovanje drugoga bez ikakvih osobnih interesa, kao ljubav koja nije motivirana zaslugama drugoga. Kao takva, kršćanska ljubav pridaje beskonačno veću vrijednost potrebama drugoga nego svojim vlastitim i potrebe bližnjega postaju obveza kršćanina.¹⁰ Međutim, za razliku od Augustina, koji smatra da samo jedna strana u sukobu može biti pravedna te da “zlodjelo suprotstavljene strane prisiljava mudroga čovjeka da vodi rat”¹¹, Ramsey smatra da je u ovom kompliciranom svijetu takva situacija nemoguća jer bi to značilo da univerzalna etička načela vladaju stvarnošću rata te da ona samo trebaju biti primijenjena.

Za Ramseyja je teorija pravednog rata u biti “teorija državnosti te političkog autoriteta i zajednice.”¹² Njezin smisao se sastoji u tome da opskrbi legalni autoritet u jednoj državi kriterijima za prosudbu kada je pribjegavanje vojnoj sili dopušteno i kako treba biti korištena. Primarni subjekt kojemu je teorija pravednog rata namijenjena jest vlada nacionalne države. Država je primarni čimbenik političkog djelovanja i njezine su odgovornosti definirane nacionalnim općim dobrom s jedne strane i međunarodnim općim dobrom s druge. Što treba biti učinjeno, spada u “užasnu odgovornost magistrata”, kako Ramsey voli reći. Iako vladar nastoji proširiti područje preklapanja nacionalnog i međunarodnog općeg dobra, on ipak nije odgovoran za sve što se može ili treba učiniti jer i drugi vladari sudjeluju u ostvarenju međunarodnog općeg dobra.¹³ Uz to, vladar je zadužen brinuti se za pravdu i red, koji također spadaju u moralnost političkoga djelovanja. Red i pravda su vrednote koje sačinjavaju dobrobit političkih poslova i općeg dobra, dok je sila samo kondicionalna vrednota. Stoga vladar ima odgovornost tražiti ravnotežu između reda i pravde kad promišlja pitanje uporabe sile jer pravda ne smije biti njegova jedina briga.¹⁴ Vidljivo je iz rečenoga da takvo definiranje teorije pretpostavlja čvrst i statičan međunarodni poredak utemeljen na suverenim državama.¹⁵

---

¹⁰ Usp. Paul RAMSEY, *Basic Christian Ethics*, Charles Scribner's Sons, New York, 1950., 94-101.

¹¹ Sv. Augustin, *O državi Božjoj - De civitate Dei*, XIX., 7.

¹² Paul RAMSEY, *The Just War*, 122.

¹³ Usp. Paul RAMSEY, *The Just War*, 4-10.

¹⁴ Usp. Paul RAMSEY, *The Just War*, 10-13. Ramsey navodi slučaj Mađarske 1956. kao primjer nužnosti traženja ravnoteže između pravde i reda u međunarodnim odnosima. Dok je pravednost zahtijevala intervenciju u korist mađarskog oslobodilačkog pokreta, briga za međunarodni poredak natjerala je SAD da ne intervenira.

¹⁵ Takvo viđenje međunarodnog poretka obično se naziva državocentričnim pristupom ili moralno statičnim pogledom, za razliku od kozmopolitske političke etike.

Ramsey smatra da je rat povezan s političkim ciljevima i postaje pozitivno političko sredstvo za njihovo postizanje. Jedini zahtjev u tom pogledu jest da se rat vodi na određeni način. Narodi moraju biti sposobni zadržati rat unutar limita “opravdanog rata”, što je “politički imperativ koji pokazuje put kojim jedino, kroz inteligentno moralno djelovanje u pravcu nacionalne politike, rat može opet biti uključen unutar političke svrhe naroda, iz koje se oteo.”¹⁶ Ramseyjevo shvaćanje uloge države u pogledu korištenja rata kao sredstva zasigurno je razlog što on posvećuje vrlo malo pozornosti pitanju opravdanja rata (*jus ad bellum*).

Budući da država suvereno donosi odluke sama za sebe (što znači da nema druge instancije iznad nje koja može preispitivati zakonitost njezinih odluka) te da su nemoguće situacije gdje je jedna strana pravedna, a druga zaslužuje kaznu, glavno pitanje za Ramseyja u moralnom prosuđivanju rata jest pitanje njegova limitiranja (*jus in bello*). To pitanje on promatra primarno pod aspektom imuniteta civila jer ista ona *agape* koja opravdava uporabu sile za napad na agresora zabranjuje ubijanje nedužnih. Stoga Ramsey vjeruje da pravedan rat jest moguć, odnosno da mora biti moguć, što se postiže načelima diskriminacije i proporcionalnosti.

3. Učenje Ivana Pavla II. o moralnosti uporabe sile

Uspoređujući učenje Ivana Pavla II. s tradicijom pravednoga rata, kako je prezentirana u teoriji Paula Ramseyja, učit ćemo bitne razlike koje daju povoda za argument da Ivan Pavao II. nadilazi tradicionalnu dihotomiju pravedni rat nasuprot pacifizmu. U proučavanju učenja Ivana Pavla II. možemo razlikovati tri razdoblja u njegovu pontifikatu: 1) prvo desetljeće njegova pontifikata koje se odvija u vrijeme hladnoga rata; 2) razdoblje mirnih promjena u zemljama Varšavskog pakta i 3) razdoblje nakon hladnog rata.¹⁷ Ivan Pavao II. započinje svoj pontifikat strogom opozicijom prema ratu i nasilju.¹⁸ Iako priznaje pravo na samoobranu,

---

¹⁶ Paul RAMSEY, *The Just War*, 164.

¹⁷ Zbog konzistentnosti rada, izostavljam navođenje pojedinih izvora na kojima se temelji ova prezentacija. Uz enciklike, među važne izvore spadaju Papini godišnji govori Diplomatskom koru akreditiranom pri Svetoj Stolici, Poruke za Dan mira, govori diplomatima prigodom pastoralnih putovanja. Ti su materijali dostupni u *Insegnamenti di Giovanni Paolo II* (dalje IGP2), sv. I-XXVIII.

¹⁸ Na svojem putovanju u Irsku, 1979. godine, Papa izjavljuje: “Navješćujem, s uvjerenjem svoje vjere u Krista i sviješću svoga poslanja, da je nasilje zlo, da je nasilje neprihvatljivo kao rješenje za probleme, da je nasilje nedostojno čovjeka...” IVAN PAVAO II., govor u Droghedi, Irska, 29. 09. 1979., *Origins* 9 (11.10.1979), 274.

istodobno pokazuje i nelagodu u prizivanju toga prava u konkretnim situacijama. Govori Ivana Pavla II. tijekom drugoga razdoblja otkrivaju njegovo duboko uvjerenje da su promjene u svijetu moguće s pomoću nenasilnih sredstava, što su pokazali i događaji u istočnoj Europi i drugim krajevima svijeta. Glavna karakteristika trećega razdoblja je Papino naglašavanje važnosti međunarodne zajednice i uporabe sile shvaćene kao prava, ali nekada i obveze, međunarodne zajednice.

Držim da je Papino razlikovanje između rata i uporabe sile bitno za definiranje njegova učenja na tom području. Osnovna postavka tradicije pravednoga rata jest da u slučajevima teške nepravde rat može biti moralno opravdan, pod određenim uvjetima. Dok se ranija tradicija (npr. sv. Augustin i sv. Toma Akvinski) više bavila pitanjem kada je rat dopustiv (*jus ad bellum*), kasniji razvoj te tradicije pridavao je manje važnosti tom pitanju (zahvaljujući razvoju moderne države koja suvereno odlučuje o svojim pravima), a osnovna preokupacija postaje pitanje kako se rat vodi (*jus in bello*).¹⁹

Za razliku od tradicije pravednoga rata, pape XX. stoljeća zauzimaju sve negativniji stav prema ratu. Osnovna karakteristika papinskog učenja jest restrikcija opravdanog povoda za rat isključivo na legitimnu obranu. Iskustvo dvaju svjetskih ratova je navelo pape Benedikta XV. i Pia XII. da ustvrde kako intenzitet borbe i eskalacija nasilja prijete uništenjem zapadne civilizacije. Pio XII., iako priznaje kao jedini opravdani razlog za rat obranu od agresije, uči da je dužnost svih “poduzeti sve moguće da se jedanput zauvijek zabrani i odstrani agresivni rat kao zakonito sredstvo rješenja međunarodnih razmimoilaženja i kao sredstvo nacionalnih

---

Govoreći na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda u listopadu 1979. godine, ponavlja riječi Pavla VI.: “Nikad više rata, nikad više! Nikad više jedni protiv drugih' a niti 'jedan nad drugim', nego uvijek, u svakoj prigodi 'jedni s drugima.’” IVAN PAVAO II., “Govor pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih naroda”, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, KS, Zagreb, 1991., 418-434, ovdje 423.

¹⁹ Ta je tendencija postala vidljiva već s razvojem međunarodnoga prava za što su značajan doprinos dali španjolski skolastici Vitoria i Suarez. Karakteristika modernoga doba je pojava sustava nacionalnih država s novim centrom sekularnog političkog autoriteta. Druga je nestanak jedinstvenog kršćanskog svijeta i podjela na katolički i protestantski. Stoga Vitoria odbacuje religiozne razloge za opravdanje rata, a inzistira na onima koji su utemeljeni u naravnom zakonu i dostupni naravnom razumu. Naglašava tri razloga za opravdani rat: 1) obrana; 2) povrat nečega otetog na nepravedan način i 3) kažnjavanje zla. Nadalje, državni suveren ne djeluje u ime Boga kako bi kaznio zlo, nego država koristi silu kako bi osigurala očuvanje i obranu sebe same i svojih prava. Konačno, dolazi se do uvjerenja da obje strane mogu biti u pravu pa se stoga naglašava nužnost poštovanja načela *jus in bello*.

težnji... teorija o ratu kao prikladnom i razmjernom sredstvu za rješavanje međunarodnih sukoba /je/ već zastarjela.”²⁰ Ivan XXIII. ostavlja dojam da ide i dalje kada, navodeći uvjerenje mnogih i priznajući da je ono izazvano razornom moći suvremenoga naoružanja, navodi sljedeće: “Zato je u ovo naše doba, koje se diči atomskom energijom, strana pomisao da bi rat bio ikako podesan dati naknadu za povrijeđena prava.”²¹ U tu nit protivljenja utkala se i već spomenuta i mnogo puta citirana izjava Pavla VI. “Nikada više rata!” s kojom Ivan Pavao II. započinje svoj pontifikat. Već taj letimični pregled učenja papa XX. stoljeća daje naslutiti da crkveno učiteljstvo “napušta” osnovnu pretpostavku tradicije pravednoga rata - opredijeljenost protiv nepravde, čime se onda opravdava uporaba vojne sile da bi se ispravila nepravda - te sve izrazitije zauzima stav opredijeljenosti protiv rata, makar to nekada značilo trpljenje nepravde.

Ivan Pavao II. opisuje rat uglavnom kao negativnu stvarnost. Našao sam samo dva mjesta gdje on koristi pojam “rat” u pozitivnom smislu, ali i tu je riječ o sinonimu za “uporabu sile.” U teološkom pogledu, Papa smatra da rat dolazi kao rezultat razorenog odnosa između čovjeka i Boga; to je odbijanje podvrgnuti se božanskoj volji o poštovanju dostojanstva svake ljudske osobe; rat je akumulacija grijeha; on razara savez između Boga i stvorenja. Što se pak tiče proporcionalnosti rata u odnosu na dobro koje se želi postići, Ivan Pavao II. tvrdi da rat ima uglavnom negativne efekte, što znači da je neproporcionalno sredstvo. Neproporcionalnost rata je evidentna ne samo u razornosti koja dolazi od suvremenih naoružanja nego također u svojem utjecaju na živote i ponašanje osoba involviranih u ratna događanja. Rat je stvarnost koja doprinosi širenju “kulture smrti” te uništava ljudska bića i uvjete za njihov razvoj. Stoga Ivan Pavao II. opetovano ponavlja da “rat nikada nije bio i nikada neće biti prikladan način za razrješavanje problema među narodima.”²²

Iako Ivan Pavao II. ima izrazito negativno viđenje rata, ne može se reći da ga on smatra zlom u sebi. Najprikladnija analogija za njegovo učenje o ratu, s jedne strane, i uporabi sile, s druge strane, bilo bi pravo države na izvršenje smrtno kazne radi zaštite društva. Rat bi bio jednak pravu države da izvrši smrtnu kaznu, koju Papa odbacuje, iako ne smatra da je zlo u sebi. Za razliku od toga, uporaba sile bi bila kao nužno, ali nenamjerno ubijanje koje uslijedi tijekom policijske akcije radi očuvanja odnosno uspostave zakona.

---

²⁰ PIO XII., “Radio-poruka upućena cijelom svijetu na Badnjak, 24. prosinca 1944.”, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *nav. dj.*, 91-105, ovdje 99.

²¹ IVAN XXIII., *Pacem in Terris*, 127.

²² IVAN PAVAO II., “Angelus, 20. 12. 1998.”, IGP2, XXI-2, 1113.

Vojna sila se, prema shvaćanju pape Ivana Pavla II., može legitimno upotrijebiti za nacionalnu samoobranu budući da, “u ime elementarnog zahtjeva pravde, narodi imaju pravo i čak dužnost štiti svoju egzistenciju i slobodu od nepravедnog agresora s pomoću proporcionalnih sredstava.”²³ Međutim, istodobno se stavljaju znatna ograničenja na pravo korištenja sile za samoobranu, što proizlazi iz Papina uvjerenja da državna nezavisnost ili flagrantno kršenje nacionalnih prava nisu uvijek razlog za uporabu sile.²⁴ Štoviše, ograničenja prava samoobrane tolika su da navodi neke na zaključak kako Ivan Pavao II. podržava tradicionalno pravo države na samoobranu, ali je teško naći njegovu potporu za ostvarenje toga prava u bilo kojem konkretnom ratu.²⁵

Osim takva viđenja rata, papa Ivan Pavao II., za razliku od suvremenih teoretičara pravednoga rata koji analiziraju samo neposredne uzroke rata, zastupa drukčiji analitički pristup uzrocima međunarodnih sukoba. Konzekventno, on dolazi i do drukčijeg zaključka glede prikladnosti rata kao proporcionalnog sredstva za razrješenje sukoba. Njegova analiza korisnosti rata je komprehenzivnija jer u obzir uzima stvarne uzroke rata, kao što su: ekonomski, politički i povijesni uzroci, ne samo pojedine manifestacije tih uzroka.²⁶ Osim toga, Ivan Pavao II. zastupa

23 IVAN PAVAO II., “Poruka za Svjetski dan mira 1982.”, AAS 74 (1982.), 336.

24 U pogledu državne samostalnosti, Papa govori da se ona može ostvariti na različite načine, kao što su federalni ili konfederalni odnosi, ne nužno kroz potpunu neovisnost. U pogledu kršenja nacionalnih prava, Papa je uvjerenja da se takve situacije nekada mogu bolje riješiti mirnim putem, kao što je bio slučaj u središnjoj i istočnoj Europi, gdje su cijeli narodi izgubili svoju nezavisnost i bili podvrgnuti dominaciji jedne sile koja je kontrolirala cijeli blok.

25 Usp. Kenneth R. HIMES, “Just War, Pacifism and Humanitarian Intervention,” u: *America* 169 (14.08.1993.), 12.

26 Za ilustraciju te razlike možemo uzeti primjer američke intervencije u Iraku. Administracija američkog predsjednika Georgea W. Busha razvila je argument za intervenciju u Iraku 2003. godine u klasičnom obliku pravednoga rata i imao je dva pravca argumentacije. Prvo, administracija je tvrdila da je terorizam opasnost za sigurnost SAD-a. Al'qaeda je jedan od najopasnijih neprijatelja Amerike, a Saddam Hussein podupire njezine aktivnosti. Dakle, SAD ima opravdanje za napad na Irak. Drugo, UN je prepoznao Irak kao opasnost za globalnu sigurnost. Zbog toga je Vijeće sigurnosti donijelo rezoluciju 1441 kojom se traži uništenje iračkog naoružanja za masovno uništenje. Prema načelima teorije pravednoga rata, postojao je opravdan razlog za intervenciju. Međutim, Ivan Pavao II. analizira uzrok sukoba tako što gleda uzroke krize kao rezultat prijašnjih djelovanja. Takav pristup upozorava na uzroke kao što su nametanje nepopularnih režima, podupiranje nedemokratskih vlada (slučaj američke potpore Saddam Husseinu do pred kraj 80-ih godina prošlog stoljeća), trgovina oružjem itd. Stoga Papa vidi trenutnu krizu kao nastavak jedne dulje i dublje krize koja ima političke, ekonomske i vojne aspekte.

kozmpolitsku etiku u kojoj država i njezini interesi gube na svojoj važnosti, a osoba, njezina prava i njezin razvitak zauzimaju središnje mjesto. Papa je duboko uvjeren da je rat situacija u kojoj su svi ti aspekti ugroženi. Stoga je Ivan Pavao II. uvjeren da “iako su... pojedinci sposobni za velika i plemenita djela služenja i ljudske solidarnosti na bojištu, sam rat, s pripadajućim zlima i patnjama, stvarnost je koju je ljudska obitelj pozvana odbaciti kao sredstvo postizanja političkih ciljeva. Vi koji ste vidjeli njegovu cijenu u ljudskoj patnji, sigurno ćete se složiti da se mora pronaći druge pravednije načine kako bi se suočilo s izazovima miru sada i u budućnosti.”²⁷

Ivan Pavao II. doduše prihvaća koncept samoobrane, ali ga veže uz pretpostavljeni međunarodni politički i pravni sustav. Na taj način koncept “zakonite obrane vojnom silom”²⁸ postaje sinonimom za samoobranu međunarodne zajednice. Opravdanje za uporabu vojne sile od strane međunarodne zajednice obrana je egzistencije naroda, kao i očuvanje postojećeg, makar krhkog i nesavršenog, međunarodnog političkog i pravnog sustava. Kada je riječ o genocidu ili zločinima protiv čovječnosti, međunarodna zajednica ima pravo i obvezu intervenirati. Uporaba vojne sile unutar toga okvira sačinjava koncept tzv. “humanitarne intervencije.” Subjekti koji imaju pravo poduzeti humanitarne intervencije jesu regionalne (kontinentalne) i globalne političke organizacije (Ujedinjeni narodi). Što se pak tiče sredstava kojima se humanitarna intervencija ostvaruje, Ivan Pavao II. nije voljan eksplicitno poduprijeti vojnu intervenciju (kao npr. intervenciju NATO saveza u Afganistanu, intervenciju SAD-a i saveznika u Iraku). Međutim, on ne isključuje uporabu sile da bi se postigao cilj humanitarne intervencije koji Papa definira kao razoružanje agresora i stvaranje uvjeta za pregovore između sukobljenih strana.

Inzistiranje Ivana Pavla II. na neprikladnosti rata kao sredstva za razrješavanje međunarodnih problema i sukoba, neprihvatanje vojne intervencije te odobravanje humanitarne intervencije pretpostavlja teoretski i politički okvir kako za razumijevanje, tako još više za ostvarivost. Ovdje se nije moguće iscrpno baviti tim pitanjem, nego je moguće tek naznačiti obrise toga sustava koji su sadržani u spisima Ivana Pavla II. Prije svega je nužno imati u vidu njegovo shvaćanje solidarnosti koja je temeljno opravdanje za uporabu sile od strane međunarodne zajednice, i to ne samo kao prava nego i obaveze. Taj koncept je duboko utemeljen u filozofsko-teološkoj antropologiji Ivana Pavla II. On vidi osobu kao

---

²⁷ IVAN PAVAO II., “Address to Canadian Veterans, 19 September 1991”, *IGP2 XIV-2*, 603.

²⁸ Pojam koji koristi *Katekizam Katoličke crkve*, 2309.

čimbenika koji se ostvaruje u djelovanju s drugima te je uključena u ljudsku obitelj čiji su odnosi okarakterizirani međuovisnošću. Iz toga proizlazi potreba za krepošću solidarnosti koja ima za cilj pravednost, poštovanje osobnih i nacionalnih prava, opće dobro... Uspostava međunarodnog pravnog poretka način je kako se solidarnost transformira u stvarnost. Taj sustav sadržava i sredstva s pomoću kojih solidarnost postiže svoje ciljeve. Među najznačajnija sredstva solidarnosti spadaju: 1) udruge i organizacije; 2) supsidijarnost koja omogućava sudjelovanje; 3) diplomacija; 4) solidarnost kao borba i svrstavanje na određenu stranu; 5) dijalog u duhu međusobnog povjerenja i poštovanja.

Imajući u vidu probleme i uzroke koji vode do ratnih sukoba, papa Ivan Pavao II. je uvjeren da su dijalog i pregovori realni i najprikladniji put za izgradnju mira i razrješavanje sukoba. Međutim, najčešći prigovor takvu viđenju stvari u međunarodnim odnosima jest pitanje realizma takva pristupa. Ivan Pavao II. ne zanemaruje ulogu grijeha i njegove posljedice te ističe da bi bilo "naivno misliti da će svi konflikti i nesuglasice biti odstranjeni."²⁹ No, isto tako vjeruje da je čovjek sposoban činiti dobro jer je otkupljen i prima milost Božju.³⁰ Između ta dva pola ljudske stvarnosti, Ivan Pavao II. smješta svoje učenje o međunarodnim odnosima. Kao odgovor na ljudsku sklonost grijehu, Papa priznaje legitimnost uporabe sile da bi se zaštitilo nevine osobe od nepravedne agresije. Kao odgovor pak na ljudsku sposobnost činiti dobro, on predlaže daljnji razvoj međunarodnog političkog sustava i dijalog koji će smanjiti i izbjeavati sukobe u međunarodnim odnosima.

4. Zaključak

Ovaj sažeti prikaz misli Paula Ramseyja, kao tipičnog predstavnika tradicije pravednoga rata, i učenja Ivana Pavla II. o moralnosti rata i legitimnoj uporabi sile daju nam za pravo zaključiti da postoje znatne razlike koje daju naslutiti da Ivan Pavao II. ide izvan klasičnog alternativnog pristupa pacifizma ili pravednoga rata. Razlike postoje u samom shvaćanju rata koji Ramsey vidi kao moralno pozitivno sredstvo za razrješavanje sukoba, ako se zadrži u granicama limitiranog rata, dok Ivan

---

²⁹ IVAN PAVAO II., "Address to the Diplomatic Corps in Wellington, New Zealand, 23 November 1986", u: Sr. Marjorie KEENAN (ur.), *The Holy See at the Service of Peace: Pope John Paul II Addresses to the Diplomatic Corps (1978-1988)*, Pontifical Council for Justice and Peace, Vatican City, 1988., 221.

³⁰ Usp. IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, 14.

Pavao II., iako ga ne proglašava zlom u sebi, ipak vidi rat kao negativan moralni čin koji je najbolje ne primjenjivati. Nadalje, postoji značajna razlika u metodologiji evaluiranja međunarodnih sukoba. Dok Ramsey promatra sukobe kao izolirane događaje na koje samo treba primijeniti načela pravednoga rata, Ivan Pavao II. promatra uzroke sukoba, koje on opisuje kao ekonomske, političke, socijalne, kulturalne i/ili vjerske, te u svjetlu tih uzroka predlaže adekvatna rješenja. Konačno, razlika postoji u području logičkog temelja za opravdanje uporabe sile. Iako Ramsey utemeljuje svoj koncept na *agape*, ipak ne proviđa logički temelj koji bi obvezivao države da interveniraju u korist slabijega, kao što bi to bio slučaj na razini osobne moralnosti. Za razliku od njega, Ivan Pavao II. vidi obvezu intervencije ne samo kao moralnu obvezu nego je kroz koncept solidarnosti transformira u zakonsku obvezu koja se ostvaruje kroz međunarodne ustanove i organizacije.

Iako Ivan Pavao II. nije odbacio temeljnu postavku tradicije pravednoga rata o legitimnosti uporabe vojne sile u određenim situacijama, držim da je logički okvir u koji on smješta takvu mogućnost znatno drukčiji od onoga u kojem funkcioniraju moderne teorije pravednoga rata, pogotovo u njihovu sekularno-vojnomo obliku. Ako još uvijek nemamo dovoljno čvrstih argumenata da ustvrdimo kako crkveno učiteljstvo zastupa neku "treću teoriju", koja nije ni pacifizam ni pravedni rat, držim da postoje elementi koji upućuju na zaključak da ono ipak traži drukčiji način za prosuđivanje moralnosti uporabe vojne sile u razrješavanju međunarodnih sukoba. Stoga će biti potrebno budno pratiti daljnji razvoj na tome polju.

THE TEACHING OF JOHN PAUL II CONCERNING THE LEGITIMATE USE OF FORCE: A SEARCH FOR A NEW APPROACH TO FORMING A JUDGMENT ON THE MORALITY OF WAR

Summary

The author examines the teaching of Pope John Paul II on the resolution of international conflicts and compares it to the just war tradition, which represents the history of a complex set of ideas. The author uses the work of Paul Ramsey, one of the US' most influential modern authors in this area, as a contemporary statement of the just war tradition against which the teaching of John Paul II is analyzed. The introduction positions the debate within the contemporary discussion of the just war tradition versus pacifism. There follows a short presentation of Paul Ramsey's just

war theory with special emphasis on his conceptualization of justified war, on the role of government, and on the need to limit the conduct of war through the application of *jus in bello* criteria so as to be able to justify a war. Next there is a presentation of major elements in the teaching of John Paul II. Although he does not exclude the possibility of the use of force under certain conditions, primarily in the form of humanitarian intervention by the international community, the teaching of John Paul II is dominated by the statements against war as a suitable means for the resolution of international conflicts. His analysis of the causes of international conflicts and his cosmopolitan ethics, as well as his view of adequate solutions to these conflicts, indicate that the Pope is searching for a new approach for a moral evaluation of war and international conflicts.

Mato ZOVKIĆ

MAJČINSTVO CRKVE U SAKRAMENTU POKORE I POMIRENJA

Sažetak

Ovo je izlaganje svećenicima koji u Međugorju ispovijedaju hodočasnike, održano na seminaru za njih 7. svibnja 2008. Novozavjetna podloga za sakrament pomirenja, kako ga nazivaju noviji dokumenti katoličkog učiteljstva, Isusove su odredbe u Mt 16,17-19; 18,15-18 te njegov postupak prema grešnici u Lk 7,36-50, ali je izvorni sakrament oprostjenja grijeha krst kao pridruženje Kristu i Crkvi (Iv 20,22-23; Ef 2,14-18). Dokumenti Drugog vatikanskog sabora te posljednjesaborske smjernice ukazuju na eklezijalni vid ovog sakramenta. U formuli sakramentalnog odrješenja to je zorno osvijetljeno izrazom “per ministerium Ecclesiae - po služenju Crkve”. Iako valjano sakramentalno odrješenje mogu podjeljivati raskajanom grešniku samo biskup i prezbiter, sva crkvena zajednica prati i podržava svoje slabe članove na putu obraćenja i pomirenja. U tome se ostvaruje majčinska uloga crkvene zajednice.

Hrvatski naziv “sakrament ispovijedi” samo djelomično iznosi sadržaj tridentinskoga “sacramentum paenitentiae” koji uključuje obraćenje, priznanje grijeha pred prezbiterom i spremnost na donošenje plodova obraćenja. Podsjetimo se da Drugi vatikanski sabor, u poglavlju o Narodu Božjem Konstitucije o Crkvi, kaže o ovom sakramentu: “Onima koji pristupaju¹ sakramentu pokore, Božje milosrde udjeljuje oprostjenje Bogu nanesenih uvreda; oni se ujedno pomiruju s Crkvom

¹ Latinski izraz “Qui accedunt” prvi prijevod KS preicao je: “koji prisustvuju”. Novi prijevod LG iz 2008. to je ispravio. Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL: Dokumenti. VII. izdanje Popravljeno i dopunjeno, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, veljača 2008., 97.

koju su griješeći ranili, a koja se s ljubavlju, primjerom i molitvom trudi oko njihova obraćenja” (LG 11,2). Taj saborski nauk te osobito poslijesinodska pobudnica Ivana Pavla II. *Pomirenje i pokora* iz god. 1984.² pridonijeli su da *Katekizam Katoličke crkve* iz god. 1992. poglavlju o ovom sakramentu daje naslov: “Sakrament pokore i pomirenja”. Naziv, na žalost, još nije prevagnuo u našim molitvenicima i katekizmima, a trebao bi. Budući da smo na seminaru za svećenike koji ovaj sakrament dijele,³ smatrao sam prikladnim iznova iščitati “Prethodne napomene” u **Redu pokore**,⁴ utkati ih u novozavjetno učenje i obrazložiti iz vida mačinstva Crkve u ovom sakramentu.

Novozavjetna podloga za katoličko učenje o sakramentu pomirenja

Zanimljivo je da *Prethodne napomene* citiraju ili sažimaju Isusovo obećanje Petru o vlasti vezanja i održavanja (Mt 16,19), a ne i Isusov poticaj zajednici učenika da strpljivo rade *kao mjesna zajednica* na povratku zalutale braće i sestara. Nakon toga slijedi obećanje: “Zaista, kažem vam, što god svežete na zemlji, bit će svezano na nebu; i što god odriješite na zemlji, bit će odriješeno na nebu” (Mt 18,18). To je odlomak o ulozi zajednice u vraćanju zalutale braće i sestara k Bogu, a time i vjernicima među kojima boravi proslavljeni Krist (r. 20!). Prije svega, većina katoličkih egzegeta smatra da je *eklesija* u Mt 16,18 sveopća Crkva, a u 18,17 mjesna zajednica krštenika koji se na bogoslužje sastaju pod vodstvom svojih predstojnika te teško griješe i *nakon krštenja kao osnovnog sakramenta oprostjenja*.⁵ U tom smislu liturgičari nazivaju sakramentalno pomirenje

---

2 PAPA IVAN PAVAO II.: *Pomirenje i pokora - Reconciliatio et paenitentia* (Dokumenti 74), KS, Zagreb, 1985.

3 Na poziv fra Ike Skoke, priredeno za susret svećenika u Medugorju 7. svibnja 2008.

4 RIMSKI OBREDNIK: *Red pokore*, KS, Zagreb, 1975., 7-23.

5 “Kristova pobjeda nad grijehom najprvo odsijeva u krstu. Njime je stari čovjek s Kristom suraspet, da se uništi grešno tijelo te više ne robujemo grijehu, već uskrsnuvši s Kristom unaprijed živimo Bogu. Stoga Crkva ispovijeda vjeru u 'jedno krštenje na oprostjenje grijeha'... Naš spasitelj Isus Krist dao je svojim apostolima i njihovim nasljednicima vlast opraštati grijeh. U svojoj Crkvi ustanovio je sakrament pokore da se vjernici koji nakon prve kupelji krsta padnu u grijeh obnove u Božjoj milosti i pomire s Bogom. Jer Crkva 'ima vodu i suze - vodu krštenja i suze pokore'” (*Prethodne napomene*, br. 2). Zato je u Iv 20,22-23 prvenstveno riječ o opraštanju grijeha po krsnom pridruženju Kristu raskomom i uskrsnom, a tek u izvedenom smislu o opraštanju grijeha učinjenih nakon krštenja.

nakon inicijacije “drugim krštenjem”.⁶ Ivan Pavao II.: “Zapravo, sakrament pomirenja, 'secunda tabula salutis post baptismum', u povezanosti s krsnim biljegom obnavlja ili usavršuje ucjepljenje vjernika u Kristovo vazmeno otajstvo”.⁷ Ono što Petar može snagom službe ključeva, zajednica može snagom primjera i zagovora. Zalutalu braću i sestre, koji se svojim moralnim ispadima udaljuju od Boga i blate zajednicu, ne smiju prebrzo isključivati ni otpisivati, nego ih hrabriti da dođu k sebi, Bogu i Crkvi. Komentatori s pravom ističu važnost r. 20. u ovom odlomku: “Gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, tu sam i ja među njima!” J. Gnilka ukazuje da petrovska punomoć “autorizira” vodstvo koje se vrši u mjesnoj zajednici, jer se petrovske vodstvo odražava i izvršava u vodstvu manje zajednice, te zaključuje: “Dok je Matej korigirao sliku iz r. 15-17 o Crkvi koju treba držati svetom i čistom tako da stavlja u prvi plan zauzimanje za zalutalog ili posrnulog brata, ovdje sve stavlja u horizont eklezijalne zajednice koja zna da je Bog kao nebeski Otac nad njom (r. 19) te da je Isus nazočan u njoj. Ovdje Isusovo 'biti s' njegovom zajednicom sačinjava teološku vodeću nit ovoga evanđelja (1,23; 28,20). Uzor mu je Božje bivovanje s Izraelom. Odatle je povijesno i dinamički određeno Isusovo 'biti s'. Isus boravi u svojoj Crkvi kao Jahve u svom narodu. Pri tome je on i u maloj skupini od dvojice ili trojice. Kristološki je značajno prenošenje Jahvinih funkcija na Isusa”.⁸ Isus moli s crkvenom zajednicom i u njoj te stoga “njegova molitva ne može biti neuslišana”.⁹ Ivan Pavao II., navodeći Mt 18,18, ističe kako je očito da “uloga suca savjesti pripada Crkvi kao takvoj” te da je “pomiriteljsko poslanje svojstveno svoj Crkvi”, jer ona “kao Majka i Učiteljica neumorno nudi svima pomirenje”.¹⁰

Drugi novozavjetni događaj koji daje čvrstu podlogu katoličkom gledanju na sakrament pomirenja Lukin je prikaz žene u kući Šimuna

⁶ Usp. B. ŠKUNCA: “Litugijski vid sakramenta pomirenja”, *Služba Božja*, 1975., br. 4, 297-307, koji kaže: “Govor o pomirenju mora početi s govorom o krštenju. Kod oba sakramenta radi se o povratku na prazvor i na čovjekovo praštanje. Prihvatajući ih i živeći ih, čovjek pobjeđuje zlo u sebi i oko sebe... Krštenje i pokora zbližavaju se, dakle, po činjenici opraštanja grijeha. Zbog te sličnosti stari su crkveni Oci pokoru nazivali 'drugo krštenje’” (str. 297).

⁷ U govoru ispovjednicima rimskih patrijarhalnih bazilika u ožujku 1992., IVAN PAVAO II.: *Sakrament pokore. Sedam govora i jedno apostolsko pismo Ivana Pavla II.* (Dokumenti 109), preveo Ivan Šaško, KS, Zagreb, 1997., 42-43.

⁸ J. GNILKA: *Das Matthäusevangelium 2. Teil*, Herder, Freiburg, ²1992., 134-142, citat str. 140.

⁹ D. C. ALLISON: “Matthew”, *The Oxford Bible Commentary*, Oxford University Press Oxford, 2001., 867.

¹⁰ IVAN PAVAO II.: *Sakrament pokore*, 44.

farizeja koja Isusu pere noge, pomazuje ih dragocjenom ženskom mirodi-
jom te briše svojom kosom tražeći tako vanjski znak oprostjenja pred
umišljenim pravednicima (Lk 7,36-50). Današnji komentatori smatraju da
je ona već prije morala čuti za Proroka iz Nazareta koji sjeda za stol s
grešnicima i propovijeda da Bog svima raskajanima nudi oprostjenje. Već
je bila povjerovala u oprostjenje koje joj Bog daje po Isusu, ali je došla u
Šimunovu kuću slušati njegovu pouku i tražiti vanjski znak oprostjenja.
Isusu nije padalo napamet da je odgurne, kako je Šimun očekivao od aut-
entičnog proroka. Dapače, pohvalio je njezine znakove izvanrednog
gostoprinstva koje je domaćin bio uskratilo prema ovom rabinu početniku.
Isus je najavio da ona ljubi više od drugih pokajnika zato što joj je
oprosteno mnogo grijeha.¹¹ Isus traži od Šimuna i njemu sličnih da
olakšavaju povratak zalutalih sinova i kćeri u kuću Očevu, a ne da se pon-
ašaju arogantno i umišljeno.

Spomenimo jedan novozavjetni tekst iz Jakovljeve poslanice, koju
današnji bibličari smatraju novozavjetnim mudrosnim spisom. Jakov rela-
tivno veliku pozornost posvećuje molitvi koja prema njemu može biti
liturgijska, pokornička te zagovor za bolesnu i grešnu braću i sestre.¹²
Nakon što je u 5,14-15 potaknuo ukućane i cijelu zajednicu na čelu sa star-
ješinama na brigu za bolesnu braću i sestre, u recima 19-20 potiče na prak-
tične korake prema grešnicima u zajednici: “Braćo moja, odluta li tko od
vas od istine pa ga tko vrati, znajte: tko vrati grešnika (*ho epistrepas
hamartolón*) s lutalačkog puta njegova, spasit će dušu njegovu i pokriti
mnoštvo grijeha”. Iz konteksta cijele te poslanice cilj je bratske opomene
vratiti zalutalog brata i sestru na cjelovit život vjere i djela (“Vjera bez dj-
ela je mrtva!” - Jak 2,17.26). Starozavjetna podloga takvu vraćanju proro-
čki su pozivi na povratak Bogu savezniku izražena glagolom *šúb*. Septu-
aginta je taj glagol uglavnom prevodila s *epistrepho* i on može imati prije-
lazno i neprijelazno značenje ('vratiti, predomisli se, obratiti se'). Iz tog
biblijskog poimanja obraćenja kao povratka Bogu i obvezama saveza tr-
eba gledati Jakovljevu uporabu istoga glagola. “Sva ljudska bića podložna
su obmanjivanju samih sebe i zabludi (usp. Jak 1,7.14.16.22); svaka osoba
treba dobronamjernu pomoć drugih na putu pravednosti. Shvaćanje

¹¹ Za problem prevodenja izraza *hoti egapesen poly* u r. 47 (Duda-Fučak: “... jer ljubljše mnogo”, Rupčić 2000.: “... jer je pokazala ljubavi mnogo”) usp. moj egzegetski komentar cijelog teksta, *Isus u evanđelju po Luki*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2002., 176-190.

¹² Usp. M. ZOVKIĆ: “Kršćanska molitva prema Jakovljevoj poslanici”, M. CIFRAK-N. HOHNJEC (ur.): *Neka iz tame svjetlost zasine. Zbornik radova u čast Adalbertu Rebiću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., 467-493.

medusobne opomene kao čina služenja daje joj pravo obilježje te je čini drukčijom od čiste kritike, izrugivanja i zabadanja”.¹³

Prema Novom zavjetu, osnovni sakrament pomirenja s Bogom i s ljudima je krsno pridruženje Kristu koji je “mir naš” (Ef 2,14), ali i nakon krštenja postoji spasonosna mogućnost i potreba za vanjskim znakom opraštanja i pomirenja. Dakako, Bog oprašta kadgod se pokajemo i odlučimo na istinski povratak njemu i ljudima.¹⁴ Ali mi ljudi trebamo osjetni znak opraštanja i potporu bližnjih pri stupnjevitom vraćanju u kuću Očevu. KKC: “U promjenama što ih je kroz vjekove doživjela disciplina i slavlje ovog sakramenta, raspoznaje se isto *temeljno ustrojstvo*: Obuhvaća dva jednako bitna elementa; s jedne strane, tu su čini čovjeka koji se djelovanjem Duha Svetoga obraća: kajanje, ispovijed i zadovoljština; s druge strane, tu je Božje djelovanje po zahvatu Crkve koja po biskupu i njegovim prezbiterima u ime Isusa Krista daje oproštenje grijeha i određuje način zadovoljštine; ona također moli za grešnika i skupa s njim čini pokoru. Grešnik na taj način biva izliječen i ponovno vraćen u crkveno zajedništvo” (br. 1448). Na “zahvat Crkve” spada i ohrabrenje vjerničke zajednice koja svoje duhovno ranjene članove prati na putu obraćenja.

Na putu pomirenja zajednica podržava pokornike

Metaforu o Crkvi kao majci Kristovih vjernika i svih ljudi kojima propovijeda Evandjelje o kraljevstvu Božjem, Drugi vatikanski sabor ne ograničava samo na biskupe i prezbitere. Kako je Crkva sveopći sakrament spasenja u Kristu, svi vjernici, na čelu s papom, biskupima i prezbiterima, pridonose poslanju prema unutra i prema van. To je istaknuto već u prvom dokumentu, Konstituciji o liturgiji: “Majka Crkva živo želi da se svi vjernici privedu punom, svjesnom i djelatnom sudjelovanju u bogoslužnim slavljinama koje zahtijeva sama narav bogoslužja i na koje kršćanski narod snagom krsta ima pravo i dužnost” (SC 14). To pravo i dužnost sudjelovanja u bogoslužju i poslanju Crkve sabor izvodi iz krsnog pridruženja Kristu i Crkvi te ga posebno razrađuje o poglavlju o laicima LG i Dekretu o apostolatu laika. Riječ je o zajedništvu naroda Božjega (*koinonía*) kao jednom od temeljnih pojmova u Pavlovoj teologiji i

¹³ L. T. JOHNSON: *The Letter of James*, Doubleday, New York, 1995., 345.

¹⁴ Usp. LJ. RUPČIĆ: “Biblijski vid sakramenta pokore”, *Služba Božja* 1975., br. 4, 261-267. J. GIBLET - P. GRELOT: “Pokora/Obraćenje”, *Rječnik biblijske teologije* (RBT), KS, Zagreb, 1969., 883-894.

saborskoj ekleziologiji.¹⁵ Ovdje se ograničavamo na zajedničarski vid učenja o majčinstvu Crkve prema Saboru.¹⁶ Već smo naveli LG 11,2 gdje je istaknuto da vjernici svojim grijesima vrijeđaju Boga i ranjavaju Crkvu, a ona se “s ljubavlju, primjerom i molitvom trudi oko njihova obraćenja”. To je Crkva koja “u vlastitom krilu obuhvaća grešnike te je u isti mah i sveta i potrebna čišćenja” i zato “neprestano kroči putem pokore i obnove” (LG 8,4). Crkva kao “mesijanski narod Božji, makar zbiljski ne obuhvaća sve ljude i često izgleda kao malo stado, ipak je za sav ljudski rod vrlo jaka klica jedinstva, nade i spasa. Krist ga je ustanovio da bude zajednicom života, ljubavi i istine te ga uzima kao sredstvo otkupljenja svijetu i šalje ga svemu svijetu kao svjetlo svijeta i sol zemlje (usp. Mt 5,13-16)” (LG 9,2). Crkva je klica jedinstva, nade i spasa te zajednica života, ljubavi i istine vlastitim članovima ali i drugim ljudima. U nastavku Sabor ističe da je Bog ustanovio Crkvu kao zbor (*congregatio*) onih koji s vjerom gledaju u Krista, početnika spasenja te počelo jedinstva i mira, “da svima i svakome bude vidljivi sakrament toga spasonosnog jedinstva.” Majka Crkva “u ljubavi i skrbi već prihvaća katekumene kao svoje” (LG 14,3). Radeći na ponovnom punom jedinstvu svih kršćana, Majka Crkva neprestano “potiče svoju djecu na čišćenje i obnovu, kako bi Kristov znak jače zasjao na njezinu licu” (LG 15). Crkva je majka po vjerno primljenoj Božjoj riječi poput Marije te što propovijedanjem i krštavanjem “na novi i besmrtni život rada djecu začetu po Duhu Svetom i rođenu od Boga” (LG 64).

Dekret PO u broju 6 govori o prezbiterima kao odgojiteljima u vjeri i graditeljima župnog zajedništva koje iz euharistije izvire i k euharistiji vodi, ali tako da obuhvaća karitativno i misijsko djelovanje u svijetu. U tom kontekstu istaknuta je majčinska zadaća župne i svake crkvene zajednice: “Osim toga, djelima ljubavi, molitvom, primjerom i pokorničkim djelima crkvena zajednica (*ecclesialis communitas*) postupa na pravi majčinski način prema dušama koje valja dovesti Kristu. Crkvena je zajednica, naime, učinkovito sredstvo koje pokazuje i krči put do Krista i njegove Crkve onima koji još ne vjeruju; tim sredstvom ona također potiče i hrani vjernike te ih krijepi za duhovnu borbu” (PO 6,6).

---

¹⁵ Usp. D. SEBOUE - J. GUILLET: “Zajedništvo”, RBT, 1483-1487. A. ŠKVORČEVIĆ: “Communio Ecclesiae - temelj sinodalnosti prema Drugom vatikanskom saboru”, *Vrhbosnensia* X. (2006.), 1, 13-27. U istom broju objavljena su još 4 predavanja o sinodalnosti Crkve. Usp. M. M. SIKIRIĆ: *La 'communio' quale fondamento e principio formale del diritto canonico*, Pontificium Athenaeum Antonianum, Roma, 2001.

¹⁶ Za širi uvid u ovu temu saborske ekleziologije usp. disertaciju G. ZIVIANI: *La chiesa madre nel concilio Vaticano II*, Editrice Pontificia universita Gregoriana, Roma, 2001., 525 str., od toga 35 stranica bibliografije.

Prethodne napomene uče u duhu Sabora da Božji narod na različite načine provodi u djelo svoje neprestano obraćenje i pokoru, vrši djela milosrđa i ljubavi te se iz dana u dan sve više obraća u skladu s Kristovim evanđeljem. “Tako postaje u svijetu znak obraćenja k Bogu. Crkva to izrazuje životom, a slavi u svome bogoslužju kad se vjernici priznaju grešnicima te u Boga i u braće mole oprostjenje. To se zbiva u pokorničkim slavljima, u naviještanju Božje riječi, u molitvi, u pokorničkim dijelovima euharistijskog slavlja” (br. 4). U nastavku je citiran tekst LG 11,2 gdje je istaknuto da Crkva *surađuje* na obraćenju svojih grešnih članova ljubavlju, primjerom i molitvom. Po uzoru na Isusa ljubavlju im pokazuje da ih Bog istinski ljubi, primjerom članova koji žive kreposno svjedoči da se isplati odgovorno upotrebljavati vlastitu slobodu i molitvom ih zagovara pred Bogom. *Napomene* ističu da pokorničko slavlje kao priprava na pojedinačno sakramentalno pomirenje “očituje eklezijski značaj pokore. Jer, vjernici zajedno slušaju Božju riječ koja im obznanjuje Božje milosrđe te ih poziva na obraćenje. Ujedno, tu oni nastoje odvagnuti svoj život s obzirom na Božju riječ te se molitvom uzajamno potpomažu” (br. 22). *Homilija* u pokorničkom bogoslužju “vjernicima dozivlje u pamet da je grijeh djelo protiv Boga, protiv zajednice i bližnjega te protiv samoga grešnika” (br. 25). Prezbiter koji drži ovu homiliju trebao bi sudionike podsjetiti:

- “na neizmjereno Božje milosrđe, veće od svih *naših* opačina, kojim nas Bog uvijek iznova k sebi prizivlje;
- na potrebu *nutarnjeg obraćenja i kajanja*, koje stvara iskreno raspoloženje i da nadoknadimo štete grijehom nanesene;
- na *društveni značaj milosti i grijeha*, uslijed čega se čini pojedinca nekako odrazuju u cijelom tijelu Crkve;
- na djelo naše zadovoljštine koja prima snagu iz zadovoljštine Kristove, a koja osim samih djela pokore osobito zahtijeva vršenje prave ljubavi prema Bogu i bližnjemu” (br. 25).

Napomene nadalje ističu da se pokornička slavlja organiziraju s ovim ciljevima (br. 37):

- promicati duh pokore u župnim i liturgijskim zajednicama;
- pomoći pokornicima u pripravi za pojedinačno pomirenje;
- kod djece i mladih oblikovati svijest o grijehu u ljudskom životu i o oslobođenju od grijeha po Kristu raspetom i uskrsnulom;
- pomagati odraslima koji se spremaju na krštenje u obraćenju koje će se sastojati od pristajanja uz vjerske istine i prakticanja vjermičkog ćudoreda.

Poželjno je da župnici i upravitelji crkava slavlje pomirenja pri-

lagode duhovnim potrebama župe ili skupine koja ih obavlja te da omoguće i laicima pripremu takvih slavlja “kako bi izabrani tekstovi bili prilagođeni stanju i prilikama zajednice ili skupa” (npr. djece, bolesnika itd. - br. 40). Komentatori uviđaju da se ovakvo učenje o sakramentu pomirenja temelji na ekleziologiji Sabora, da ni dosada “ispovijed” nije bila privatna stvar pojedinog pokornika nego “milosni znak Crkve”, ali da bi svakako trebalo bolje izražavati ulogu Crkve u ovom sakramentu.¹⁷

Na saziv Ivana Pavla II. održana je od 29. rujna do 29. listopada 1983. šesta redovna sinoda biskupa na temu: “Pokora i pomirenje u poslanju Crkve danas”. Povod je bilo određeno preslaganje poimanja grijeha kod katoličkih vjernika, zatim opadanje pojedinačne sakramentalne ispovijedi te zlorabe nekih svećenika koji su olako uvodili pokorničke službe sa zajedničkim održavanjem. Kao odgovor na “teologiju oslobođenja”, koja je tada bila popularna u Južnoj Americi, dosta opširno govorilo se i o društvenom grijehu.¹⁸ Sinodski oci sastavili su 63 *Propozicije* kao prijedlog Papi da od njih načini posinodalnu pobudnicu. On je to učinio 2. prosinca 1984. rasporedivši građu u tri dijela:

1. Obraćanje i pomirenje - zadaća i obveza Crkve (br. 5-12);
2. Ljubav veća od grijeha (br. 13-22);
3. Pastoral pokore i pomirenja (br. 23-34).

Značajno je da je Papa dokumentu dao naslov *Pomirenje i pokora*, čime je skrenuo posebnu pozornost na društvenu dimenziju grijeha i eklezijalno obilježje sakramentalnog pomirenja. U uvodu ističe kako je sinoda opširno govorila o pomirenju cijele ljudske obitelji i unutarnjem obraćenju svake osobe: “Osobno obraćenje nužan je put što vodi slozi među osobama. Kad Crkva naviješta radosnu vijest pomirenja ili predlaže da se ono ostvari sakramentima, ona obavlja pravu proročku zadaću: obznanjuje čovjekova zla u samom njihovom zaraženom izvoru, pokazuje korijen podijeljenosti i budi nadu kako bi se prevladale napetosti i sukobi te postiglo bratstvo, sloga i mir na svim razinama i u svim skupinama ljud-

---

¹⁷ A. MAYER: “Mir s Bogom preko pomirenja s Crkvom. Kritički osvrt na teologiju novog Reda pokore”, *Služba Božja* 1975., br. 4, 281-284. Za povijest ovog sakramenta usp. K. RAHNER: “Problemi ispovijedi”, *Spectrum* I. (1967.), 1, 92-117. M. VALKOVIĆ: “Socijalna i eklezijalna dimenzija sakramenta pokore. 'Et simul reconcilantur cum Ecclesia'”, *Bogoslovska smotra* 39 (1969.), 49-62.

¹⁸ Usp. G. WEIGEL: *Witness to Hope. The Biography of Pope John Paul II*, Cliff Street Books, New York, 1999., 473-474. Reportažu o sinodi donio je *Glas Koncila* 1983., br. 21, str. 1 i 9, br. 22, str. 9. Opširnu studiju o sinodi donijela je EMA VESELY: “Šesta sinoda biskupa: pomirenje i pokora u poslanju Crkve”, *Obnovljeni život* 1984., br. 5, 385-404.

skog društva. Ona povijesno stanje mržnje i nasilja mijenja u uljudbu ljubavi. Ona svima nudi evandeosko i sakramentalno počelo prvotnog, izvornog pomirenja odakle proistječe svaki drugi čin ili postupak pomirenja, pa i u društvenom životu” (br. 4, odl. 11).

Nazvavši parabolu iz Lk 15,11-32 “prisposodobom o pomirenju”, kaže da u svakom čovjeku postoji “stariji brat” ove parabole koji se ljuti na Očevu dobrotu, pa se i on treba obratiti. “U svjetlu te neizrecive prisposodobe o milosrđu što briše grijeh, Crkva, prihvaćajući poziv što je u njoj sadržan, shvaća svoje poslanje da, slijedeći Gospodina, radi na obraćenju srdaca i pomirenju ljudi s Bogom i međusobno, jer su te dvije zbiljnosti međusobno duboko povezane” (6,4). Pomiriteljsku zadaću Crkve izvodi iz saborskog nauka da je ona sveopći sakrament jedinstva (LG 1), ali pri tome sama treba biti pomirena ostajući otvorena *Duhu pomirenja* (br. 9). U tom kontekstu,“budući da su sakramenti spomen-čin i ponazočenje vazmenog Kristova otajstva, svi su oni životno vrelo Crkve, a u njezinim rukama i oruđe obraćenja Bogu i pomirenja ljudi” (br. 11). Podsjetivši da je grijeh neposlušnost Bogu i razdor među braćom, ističe da on može biti osobni i društveni (br. 14-15), ali se osobno obilježje grijeha ne može brisati zbog društvene krivnje i odgovornosti: “U korijenu bilo koje grešne situacije uvijek su ljudi grešnici. Ukoliko stoji da neka takva situacija može biti izmijenjena u svojim strukturalnim i institucionalnim aspektima snagom zakona ili - kao što se nažalost često događa - zakonom sile, ta promjena u stvari nije potpuna, ona je kratkotrajna i na kraju krajeva uzaludna i nedjelotvorna - da ne kažemo da ima i suprotan učinak - ako se izravno ili neizravno ne obrate osobe odgovorne za takvu situaciju” (15,10). Papa nadalje uči da sekularizam “podriva osjećaj grijeha”, a to se odražava na “osjetljiva pitanja kršćanskog morala” (br. 18).

Pomiriteljsku ulogu Crkve trebamo vršiti tako da opraštanje grijeha povezujemo s punim pomirenjem čovječanstva (br. 23). Među sredstva pokore i pomirenja Papa ubraja dijalog prema van i prema unutra, katehezu i sakramente (br. 24-27). Ispovjednik bi trebao imati “ljudske odlike razboritosti, nenametljivosti, rasuđivanja, odvažnosti prožete blagošću i dobrotom”, zatim solidno znanje teologije, pedagogije, psihologije i metodologije razgovora. “No još je neophodnije da ispovjednik živi duboki i iskreni duhovni život” (br. 29,7). Papa priznaje da se konkretni oblik ovog sakramenta mijenjao kroz povijest Crkve, ali su bitne istine ostale (br. 30). Crkvena zajednica pomaže pokorniku da se pripravi za sakrament pomirenja i zajedno s njime zahvaljuje Bogu za darovano pomirenje: “Treba dodati kako to pomirenje s Bogom ima, da tako kažemo kao posljedicu i druga pomirenja, što donose lijek i ostalim lomovima što ih je grijeh prouzročio:

pokornik kojemu je oprošteno pomiruje se sam sa sobom u dubinama svojeg bića i tu on ponovo otkriva istinu o sebi; on se pomiruje s braćom, koju je bilo kako napao i povrijedio; pomiruje se s Crkvom; pomiruje se sa svim stvorenim. Iz te se svijesti na kraju slavlja rađa u pokojnika osjećaj zahvalnosti Bogu za dar milosrđa što ga je primio. Na to zahvaljivanje poziva ga i Crkva” (br. 31,15). Na žalost, u našim pokorničkim slavljima zajednička zahvala za darovano pomirenje redovno se izostavlja.

“Per ministerium Ecclesiae indulgentiam tibi tribuat et pacem”

Uloga Crkve u sakramentalnom pomirenju istaknuta je i u formuli odrješenja. Uočimo neke teološke elemente sadašnje formule odrješenja na latinskom tekstu:

Deus, Pater misericordiarum,
qui per mortem et resurrectionem Filii sui
mundum sibi reconciliavit
et Spiritum Sanctum effudit in remissionem peccatorum,
per ministerium Ecclesiae indulgentiam tibi tribuat et pacem.

Et ego te absolvo a peccatis tuis

In nomine Patris, et Filii + et Spiritus Sancti.

Amen.

Ta formula pretpostavlja teologiju sakramenta pomirenja kako je Crkva danas naglašava.¹⁹ Uvodni dio podsjeća ispovjednika i pokornika da je sakramentalno odrješenje novo povezivanje s Kristovim pashalnim otajstvom: u obliku indikativne rečenice iznesena je vjerska istina o temeljnom pomirenju *svijeta* s Bogom po smrti i uskrsnuću Kristovu te po izljevu Duha Svetoga koji djeluje u obraćenicima i omogućuje oprostjenje grijeha. Izraz “izlio je Duha Svetoga na oprostjenje grijeha” očituje spasenjsko obilježje Kristove smrti i uskrsnuća te “uprisutnjuje Kristovo pomiriteljsko djelo na sakramentalni način u osobni život pojedinca, člana Crkve”.²⁰ Zatim slijedi prošnja Bogu da

---

¹⁹ Usp. I. FUČEK: “Teološki naglasci novoga Reda pokore”, *Bogoslovska smotra* XLVI. (1976.), 1-2, 71-90. VI. ZAGORAC: “Novi liturgijski čimbenici obnovljenog Reda pokore”, *Ibidem*, 91-99. A. BENVIN: “Obraćanje i vjera u evanđelje u sakramentu pokore”, *Ibidem*, 100-118. W. KASPER: “Bit i oblici pokore”, *Svesci* 27 (1975.), 21-28. K. RAHNER: “O stanju sakramenta pokore”, *Teološki spisi. Izbor*, FTI, Zagreb, 2008., 315-333.

²⁰ A. MATELJAN: “Teologija pomirenja u sakramentalnom odrješenju”, *Crkva u svijetu* 27 (1992.), 3, 112-123, citat str. 120.

po ministeriju Crkve ovom raskajanom grešniku udijeli oprostjenje i mir. Dakako da je “ministerij” ili služenje Crkve najprije zaređeni prezbiter koji djeluje *in persona Christi*. Međutim, ministerij Crkve nije sam prezbiter. “Bog daje oprostjenje grijeha po Crkvi koja djeluje po svećeničkoj službi... Bog udjeljuje svoje oprostjenje znakom odrješenja. Tako se dovršuje sakrament pokore. Jer - u skladu s Božjom raspored-bom kojom se ljudima očitivalo čovjekoljublje i dobrota našega Boga - Bog hoće da nam po vidljivim znakovima dijeli spasenje i obnavlja iznevjereni savez. Dakle, po sakramentu pokore Otac prima sina povratnika. Krist uzimlje u naručje izgublenu ovcu i vraća je u ovčinjak, A Duh Sveti nanovo posvećuje svoj hram ili se potpunije u njemu nastanjuje” (*Prethodne napomene*, 6a.d). “Služenje Crkve” je obnova zajedništva Crkve s posrnulim bratom ili sestrom te uvođenje u euharistiju koja sadržava puninu zajedništva. Moleći da Bog pokorniku udijeli oprostjenje i *mir*, ispovjednik ga uvodi u puno zajedništvo Crkve kao tijela Kristova, a Crkva je zajednica obraćenih koji žive zajedništvo s Bogom i međusobno: “Poslanje Crkve je, dakle, aktualizacija pomiriteljskog djela Kristova u povijesti, već ovdje u svijetu, makar je svijet daleko od toga da bude potpuno sukladan volji Božjoj. Ovo je napetost između već ostvarenog pomirenja s Bogom i njegove još nedostatne proširenosti po Duhu preko Crkve u svijet”.²¹ Služitelj sakramenta pokore *prima* raskajanog grešnika milošću Krista Dobrog Pastira i zato je dužan obdržavati sakramentalni pečat. On pokorniku obznanjuje i primjenjuje Božje milosrđe. Novi red pokore uključuje misao da je svećenik više liječnik a manje sudac. To je naglasio Ivan Pavao II. u govoru ispovjednicima Velike penitencijarije koji je naslovio “Lik svećenika ispovjednika - slika Kristove blagosti”.²²

Znak ispružene ruke i križa prigodom odrješenja *Uvodne napomene* ovako tumače: “Dok izgovara posljednji dio tih riječi, svećenik nad pokornikom čini znak križa. Obrazac odrješenja označuje da je pomirenje pokornika dar Očeva milosrđa; pokazuje vezu između pomirenja grešnika i Kristova vazmenog otajstva; ističe ulogu Duha Svetoga u otpuštanju grijeha; napokon, osvjetljuje eklezijalni značaj sakramenta time što se pomirenje s Bogom moli i podjeljuje službom Crkve” (br. 19). Kao što smo kršteni *na* Oca, Sina i Duha Svetoga tako u sakramentu pomirenja dobivamo odrješenje *snagom* Oca, Sina i Duha kako bismo se “potpunije suoblikovali Kristu i pažljivije podvrgavali glasu Duha” (br. 7b).

²¹ A. MATELJAN : “Teologija pomirenja”, 121.

²² Usp. IVAN PAVAO II.: *Sakrament pokore*, 47-54.

Prema ovoj formuli odrješenja sakrament pokore je:

- dijaloški čin pokornika i služitelja, što uključuje potrebu da pokornik *sluša* ispovjednikovo odrješenje²³;
- utemeljen u pashalnom otajstvu kao događaju Kristove muke, smrti i uskrsnuća;
- moguć darom Duha kojega uskrslu Krist izljevna na krštenike i pokornike;
- čin crkvenog posredništva.²⁴

Sugestije za primjenu

Katoličko razumijevanje novozavjetnog učenja o pomirenju kao obraćenju Bogu i bližnjima obuhvaća svijest da su svi krštenici zajednica obraćenika koji i dalje trebaju Božje oprostjenje i spremni su biti svjedoci Božjeg milosrđa u svijetu. To razumijevanje obuhvaća i uvjerenje da pomirenje s Bogom i s Crkvom uključuje osobno priznanje konkretnih grijeha i odrješenje zaredenog služitelja. Drugi vatikanski sabor preuzima iz Novoga zavjeta učenje da je Crkva zajednica obraćenih koji stalno trebaju Božje oprostjenje i svojim djelovanjem olakšavaju ljudima pristup Božjem milosrđu. Narod Božji “neprestano kroči putem pokore i obnove” (LG 8,3); dok Crkva “hodočasti svojim putem, Krist je poziva na onu neprekidnu reformu koja joj je kao ljudskoj i zemaljskoj instituciji trajno potrebna” (UR 6,1). Sakramentalna pokora i pomirenje sastavni su dio ove saborske ekleziologije.

Podsjetimo se još jednom kako *Prethodne napomene* ističu da zajedničko pokorničko slavlje “očituje eklezijalni značaj pokore” (br. 22). Zato bi ga trebalo dobro pripravljeti i redovno nuditi vjernicima po župama, osobito u adventu, korizmi, uoči crkvenog goda i na neke posebne zgode. Pastoralna istraživanja pokazuju da vjernici rado sudjeluju u pokorničkim slavljinama i u onim krajevima gdje pojedinačna ispovijed

---

²³ Dijaloško obilježje formule odrješenja veoma je zorno u pravoslavlju. Prema *Trebniku* Srpske pravoslavne crkve taj se sakrament zove *sveta tajna pokajanja* a formula odrješenja glasi: “*Gospod i Bog naš, Isus Hristos, blagodaću i milosrdem svoje ljubavi prema čoveku, neka ti čedo (ime) oprosti sve što si zgrešio (-la). I ja, nedostojni sveštenik, vlašću koju mi je dao, praštam i razrešavam te svih tvojih grijehova, u ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Amen*” - Tekst zahvaljujem ocu Vanji Jovanoviću, parohu stare Pravoslavne crkve na Baščaršiji u Sarajevu.

²⁴ Usp. A. MATELJAN: “Pomirenje s Bogom - središte opće i osobne povijesti”, *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* CXXXIV. (2006.), 3, 225-230.

opada. To znači da svijest o grešnosti postoji i potreba za zajedničkim kajanjem ostaje. Na tome bismo trebali graditi pastoral ovog sakramenta, ali dakako i na svećeničkoj spremnosti da u određene sate i dane sjedimo u pokorničarnici (*ispovjedaonica* je nedostatan izraz, dobar engleski novi izraz *penance room!*), makar nitko ne došao. Samo jadikovanje nad smanjivanjem broja onih koji pristupaju sakramentu pojedinačnog pomirenja neće dovesti do promjene na bolje. Kao kanonik, jedan dan u tjednu “dežuram” u sarajevskoj katedrali u trajanju od tri sata radi mogućnosti pojedinačnog pristupa sakramentalnom pomirenju. Otkako to činim, više doživljavam pastoralnu dimenziju svojega prezbiterata. često se susrećem s penitentima koji se za velike moralne prestupe optužuju samo generalno, bez navođenja broja i otežavajućih okolnosti grijeha. Tada sam u tjeskobi, da li šutjeti ili postavljanjem pitanja dati pokorniku povod za pomisao da je ispovjednik grešno radoznao ili je pak duhovni strogonja, kao da dijeli svoje a ne Božje oprostjenje. Ivan Pavao II. u pismu mladomisnicima 22. ožujka 1996. podsjeća da je pokornik dužan ispovjediti “na cjelovit način smrtno grijeha” te pretpostavlja da svećenik “na propisan način ispituje radi nužne cjelovitosti” i ističe da je takva ispovjed “sredstvo oslobođenja i radosne vedrine”.²⁵

Svjetlo riječi za veljaču 2008. objavilo je skraćenu ispovijest irskog katolika i bivšeg ovisnika Arthura McCluskeya.²⁶ Kaže da se u zrelim godinama udaljio od vjerničke prakse, da ga je potresla prerana bratova smrt te da je na jednom vjenčanju 1999. za šalu obećao poći u Medugorje i morao izvršiti zadanu riječ. Kad je stigao, nekako je smogao snage ući u ispovjedaonicu i s mukom promucati da se nije ispovjedao više od dvadeset godina. Svećenik ga je prijateljskim razgovorom raspoložio za osobnu ispovijed i na kraju mu pružio ruku: “Otišao sam iz ispovjedaonice spreman moliti pokoru za grijeha koje sam ispovjedio. Moj duhovni život se promijenio”. Slični doživljaji događaju se i u drugim svetištima, samostanskim crkvama i katedralama gdje ispovjednici imaju vremena i strpljivosti za tražitelje pomirenja s Bogom i s Crkvom. Svaki od nas koji smo odmakli u svećeničkom iskustvu mogao bi iznositi slučajeve iz svoje pastoralne prakse, čuvajući dakako ispovjednu tajnu. Mi kao služitelji sakramentalnog pomirenja možemo vjericima olakšavati pristup ovom milosnom susretu. Neka nas u tome prosvjetljuje i jača Duh pomiratelj.

²⁵ IVAN PAVAO II.: *Sakrament pokore*, 71-79.

²⁶ “Od kockara do dobročinitelja”, *Svjetlo riječi* 2008., veljača, str. 8-9.

THE MOTHERHOOD OF THE CHURCH IN THE SACRAMENT OF PENANCE AND RECONCILIATION

Summary

This was a presentation at the Seminar for priests who heard the confessions of pilgrims in Medjugorje, on May 7, 2008. Documents of the Second Vatican Council and subsequent guidelines of Catholic Magisterium call this sacrament a Reconciliation sacrament, which is more consistent with Jesus' teaching and the practice of the early Church. The New Testament foundations for this sacrament are the words of Jesus in Matthew 16:17-19; 18:15-18 and his treatment of the sinful woman in Luke 7:36-50; but the key event of forgiveness of sins is baptism, which begins an association with Christ and Church (John 20:22-23; Eph 2:14-18). In recent documents of the Catholic Magisterium, the ecclesial aspect of this sacrament has been pointed out, especially as emphasized by the expression “per ministerium Ecclesiae - through the ministry of the Church” in an absolute formula. Although a valid sacramental absolution can be ministered only by bishops and priests, the entire ecclesial community supports its weak members on their way to conversion and reconciliation. By doing so it implements the maternal role of the Church.

Stjepan RIBIĆ

DR. IVAN MERZ - PROMICATELJ KRŠĆANSKE FILOZOFIJE

Javni društveni i crkveni život u Hrvatskoj u prvoj polovini 20. stoljeća obilježen je pojavom mnogih katoličkih intelektualaca laika koji su, djelujući najviše u okviru Hrvatskog katoličkog pokreta, svojim djelovanjem i spisima ostavili velik trag u hrvatskoj kulturnoj i vjerskoj javnosti. Jedan od najistaknutijih među njima je bio dr. Ivan Merz kojemu je službena Crkva priznala veliko značenje proglašivši ga blaženim 2003. g. Merz je ostavio iza sebe u samo trideset godina svojega života više od četiri tisuće stranica različitih elaborata i pisanih bilješki. Glavni spis je njegov dnevnik u kojem donosi sva svoja osobna razmišljanja. Uz to postoji sto osamdeset članaka i studija objavljenih u dvadesetak novina i časopisa te drugih radova koji su još u rukopisima. U tim spisima Merz je promovirao i zastupao svoju misao. Bogata duhovna i intelektualna ličnost Merza, ostavila je dubok trag na raznim područjima društvenog djelovanja, a sadržava u sebi i filozofsko-znanstvenu dimenziju koja do sada nije bila obrađivana. Stoga u ovom članku želim prikazati Merzovu filozofsku misao pod vidom odnosa vjere i razuma koji zajedno čine nit vodilju u razvoju njegove misli, a odnosi se na razne egzistencijalne i filozofske tematike. Za Merza: “Vjera i razum su dva dobra druga, koja se slažu i međusobno pomažu ... sam razum bez vjere se gubi; a vjera je za razum snaga pomoćnica”,¹ misao je vodilja u istraživanju Merzove ostavštine. Za Merza vjera i razum djeluju u sinergiji. Njegov put do te spoznaje ide preko posebnog odnosa prema književnosti i potrage za moralnom istinom u višim vrednotama koje po sebi nužno vode metafizici, tj. filozofiji. Na taj se način nalazi poveznica između misli i vjere. Merz je u svojim spisima razmišljao o odnosu misli kao i vjere i “smislu života” koji je ispunjen za Merza patnjom i boli.

¹ I. MERZ, “Kršćanski društveni poredak”, *Orlovski vjesnik*, br. 1. 1928., 2-3.

Za Merza “smisao boli i patnje” opstoji samo utoliko ukoliko vodi do “čovjeka i otvorenosti transcendentnosti”. Tako na kraju dolazimo do potrebnog i nužnog osvrnuti se na način na koji se Bog uklapa u sve prethodno rečeno.

Produbljenje nekih detalja biografsko-povijesnih i kulturno-socijalnih vidova Merzova okruženja, njegove obitelji, njegova školovanja i profesionalne karijere pomoglo je stvoriti temelj na kojem se kasnije uspjelo prikazati različita razmišljanja na njegovu misaonom putu.

Započinjem s predstavljanjem sadržajnih vidova koji su utjecali na Merza, kako u egzistencijalnim pitanjima, tako i u njegovu intelektualnome sazrijevanju, a poglavito njegov poseban odnos s literaturom, preko koje je Merz bio u potrazi za filozofskim istinama. Merz smatra da pisac mora uvijek slijediti istinu i moral ako želi stvoriti umjetničko djelo. Prema njegovu stajalištu i književnici su odgovorni za vodstvo čovjeka k metafizici.² Njihova djela postaju slika na kojoj se odražavaju ljepota i priroda, dakle više vrednote. Merz je u svojem mladenaštvu najviše bio impresioniran figurom Goetheova Fausta koji predstavlja moć i snagu misli. Smatrajući samu sumnju putem prema istini, Merz počinje sumnjati u sve.³ Ta njegova razmišljanja prate razmišljanja njegova suvremenika Johna Deweya, prema kojemu sumnja nikada ne nestaje, jer traženje samo po sebi stalno podrazumijeva postavljanje novih pitanja.⁴ Dakle, na neki način, nije moguće doći do zaključne spoznaje jer sumnja uvijek ima pravo postojati. Merz, međutim, uspijeva nadići Deweyenovo stajalište uvodeći element vjere u svoje pretpostavke, priznajući sigurnost u Boga.

Merz je imao poseban stav prema filozofiji, kao i značenju koje joj je pridavao. Priznaje:

“Pomoću filozofije, dakle, upoznajemo stvari, ukoliko se razumom mogu spoznati, i to najdublje uzroke tih stvari. Predmet filozofije je silno velik. Sve što nas okružuje, cijela priroda je predmetom filozofije. Ako, dakle, želimo razumjeti svoju okolinu da si znamo protumačiti sve naravne pojave, potrebno nam je poznati filozofiju.”⁵

Jednom od svojih brojnih članaka Merz daje naslov *Philosophia perennis*,⁶ u kojem kaže:

“Filozofiju Aristotela i sv. Tome nazivamo imenom philosophia

---

2 Usp. Dnevnik, 6. VII. 1914.

3 Dnevnik, 17. V. 1915.

4 Usp. John DEWEY, *Logica, teoria dell'indagine*, a cura di A. Visalberghi, Einaudi, Torino, 1949.

5 MERZ, “*Philosophia perennis*”, *Đački orao*, br. 4. 1926., 12.

6 Usp. MERZ, “*Philosophia perennis*”, 9-12.

perennis (vječna filozofija). To je filozofija zdrava razuma koja nepromijenjena sebi krči put kroz vjekove. Nju ne može uništiti ni uzdrmati ni jedna struja, ni jedno novo duševno raspoloženje. Ta je filozofija nepromjenljiva kao što je i sam ljudski um nepromijenjen".⁷

Merz vjeruje kako filozofija nije apstraktan, odnosno vanjski oblik života, već stvarno sredstvo koje čovjeku daje sposobnost da uspostavi odnos s problematikom života, da mu pomogne da život živi, odnosno da te teškoće prebrodi za vlastito dobro. Merz je toliko dugo pokušavao definirati ulogu filozofije u ljudskome životu da je naposljetku izjavio: "Može se reći da je slijep onaj čovjek koji ne zna filozofiju".⁸

U potrazi za istinom i smislom, Merz se bavi različitim pitanjima kojima sam u obrađivanju posvetio posebnu pozornost. Merz želi upoznati istinu i zna da to ne može postići ako se zatvori u samoga sebe, već mora promatrati, a promatrati znači ostvariti odnos, potaknuti na taj način proces razumijevanja kretanja. Tako promatrajući, traži princip sklada i ljepote; nalazeći izvor odakle sve potječe, misli da dolazi do istine. Koncept sklada i ljepote vodi ga da istraži i područje umjetnosti. Važnost formalna istraživanja Merz smatra opravdanim: materija djela, u svojoj vidljivosti, postaje sredstvo koje vodi do ideje. Na sličan način Merz smatra da istina, kao i ideja, može postati vidljiva i prenosiva u oblik. Odnos između oblika i misli, kao i odnos između djela i ideje, nalazi smisao upravo u tome da postane vidljiva, dakle da ju je moguće prenijeti. Ta ista vidljivost dopušta da se uspostavi kontinuitet u formalnome razvoju kao što je proučavanje vječnoga sklada.⁹ Čovjek živi vrstu duhovne čežnje koja kao da ga vuče prema jednome jedinome smjeru, odnosno prema traženju istine, prema nepromjenljivoj stvarnosti koja bi nekako stabilizirala tranzitornost njegova života. Merz je svjestan da se mora učiniti korak iznad aspekta običnoga životinjskoga bića koji ograničava čovjeka samo na ono fizičko. On priznaje jedino njegovo duhovno postojanje.

*"Danas direktno osjećam, da duša postoji. Čudim se da je moje ja, ono što mene čini, zatvoreno u tijelo, po kojemu svijet mene poznaje. Imao ja koje god tijelo, imao li lice Placha, Iksa ili Ipsilon, ja uvijek ostajem onaj isti. Ovo upravo osjećam. Promatrajući ljude, ne bi uopće smio da gledam na vanjštinu, nego trebao bi da proniknem u dušu. Vanjština čovjeka iritira. Po pogledu, lijepoti lica se - čini se - odrazuje čista duša."*¹⁰

Prema Merzu, upravo ono što jest u tijelu, više nego tijelo sâmo, jest ono što Ja čini takvim kakvo jest. Život duše jest ono što Merz smatra

7 Usp. MERZ, "Philosophia perennis", 9-12.

8 Usp. MERZ, "Philosophia perennis", 9-12.

9 Usp. Dnevnik, 18. VI. 1915.

10 Dnevnik, 4. III. 1915.

pravim životom, nepromjenjivim i vječnim, koji ne poznaje ni vrijeme ni kraja.¹¹ Prihvaćajući postojanje duše, prirodno je zapitati se odakle ona dolazi, budući da je ona prema svemu sudeći važnija od fizičkoga čovjeka. Merz je čvrsto uvjeren da osim postojanja duše postoji i Bog, Onaj koji stvara dušu. Pa piše ovako:

*“Faktično je, da On postoji, da ga osjećam oko sebe u sebi, tu ovdje, ondje, svagdje. Njegove melodije novi svemir drže i napunjavu. Svaki čovjek čuti dah nečega većega i vječnijega, upravo kako razum pridomeće vječnoga u oba smjera. Dakle Bog postoji... Onaj kojeg mi oko sebe osjećamo do kojeg razum dolazi da je vječan, komu duša nehotice teži”.*¹²

Merz kaže: “U tome i jest filozofija sreće: potrebno je da naša središnja točka bude s onu stranu”,¹³ odnosno tamo gdje se nalazi Bog, početak i kraj. Pa nastavlja: “Život je borba za istinu”.¹⁴ Tom istinom Merz potvrđuje da čovjek nalazi potrebnu snagu za život ako je svjestan te čežnje za istinom. Kod Merza prevladava sigurnost da osim prolaznosti stvari postoji nešto čemu nije dana prolaznost: istina ostaje nepromijenjena.¹⁵ Dakle, ako je životu dano da pronikne vječnost na koju je pozvan, onda i misao ima pravo nastaviti vjerovati u dostizanje istine. On piše: “U najgorim ljudima egzistira mnogo dobra. Iz ovih parcela dobra što se nalazi u ljudima, može se uvijek doći do zaključka o bistvu jedine Istine”.¹⁶ Dobro koje postoji u lošim ljudima omogućava da se osjeti jedinstvena univerzalna istina, koja je iznad one kontingentne, koju svaki čovjek može doseći, bilo da je dobar ili loš. Logičnim zaključivanjem dolazi do toga da istražuje istinu sve do srži kršćanske istine.

Time što pravi poveznicu između teme istine i kršćanskih elemenata, Merz istinu koju traži uspijeva pronaći u Katoličkoj crkvi. Za Merza Crkva nije samo duhovna institucija već i promicateljica kulture, jedinstva i ljubavi među ljudima. Ona svim naraštajima može “pokazati pravi smisao života”.¹⁷ Merz dolazi do zaključka “da je ona jedina, koja čovječanstvo naprijed vuče”,¹⁸ i “u svakom vijeku pokazuje čovječanstvu pravi smisao života”.¹⁹

---

11 Usp. MERZ, “Novo doba”, *Luč* br. 9-10. (1919.), 214.

12 Dnevnik, 17. V. 1915.

13 Arhiv I. Merza u Zagrebu, “Pismo roditeljima iz Pariza”, 5. X. 1921.

14 Dnevnik, 4. VII. 1914.

15 Usp. Dnevnik, 26. VII. 1914.

16 Dnevnik, 13. XII. 1914.

17 Dnevnik, 1. II. 1921.

18 Dnevnik, 30. I. 1921.

19 Dnevnik, 1. II. 1921.

Sljedeća točka na koju prelazim je analiza koncepta “smisla života”, gdje pobliže možemo upoznati Merzova razmatranja o životnim pitanjima. Često ponavlja: “Život mi je veliki upitnik”.²⁰ Gretino samoubojstvo (njegove prve ljubavi) i jednoga suborca (druga na vojnoj akademiji), često potiču Merza na razmišljanje o razlozima koji mogu čovjeka dovesti do toga da se namjerno odluči za vlastitu smrt. Tada spontano okreće pitanje u negativnu smislu i pita se: “Zašto se ne ubiti?” Isti tren nailazi na vlastiti odgovor u spoznaji da smisao života postoji;²¹ ako ga pak čovjek ne poznaje, on postaje slab i nesposoban nositi se s teškoćama. Život bez nade postaje nepodnošljiv, a samoubojstvo omogućava da se definitivno skonča vlastiti život. Merz je svjestan da je: “život strašan. Da u dnu duše nemam nadu i vjeru u nešto vječno, ne bih imao više volju za životom”.²² Merz pokazuje snagu koju dobiva zbog nade, a zahvaljujući kojoj i ovaj život ima smisao u budućnosti. U svojem članku “Novo doba”²³ kaže da tko god poželi shvatiti smisao, mora fizički i duhovno trpjeti.²⁴ Bez križa, odnosno bez fizičke boli i patnje, negira se postojanje života.²⁵ Merz kaže: “Uzaludno je naime svako filozofiranje u udobnoj gotičkoj sobi uz sjaj mjesečine; na taj način se ne može odgonetnuti sfinga života”.²⁶ Prema Merzu je čovjek koji razmišlja u svojoj sobi dostojan toga jedino ako se već susreo sa životnim teškoćama; u suprotnome, ono što kaže ili piše površno je, daleko od istine koja ostaje samo teorijska misao, udaljen od dubokoga smisla života. Merz proučava vlastito razmatranje u usporedbi s konceptom nadčovjeka i kaže: “Nietzscheov nadčovjek opravdan je u mjeri u kojoj težnja ka nadčovjeku jest aksiom duše”.²⁷ Duša je ta koja teži idealnomu, odnosno prema Bogu, a ne sam superčovjek po sebi. Merz može prihvatiti koncepciju Nietzscheova nadčovjeka samo u onoj mjeri u kojoj je on u skladu s postojanjem duše. On transformira izvornu nietzscheansku želju ljudi da postanu bogovi, odnosno u misaonoj kršćanskoj stvarnosti da budu Božja djeca. Prema njemu kršćanstvo jest u stanju da na savršen način odgovori na “žarku želju svakog čovjeka da i sam postane sin Božji”.²⁸ Prema Merzu, pravi je smisao života u duhovnosti. U duhovnosti se nalazi

²⁰ Dnevnik, 17. V. 1915.

²¹ Usp. Dnevnik, 2. VIII. 1914.

²² Dnevnik, 22. VI. 1915.

²³ Usp. MERZ, “Novo doba”, 210-214.

²⁴ Usp. MERZ, “Novo doba”, 210.

²⁵ Usp. MERZ, “Novo doba”, 213.

²⁶ MERZ, “Novo doba”, 213.

²⁷ Arhiv I. Merza u Zagrebu, “Pismo ocu”, Pariz, 24. XII. 1920.

²⁸ Arhiv I. Merza u Zagrebu, “Pismo ocu”, Pariz, 24. XII. 1920.

milosrđe. Milosrđe teži da se očituje djelima, a Merz je u tome imao iskustva u ratnome razdoblju. U etici prepoznaje jedini zaista bitan aspekt za naraštaj koji živi duh svojega vremena.²⁹ Život drugoga čovjeka daje smisao vlastitomu životu.

Što se tiče pitanja “Smisla boli i patnje” u kojem je objašnjeno kako za Merza bol sama po sebi ima dubok smisao, koji prelazi iskustvo samo jednoga života, “bol je stvorila i stvara nove generacije”.³⁰ Merz kaže kako bez boli nema ni pravoga života.³¹ Bol je privilegirano sredstvo spoznaje i ne može biti zamijenjena nijednim drugim umnim ili logičnim oblikom. Merz dolazi do zaključka da, ulazeći u dušu, bol dopušta etici da se iskaže.³² Ali ipak bol je misterij, i toga je Merz potpuno svjestan: bez sudjelovanja vjere, koja čini korak naprijed do čistoga razuma, nije ju moguće svladati, odnosno proniknuti njezin smisao. Upravo zbog toga kršćanstvo pomaže čovjeku koji pati dajući mu snagu vjere, pouzdanje i nadu da prihvaća prisutnost boli tako da u njoj vidi dublji smisao, koji prelazi njezino površno tumačenje. Merz je svjestan da čovjeku nije dana mogućnost da izbjegne bol, da to nije nešto o čemu čovjek može odlučiti, već se ona sama po sebi događa. Čovjekova se sloboda očituje u njegovoj reakciji na bol: prihvaćajući je, dajući joj smisao, ili negirajući je i trpeći je u čitavome njezinu zamahu. Religija postaje nužna pomoć u podnošenju boli jer je sposobna dati toj istoj boli smisao.³³

I na kraju riječ dvije o čovjeku i otvorenosti “transcendentnosti”. Koncept ljudske perfekcije, prema Merzu, opravdana je dubokom željom što se u čovjeku javlja a koju potiče sam Bog. Čovjek teži slijediti moralni imperativ da čini dobro.³⁴ Uloga razuma sastoji se u tome da mu otkrije dobro kao cilj težnje upisane u njegovu ljudsku prirodu i da stvori zakon na osnovi toga cilja.³⁵ Težnja k savršenosti za njega postaje smisao ljudskoga poziva. U mirnome unutarnjem trenutku, koji može biti proširen i na cijeli jedan narod, čovjek može početi razmišljati i meditirati, započinjući tako jednu kulturu. Merz je u svojem Dnevniku pisao i o temi estetike i umjetnosti u odnosu na religiju. Merz smatra da je nužna povezanost umjetnosti i morala.³⁶ Zatim kaže: “Samo Lijepotom se

---

²⁹ Usp. MERZ, “Novo doba”, 213.

³⁰ MERZ, “Novo doba”, 213.

³¹ MERZ, “Novo doba”, 210.

³² Dnevnik, 23. XI. 1916.

³³ Dnevnik, 26. XI. 1916.

³⁴ Dnevnik, 4. III. 1914; 5. III. 1914; 5. VI. 1914.

³⁵ Dnevnik, 31. VII. 1914.

³⁶ Dnevnik, 18. VI. 1915.

dolazi do Izvora”.³⁷ Ljepota umjetnosti nužna je iz razloga što je ona vodilja prema istini i punini našega postojanja. Ljepota sama po sebi nije krajnji cilj, već samo sredstvo.³⁸ Umjetničko djelo, nositelj ljepote, postaje sredstvo spoznaje nevidljive prirode koja vodi do velikoga, vječnoga smisla. Skladna povezanost triju elemenata - dobrote, ljepote i istine, postaje odraz vječnosti. Težnja ka skladnosti potvrđuje čovjeku da je duhovno biće, a ne obična životinjska vrsta. Umjetnici svojom osobnošću mogu stvoriti oblike koje mi u vremenu i prostoru dijelimo po definiciji umjetnosti i koji ljudima olakšavaju da shvate vječnu Ideju koja nadmašuje i sâmo vrijeme. Prema Merzu, “umjetnost ne bi trebala biti lišena svoje praktične vrijednosti”.³⁹ Ona sama po sebi mora imati vlastiti cilj. Merz isto tako razmišlja o ljubavi, koja, ako se smatra božanskim ciljem, sama po sebi nema smisla, te smatra da i umjetnost, ako joj je cilj sam po sebi umjetnost, postaje apsurdna,⁴⁰ ako ljubav može voditi prema nekome većem cilju, onda bi i umjetnost morala voditi nečemu većem, odnosno religiji. Merz je mišljenja da je život nešto više od umjetnosti i da bi religija morala biti životna vodilja. Religija, koristeći se i umjetnošću,⁴¹ jest sredstvo koje vodi do izvora svega, odnosno do Boga. Samo je Bog savršenstvo ljepote, dobrote i istine. Za Merza liturgija poprima posebno važno značenje kao vizualni izričaj misterija. Liturgija se valja poslužiti vlastitom estetikom kako bi čovjek, zbog svoje fizičke prirode, mogao osjećajima sudjelovati u božanskoj prirodi. “Liturgija je središnja umjetnost. Ona je u potpunosti objektivna i odgovara Wagnerovoj ideji koji je želio ujediniti sve umjetnosti u jednu jedinu.”⁴² Upravo radi te sinteze, liturgija je najbolje sredstvo uzdizanja naše mašte prema nebeskome životu i pripremi za njega. To je “umjetnost u pravome smislu riječi”.⁴³ Liturgija postaje privilegirano mjesto gdje čovjek ulazi u živi susret s nadnaravnim svijetom; ona je posebna apalogetična snaga: vodi čovjeka pravoj vjeri. Merz kaže kako je ona “najveća umjetnička tvorevina koja opstoji na svijetu, a uz to je ona centralna umjetnina, jer opstoji na svijetu, a uz to je ona centralna umjetnina, jer umjetnički prikazuje život Hristov, koji je centar historije”.⁴⁴ Odabir liturgije koja je “umjetnost u

37 Dnevnik, 17. I. 1915.

38 Usp. Dnevnik, 11. XII. 1915.

39 Dnevnik, 6. IV. 1916.

40 Usp. Dnevnik, 13. VI. 1919.

41 Usp. Dnevnik, 13. VI. 1919.

42 Dnevnik, 5. IV. 1920.

43 MERZ, “Razmatranja o rimskom misalu”, Hrvatska prosvjeta 3-4. (1922.) 84.

44 Dnevnik, 5. IV. 1920.

pravome smislu riječi” ne događa se samo po sebi ili na osnovi same vjere, već je plod izgradnje koja se dogodila kroz vrijeme, u kojoj se očituje utjecaj umjetnosti i njezina značenja.

Što se tiče Merzove misli “O Bogu”, sintetički možemo razlikovati četiri vrste mišljenja koje on razvija u konceptu Boga. U prvoj vidi Boga u kozmosu, tada se javlja pitanje o Bogu stvoritelju svemira, dakle odnos Boga i čovjeka jest na kraju osobni odnos samoga Merza s Bogom. Otkrivajući postojanje Boga, Merz zaključuje:”On postoji i ja tvrdo vjerujem i u najjačim časovima kušnje i sumnje, da je On jedini vječni, veliki Bog. Kada ovaj postoji, već slijedi, da naš život ima svrhu”.⁴⁵

Studirajući život i djelo Ivana Merza postoji puno tema koje se mogu obraditi i što može biti jedan od izazova za kolege da se pozabave njegovom ostavštinom, ne samo kao blaženika Katoličke crkve nego i kao mislioca na europskoj a i svjetskoj razini. To više što ga je, kao blaženika, sadašnji papa Benedikt XVI. uvrstio među 18 svetaca Katoličke crkve pod vidom uzora štovanja euharistije i time ga stvarno izdigao na vrijednost svjetske razine.

---

⁴⁵ Dnevnik, 17. V. 1915.

Josip LEBO

UNUTAROBITELJSKI DIJALOG - PUT DO LJUDSKE I KRŠĆANSKE ZRELOSTI

Sažetak

Kako će se dijalog odvijati u jednoj obitelji velikim dijelom ovisi o osobinama i kvalitetama pojedinih članova obitelji. Budući da je to uvijek odnos ja - ti u kojem se osoba susreće s drugom osobom, potrebno je, što ovisi o osobnoj zrelosti pojedinca, stalno graditi povjerenje i uklanjati nesuglasice favorizirajući međusobno prihvaćanje.

Polazeći od pojmova "dijalog" i "komunikacija", u ovom radu se najprije željelo istaknuti neke bitne karakteristike ispravne komunikacije koja je najprije uzajamno darivanje i primanje, a zatim otvorena za dijalog i traženje istine. Jedan od bitnih ciljeva samog odgoja jest i formiranje sposobnosti dijaloziranja i konfrontiranja vlastita uvjerenja s uvjerenjem drugih. Ta se uvjerenja prenose kako riječima tako i neverbalnim gestama, izražavanjem emocija, vladanjem i stavovima.

Komunikacija je ključ odgoja, temelj svih međuljudskih odnosa. Biće u odnosu stječe povjerenje i potrebu prihvaćanja drugoga, sugovornika. U obiteljskoj komunikaciji dijalog, slušanje i pažnja su prevažni elementi za rast, razvoj i ljudsku zrelost. Uspješna komunikacija u obitelji pomaže razvijanju sposobnosti slušanja na jedan iskreniji i svjesniji način. Tu se, bez bojazni da se neće razumjeti ili da će se netko poniziti, iznose vlastiti osjećaji koje drugi respektiraju.

I. Što je dijalog?

Bratoljub Klaić u *Rječniku stranih riječi* za riječ **dijalog** (grč. *dialogos* - razgovor) kaže da ta riječ u prvotnom značenju označava razgovor između dvoje (ili nekoliko) ljudi, a drugotna značenja su: osnovni način izlaganja književnog djela ili književno djelo napisano u formi razgovora. Pridjev je *dijaloški* i *dijalogni*, a *dijalogizirati* je izraditi u obliku dijaloga.¹ Ta je riječ sastavljena od grč. *logos* (riječ, razgovor) i *dia* (prijedloga koji označava putovanje preko čega, ili kretanje od jedne točke k drugoj), znači putovanje i vraćanje riječi između jedne ili više osoba koje razgovaraju. To je, dakle jedan kolokvij, stalna komunikacija između dvije osobe ili između grupa koja uklanja nesuglasice i favorizira uzajamno prihvaćanje.²

M. Buber naglašava personalnu dimenziju dijaloga prepoznajući u njemu jedan od temeljnih momenata odnosa *ja - ti*. Po tome bi dijalog bio izlaženje *mene* iz sebe samoga u riječi (izgovorenoj i gestikuliranoj) i po njoj put k *tebi*, predajući se potpuno i bezrezervno, ulazeći u odnos čitavim svojim bićem. Samo u susretu s *drugim*, u odnosu postavljenom između *ja* i *ti*, čovjek ulazi u autentičnu realnost od koje se bio udaljio.³

Bitne karakteristike dijaloga bi bile: svijest o vlastitom identitetu, ali i svijest o vlastitoj ograničenosti, povjerljiva i puna otvorenost prema drugome, sposobnost uzajamnog davanja i primanja. Stoga se dijalog predstavlja kao mogućnost interpersonalnog odnosa i socijalnog zajedništva.⁴

Crkva se u svojim dokumentima Drugog vatikanskog sabora, potpuno posvetila temi dijaloga mijenjajući svoj stav i naglašavajući da je Bog progovorio u svome Sinu, a Sveto pismo je Božji govor (DV 9). Bog dijalogizira sa svojom zaručnicom, a ona sa svim ljudima. Iz tog razgovora nitko nije isključen: niti ateisti, niti humanisti, niti progonitelji, zadržavajući uvijek prikladnu razboritost (GS 92). U istom dokumentu, *Gaudium et spes*, Crkva želi dijalogizirati s cijelom ljudskom obitelji o međusobnom poštovanju, slozi i zakonitoj raznolikosti (GS 43), sa svim ljudima dobre volje. Apostolska pobudnica *Evangelii Nuntiandi* naglašava ozbiljan i iskren dijalog s kulturom suvremenog čovjeka. Posebno se naglašava dijalog s onima koji su druge vjere i tradicije.

Na području odgoja ističe se važnost dijaloga s metodološkog gledišta naglašavajući važnost formacije odgajanika u samoodređenju.

1 B. KLAJĆ, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1988.

2 *Dizionario Garzanti di Italiano*, Garzanti Editore s.p.a., 1998.

3 M. BUBER, *Il principio dialogico e altri saggi*, Edizione San Paolo, Milano, 1993., 5-33.

4 L. A. GALLO, "Dialogo", u: L. GIOVANNINI, L. PULSCI, E. SGARBOSSA, A. TERGOLINA, *Dizionario di Psicologia*, Edizine Paoline, 1986., 288-289.

Stoga se današnja postavka odgoja bori za odgoj “otvoren za dijalog”. Po tom se nadilazi ona tradicionalna vizija da samo odgojitelj odgaja, a odgajanik je samo objekt odgoja. Nova postavka bi bila da su svi i odgajnici i odgojitelji, svatko na svoj način. Odgajanje uključuje pokretanje dijaloga s odgajanicima tražeći zajedno s njima istinu. To je traženje u kojem odgojitelj, bez gubljenja vlastitog identiteta, nudi svoje iskustvo i svoje znanje odgajanicima, ali je otvoren i spreman obogatiti se onim što i oni donose.⁵

Nadalje, odgajati uključuje formiranje u odgajanicima sposobnost dijalogiziranja s osobama kao takvima, prihvaćajući, respektirajući njihovo realiziranje i pridonoseći mu, ali također imajući uvijek veću spremnost staviti u respektabilan i iskren dijalog vlastite ideje s idejama drugih, vlastita uvjerenja s uvjerenjem drugih, vlastita vjerovanja s vjerovanjem drugih, a na području kršćanskog odgoja, stabiliziranje jednog korektnog dijaloga između vjere i znanosti i između vjere i kulture.⁶

2. A što je onda komunikacija?

Komunikacija je, s jedne strane - slično kao dijalog - proces razmjene informacija, ali preko dogovorenog sustava znakova. Komunikacija je uvijek jedan socijalni čin, bilo da ima mjesto među ljudima ili u vanjskom govoru (ili u mislima). Sadržava stoga uvijek jedan odnos.⁷ Komunikacija je proces slanja informacija sebi ili bilo kojem drugom biću, najčešće putem jezika. Sama riječ komunikacija dolazi od latinske riječi *communicare*, što znači učiniti nešto općim ili zajedničkim.⁸

Psihologijski rječnik donosi da je komunikacija “proces odašiljanja, prenošenja i primanja poruka, signala ili informacija u koji je uključeno najmanje tri elementa: *izvor informacije* koji poruku odašilje; *prijenosni vod* (komunikacijski kanal) kojim se ona prenosi i *odredište* (primalac) koje prima poruku.”⁹ U komunikaciji važnu ulogu imaju tri dimenzije: sadržaj, forma i cilj. Sadržaj komunikacije i forma zajedno kreiraju poruke koje se šalju pr-

⁵ L. A. GALLO, “Dialogo”, 288-289.

⁶ L. A. GALLO, “Dialogo”, 289.

⁷ Colin CHERRY, “Comunicazione”, u: L. GIOVANNINI, L. PULSCI, E. SGARBOSSA, A. TERGOLINA, *Dizionario di Psicologia*, Edizine Paoline, 1986., 235-239. Autorica naglašava da imaju dva velika razreda znakova: a) lingvistički znakovi (engleski, njemački, hrvatski...) koji su određeni kulturom; b) sustavi znakova preuzeti kao takvi ili određene definicije i pravila (npr. prometni znakovi, novčanice, matematika). U oba slučaja postavlja se pitanje: Što je jedan znak? Mogu li se znakovima *izraziti* sve percepcije i svi “oblici”?

⁸ B. KLAJČ, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1988.

⁹ B. PETZ (ur.), *Psihologijski rječnik*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2005., 207.

ema cilju. Cilj može biti sam čovjek, druga osoba (u interpersonalnoj komunikaciji) ili grupa. Može se razlikovati komunikaciju u formi mass medija, u situaciji društvenog komuniciranja, u dinamici grupe, u intrapsihičkoj komunikaciji i interpersonalnoj komunikaciji. U bilo kojoj od tih formi kontakta komunikacija je uspostavljena prema posebnim principima i zakonima jer, riječ je o subjektima, djeluju na različite interpersonalne subjekte.¹⁰

3. Interpersonalna komunikacija

Efikasnost odnosa u obitelji u najvećoj mjeri ovisi o komunikaciji koja se uspostavlja i ostvaruje među svim sudionicima. Prije se komunikacija definirala kao zbivanje bez promjene i razvoja, noviji pristup naglašava razvojni vid interpersonalne komunikacije gdje kroz upoznavanje onih koji komuniciraju dolazi do istinskih odnosa.¹¹ To komuniciranje bismo mogli definirati, uspoređujući ga s drugim vidovima komunikacije, kao proces komuniciranja između dvoje (ili više) ljudi. Taj proces uvelike ovisi o broju ljudi, o njihovoj fizičkoj bliskosti u toku komunikacije, koji kanali su korišteni i je li je došlo do povratne informacije.

Ta je komunikacija okarakterizirana nekim zajedničkim dimenzijama: 1) *funkcije*, koje evidentiraju cilj komunikacije; 2) *sastavni elementi* - dva su sastavna elementa komunikacije: sadržajni i relacijski. Prvi se odnosi na lingvističke kompetencije, a drugi se odnosi na vladanje osobe u međuodnosu; 3) *organizacija komunikacije* - načini i norme koje reguliraju odnos među osobama.¹²

Jedno od najvažnijih sredstava komunikacije jest **dijalog**, i doprinos s toga područja koje promatra odnos *ja - ti; mi*, slobodu i reciprocitet komunikacije. Ništa manje nisu značajni ni doprinosi teologije, posebno na području dijaloga i odnosa Bog - čovjek; odnos ljubavi (*caritas*) među ljudima, u odnosu zajedništva vjerskog života. Važni su doprinosi i s područja sociologije i aktivnosti osobe za socijalni život. Isto tako i s područja psihologije kada promatra socijalizaciju i socijalno vladanje pojedine osobe i kada se odnosi na pozitivnu komunikativnu podlogu.¹³

Ukratko: interpersonalna komunikacija je proces komuniciranja između dvoje (ili više) ljudi koji licem u lice, ili s veće udaljenosti (doviki-

---

¹⁰ A. R. COLASANTI, "Comunicazione", u: J. M. PRELLEZZO (ur.), C. NANNI, G. MALIZIA, *Dizionario di scienze dell'educazione*, Editrice Elle Di Ci, Leumann, 1997., 205-209.

¹¹ Usp. Marija BRATANIĆ, *Paradoks odgoja: studije i eseji*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002., 79.

¹² A. R. COLASANTI, "Comunicazione", 205.

¹³ A. R. COLASANTI, "Comunicazione", 205-206.

vanje s brda na brdo), ili upotrebom komunikacijskih tehnologija, razmjenjuju svoje odnose. I za međuljudske odnose i za samu komunikaciju među osobama važnu ulogu igraju ne samo svojstva ličnosti u odnosu nego i prilagođavanje konkretnoj osobi i situaciji.¹⁴

Ta komunikacija uključuje verbalno i neverbalno ponašanje, a isto tako i spontano, uvježbano i planirano ponašanje. Ono je razvojno te uključuje izravnu povratnu vezu i ravna se u skladu s unutarnjim i vanjskim pravilima.

4. Neverbalna komunikacija

Neverbalna komunikacija je način kojim ljudi komuniciraju bez riječi, bilo namjerno ili nenamjerno. Neverbalno ponašanje se koristi za: izražavanje emocija, pokazivanje stavova, odražavanje osobina ličnosti i poticanje ili mijenjanje verbalne komunikacije.

Ako ljudi međusobno otvoreno, spontano, hrabro i s puno povjerenja pokazuju ono što jesu, to će se dobro očitovati u neverbalnoj komunikaciji koja, u većoj mjeri nego verbalna, prenosi nesvjesne sadržaje ljudske psihe. Raspoloženja, osjećaje, stavove, uvjerenja, naklonosti izražavamo neverbalno, bez obzira na to koliko smo toga svjesni. Neverbalni znakovi uključuju: izraze lica, ton glasa, geste, položaj tijela ili pokret, dodir i pogled.

Ako je čovjek prožet ljubavlju i pozitivnim emocionalnim stavovima, zračiti će toplinom koja se očituje kroz neverbalne znakove (boja glasa, izraz lica, kretanje). Poznat je Kirilijanov efekt, snimka koju je Kirilijan uspio dobiti pokazuje razliku između zračenja čovjeka koji je prožet ljubavlju i čovjeka koji je egoističan. Ravnodušnost kod osobe pokazatelj je odsutnosti emocija i odaje određenu emocionalnu hladnoću. To “prodire” neverbalnom komunikacijom i dolazi do *izražaja*, sve i ako se to nastojalo prikriti.¹⁵ Postavlja se pitanje koliko su ljudi sposobni i spremni čitati neverbalne znakove kod drugih. A ovladavanje neverbalnom komunikacijom, i za roditelja i za druge članove obitelji, može biti od velike koristi. Otkriti pravi uzrok djetetova neprilagođenog ponašanja, znači osigurati i odgovarajući način reagiranja i pomoći djetetu. Tu važnu ulogu ima sposobnost *empatije*. Dijete koje ima ispravan doživljaj sebe imat će dobar kontakt i s okolinom i ljudima oko sebe.¹⁶ Iako se preporuča da je bolje poznavati i biti u relaciji s osobom na razumskom nego li na osjećajnom području, ipak, ovaj prostor rezerviran za osjećaje, uključuje i kognitivni proces, ali je dobro popraćen emocijama. Ta “sposobnost uživjeti se u

¹⁴ B. PETZ, *Psihologijski rječnik*, 252-53.

¹⁵ Usp. M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 84.

¹⁶ Usp. M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 83-85.

drugu osobu, spustiti se u njegove misli i stanja duše”,¹⁷ u konkretnom odnosu dviju osoba, znači biti otvoren za istinski dijalog. Autor Rifkin navodi potrebu empatičnog komuniciranja kao istinskog prihvaćanja jedni drugih. Za dobre obiteljske odnose bitno je ozračje i kvaliteta uspostavljene komunikacije između članova. Ali nisu samo riječi važne, još važnije je, najprije za roditelje, njihovo ponašanje, njihovi međusobni odnosi, i to kako kontroliraju svoje osjećaje, a za djecu i mlade - da to uoče i da ih mogu uzeti za uzor. Način na koji roditelji postupaju s djecom u obiteljskim relacijama ima duboke i trajne posljedice za djetetov emocionalni život.¹⁸

Postoji opasnost da dijalog prijede u monolog, tj. u govor jedne osobe, u kojem onda nema nikakva govora o interakciji jer jedna osoba sama govori, a druga samo sluša. U dijalogu, međutim, svaka osoba i govori i sluša, svaka je osoba i primalac i pošiljalac. Cilj dijaloga je uzajamno razumijevanje i empatijsko uživljavanje u situaciju drugoga, uključuje poštovanje druge osobe u cjelovitosti kao ljudskog bića.¹⁹

Charles Darwin, tvrdeći da je ljudsko izražavanje emocija univerzalno²⁰, to jest da svi ljudi na isti način izražavaju i tumače emocije izrazima lica, izdvaja šest glavnih emocionalnih ekspresija. To su: srdžba, sreća, iznenađenje, strah, gađenje i tuga. Sve te ekspresije u svakom dijalogiziranju na određeni način dolaze do *izražaja*. Ton glasa, spuštanje ili podizanje glasa, ubrzani ili usporeni govor, naglašavanje pojedinih riječi, umetnute pauze i sl. služe nam za ostvarivanje svih navedenih funkcija kojima služi neverbalno ponašanje. Geste ili pokreti rukama također olakšavaju komunikaciju. Dodir pokazuje naklonost, bliskost, ugodnost i ponekad dominiranje.

Čovjek najveći dio svojeg vremena provodi u komunikaciji s drugim ljudima. Dok se verbalna komunikacija odnosi na stvarne riječi koje se koriste pri razgovoru, neverbalna komunikacija se sastoji od mnoštva znakova od kojih svaki ima svoje značenje. Ti znakovi mogu mijenjati, potvrđivati ili negirati ono što izgovaramo. Neverbalna komunikacija često bude i uzrok sukoba zbog nerazumijevanja neverbalne poruke ili “teških” situacija kada se krivo tumači čija izjava, a sve zbog nepoznavanja neverbalnih znakova. Zato je vrlo važno obratiti pozornost i na svoje i na sugovornikove neverbalne znakove.

---

¹⁷ *Enciclopedia Garzanti di Filosofia*, Garzanti Editore s.p.a., 1993., 308.

¹⁸ M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 77-78.

¹⁹ M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 120-121.

²⁰ R. KIRCHHOFF, “Espressione”, u: L. GIOVANNINI, L. PULSCI, E. SGARBOSSA, A. TERGOLINA, *Dizionario di Psicologia*, 377-381.

5. Komunikacija/razgovor - ključ uspješnih obiteljskih odnosa

Komunikacija je ključ odgoja, temelj je svih međuljudskih odnosa. Što je disanje za biološki život, to je komunikacija za društveni. Na biološkom planu nije svejedno dišemo li čist, svjež zrak ili onaj koji je onečišćen ugljičnim dioksidom. Na psihološkom i duhovnom planu jednako je važno ozračje u kojem međusobno komuniciramo.²¹

Samo ću napomenuti neke od preliminarnih zahvata koje bi trebalo napraviti prije nego li se uđe u bilo kakvu komunikaciju. Izrazit ću se slikom koju donosi L. Macario²² u svojoj knjizi: *Comunicare: sorgente di vita*. Koristeći se slikama iz poljoprivrednog života, autor ističe da bi najprije puno toga trebalo sasjeci, zatim probiti do dna, obrezati, očistiti, a višak izbaciti van. Nakon toga bi trebalo nakopati, prevrnuti zemlju, osvježiti i zasiti kisikom. A onda slijedi briga oko čuvanja, uzgajanja, pripremanja živog terena. A kada teren osiromaši, potrebno ga je nahraniti i obogatiti ga da bi se moglo zasijati. A onda ponovno slijedi čišćenje, metenje i izlaganje suncu. Kada se sve to napravi, onda bi se moglo reći da su pripravljeni pogodni uvjeti za život. Mnogi misle da je dosta govoriti da bi bio shvaćen, da je dosta biti jasan da bi se shvatilo, iskren da bi se vjerovalo. Ima ipak jedno dublje uvjerenje da su dobra volja i čestitost dostatni za "biti u skladu" s drugima. A to znači prihvatiti drugoga i biti prihvaćen od drugoga.

Za uspješno komuniciranje važni su i određeni objektivni uvjeti u obitelji: stambeni uvjeti života, estetski izgled stambenog prostora, sobe, okoliša. To uvelike utječe na stvaranje ozračja, koje je i posljedica odnosa među članovima i utječe na komunikaciju. Tako npr. u ozračju prožetom međusobnim povjerenjem, gdje se pojedinac osjeća slobodnim izraziti misli i osjećaje, na prirodan i spontan način uspostavljaju se suradnički odnosi. S druge strane, ozračje prožeto anksioznošću, nepovjerenjem, u kojem se pojedinci boje otkriti se, gdje je osjećaj sputanosti u izražavanju misli, strah od osude, neodobravanje i podsmjeh, veoma je demotivirajuće i blokira uspješnu komunikaciju.²³

Komunikacija je mnogo više od razmjene riječi, misli i ideja ili od jednostavnog informiranja ili "prenošenja znanja". Ona je više od davanja i primanja informacija i poruka. U tom čovjekovu cjelokupnom ponašanju stoga i ne postoji mogućnost ne-komuniciranja jer svako ponašanje u interpersonalnoj situaciji ima karakter poruke. Poteškoće leže u nesvjesnosti onoga što se stvarno zbiva u međusobnoj komunikaciji, koja bi za uspješnost morala imati razmjenu povratnih informacija i dvosmjernost.²⁴

²¹ M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 73-78.

²² L. MACARIO, *Comunicare: sorgente di vita*, LAS - Roma, 1996., 9-36.

²³ Usp. M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 74.

²⁴ Usp. M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 74-76.

6. Ljudska zrelost i dijalog

Zrelost je dinamičan pojam i ona uvijek uključuje razvitak i teži određenoj punini. Na žalost, ljudska zrelost nije nikada gotova, završena i savršena. Upravo stoga i postoji dužnost usavršavanja i tjelesnog, i duševnog i duhovnog.

Ne ulazeći dublje u razradbu pojedinih dimenzija i pristupa pitanju ljudske zrelosti, ovdje ću samo naznačiti neke karakteristike i spomenuti pojedine pristupe. Allport je u svojem izlaganju o zreloj osobi,²⁵ izdvojio **šest dimenzija ljudske zrelosti**. Za njega, koji je želio promatrati zreli i zdravu osobnost, čovjek nije samo reaktivno biće nasuprot stimulansu sredine, niti samo reaktivno biće nasuprot vlastitim impulsima, nego je **“biće u nastajanju”**. On ide prema realizaciji jedne intencije, prema ostvarenju jednog projekata *sebe*. Stoga, za njega bi zrela osoba bila ona koja: ima posve razvijen osjećaj sebe; koja je u mogućnosti uspostaviti odnose s drugim putem intimnih i ne-intimnih odnosa; koja ima mogućnosti temeljne emotivne sigurnosti i prihvaća samu sebe; koja percipira, misli i djeluje s interesom u skladu s vanjskom realnošću; koja je sposobna za samoobjektivnost, prihvaćanje sebe i osjećaj za humor; koja živi u skladu s konceptom ujednačenja života.

Maslow govori da su zrele osobe one koje su **“ostvarile same sebe”** i govori o njihovoj kvaliteti. Nabraja 14 kvaliteta,²⁶ među kojima, za uspješno komuniciranje, posebno možemo naglasiti da osoba mora imati svoje “ja”, zatim da prihvaća sebe i druge i da je spremna na kritiku i sugestije.

Erikson shvaća zrelost pojedinca kao stalan proces razvoja. Taj se proces ostvaruje kroz osam stadija koji obuhvaćaju cijeli život. Postoji jedan interaktivni proces između subjekta i socijalnog ambijenta kad nadide te zahtjeve, subjekt dobiva jednu “životnu snagu”. Posljednji od deset stadija predstavlja punu zrelost.²⁷

Bryant,²⁸ kad piše o zreloj osobi, zajedno s Jungom tvrdi da je zrela

---

²⁵ Usp. G. W. ALLPORT, *Psicologia della personalità*, LAS, Roma, 1977., 235-262.

²⁶ Usp. G. W. ALLPORT, *Psicologia della personalità*, 238-240; A. FULGOSI, *Psihologija ličnosti, teorija i istraživanja*, ŠK, Zagreb, 1997., 119-138. Kvalitete zrele osobe su: zreo čovjek ima svoje “ja”, ima prijatelje, emocionalno je uravnotežen, ima jasan životni cilj, realistički gleda na život i spreman je na zalaganje, objektivno gleda na sebe i spreman je za humor, stalno proširuje svoj životni nazor, preuzima na sebe odgovornost, u teškoćama se oslanja na sebe (ne opterećuje druge), pronalazi ravnotežu između otvorenosti i zatvorenosti, prihvaća druge, prihvaća kritiku i sugestiju, usmjeruje sve svoje težnje i aktivnosti, hrabro se suočava s tragičnim i nepredviđenim situacijama.

²⁷ Usp. A. FULGOSI, *Psihologija ličnosti*, 264-273; E. H. ERIKSON, *Infanzia e società*, Armando, Roma, 1967.

²⁸ C. BRYANT, *Psicologia del profondo e la fede religiosa*, Cittadella Editrice, Assisi, 1989., 104-105.

osoba ona koja ne daje suda o drugoj osobi, niti mislima niti riječima. Zrela osoba je ona koja u svojim odnosima ima dubok respekt za osobe onakve kakve su. Nezreli stavovi su oni koji idu za dominacijom i podcjenjivanjem.

Jedno istraživanje provedeno pod vodstvom Carol D. Ryff: *Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being*, promatra psihološku zrelost mladih kroz šest dimenzija psihološkog zdravlja.²⁹ Prva dimenzija promatra samoprihvatanje. Druga dimenzija, koja je za nas važna, promatra *ispravnost komunikacije s drugima*. Uz te dvije gore navedene dimenzije, Ryff navodi još četiri: *autonomiju, sposobnost dominacije u sredini, nalaženje smisla života, osoban rast - autorealizaciju*.

Ta i mnoge druge teorije naglašavaju potrebu interpersonalnih odnosa, koji bi trebali biti topli i povjerljivi. Oni bi trebali imati jak osjećaj empatije i s afektom prema svima, trebali bi biti sposobni za duboko prijateljstvo. Bitna predispozicija bi trebala biti potreba da se ima jaka povezanost s drugima, kao i potreba vođenja i prepustiti se vodstvu i upravljanju drugih.

Autorica naznačuje dobre strane međuljudskih odnosa: relacije su tople, pune zadovoljstva i povjerenja. Definišući prostor drugih u nama, tvrdi da drugi u nama imaju legitimno mjesto koje pripada njihovoj pravu. Centralno mjesto te postavke pripada tvrdnji da mi trebamo “stisnuti” svoj vitalni prostor da bismo “dali mjesta” drugima jer drugi već imaju njihovo “prenotirano” mjesto u nama.³⁰

Obitelj ima važan utjecaj u prihvaćanju sposobnosti življenja s drugima i za druge. Ona se uči biti otvorena za druge jer s njom se stvaraju tolike veze uzajamne ovisnosti. Tu se stječu prva iskustva pasivnoga, a zatim aktivnoga prihvaćanja drugoga. Tako odrasli, ali i dijete, uči dijeliti vlastiti prostor s drugima.³¹

Život u zajednici pomaže sazrijevanju odnosa s drugima jer tu osoba prima vlastitu puninu i socijalnu zrelost. Osoba preokupirana sobom, kad uđe u zajednicu i ne poznaje nikoga, živi teške trenutke “**neprilagodene osobe**”.

Navode se tri faze ulaska u grupu, zajednicu.³² *Prva faza* bi bila kad osoba vidi druge osobe još nedefinirane i one za nju predstavljaju nepoznat “lanac rizika”. Nju karakterizira dinamika između pojedinca i

²⁹ Usp. D. C. RYFF, “Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being”, u: *Journal of Personality and Social Psychology*, 57 (1989), 6, 1070-1071.

³⁰ Usp. D. C. RYFF, “Happiness Is Everything, or Is It?”, 1071-1072.

³¹ Usp. L. MACARIO, *Genitori e rischi dell'educazione*, SEI - Societa Editrice Internazionale, Torino, 1988., 37-39.

³² Usp., L. MACARIO, *Genitori e rischi dell'educazione*, 96-97.

obitelji. U toj fazi odnosi s drugima su loši i malo ih je, ima malo povjerenja, teško je biti otvoren i srdačan, nema dogovora s drugima.

U drugoj fazi svaka osoba identificira osobu s kojom bi mogla ostvariti odnose i podijeliti misli, osjećaje i iskustva. Karakteriziraju je interpersonalni odnosi.

Treća faza je označena cirkulacijom relacija. Kušaju se dva socijalna iskustva s velikim interesom: pripadnost i identitet obitelji/grupi. Relacije se ostvaruju „u zajednici” u osjećaju “nas”. Rađa se osjećaj da se podijeli to što obitelj *izražava* i daje. U toj fazi socijalni odnosi su dobri i intimnost između osoba dostiže svoj vrhunac. Javlja se potvrda i radost da se moglo naći vlastito mjesto za sebe, ali i mjesto za druge.

7. Bitni elementi komunikacije/dijaloga

Jedna od važni elemenata komunikacije jest da ona uključuje i **uvjeravanje** i uvijek je rezultat uspostavljenog odnosa. Pogotovo se to odnosi na roditelje i starije, koji bi trebali biti osposobljeni za istinsku komunikaciju kako bi mogli primjerom i uvjeravanjem djecu i mlade pripremiti za život. Tu važnu ulogu igraju interakcija, odnosi, međusobno povjerenje, iskrenost i ostvarena suradnja. Zdravo ozračje u obitelji, ljubav bračnog para, njihovo međusobno razumijevanje stvara potrebno tlo za rast, razvoj i odgoj mladog bića. U obiteljima u kojima su odnosi hladni, gdje vlada ravnodušnost i nezainteresiranost, ne postoji potreba za komunikacijom. No, ne postoji ne-komunikacija jer i takvo stanje svojevrsna je komunikacija.³³

Sljedeća bitna karakteristika za unutarobiteljski dijalog jest **povjerenje**. Često roditelji znaju izjaviti: “Ja bih želio/željela imati povjerenje u svoje dijete, ali ono to treba zaslužiti”. U takvim slučajevima se dogodi da svoje nepovjerenje projiciraju na dijete. Zato moramo znati da je izvor povjerenja u nama. Ali o našoj osobnoj procjeni ovisi komu ćemo i koliko ćemo nekome pokloniti povjerenje. Projicirajući svoje nepovjerenje na drugoga i doživljavajući ga kao nepovjerljivu osobu, sebe želimo “osloboditi” svojeg nepovjerenja i sebe doživjeti kao povjerljivu osobu. Zato svoje nepovjerenje prema drugomu opravdavamo njegovim ponašanjem, a nikad svojim psihičkim stanjem. Roditelji svojim primjerom usaduju klicu povjerenja u dijete, ali isto tako, i često ne svojom krivnjom, mogu posaditi i klicu nepovjerenja.³⁴

Iz povjerenja se rada **otvorenost** i **prihvatanje** drugoga. Te će

---

³³ Usp. M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 80-81.

³⁴ Usp. M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 81.

osobine izostati ako je osoba u vlasti nesvjesnih mehanizama i sebe ne poznaje ili ne prihvaća. Otvorenost prema djetetu u obitelji, prihvaćanje njega kao dragocjenog bića u razvoju, onakva kakvo jest, osnova su svakog dobrog humanog odnosa, svake interpersonalne komunikacije. Roditelj bi trebao biti ogledalo u kojem se njegovo dijete ogleda. Tu se trebaju zrcaliti osobine koje djetetu ulijevaju povjerenje, postojanost, vjeru, ljubav i druge vrline koje krase duhovno ljudsko biće.³⁵

Obitelj je više od zajednice pojedinaca koji žive zajedno. To je kompleksnost koja ima temeljnu zadaću **promovirati dobro** onih koji joj pripadaju. Djeca teže k tome da idealiziraju vlastitu obitelj misleći o njoj kao o nečemu idealnom i nezamjenjivom. Također i odrasli imaju potrebu, za vlastito dobro, misliti na vlastitu obitelj kao na mjesto na kojem su promatrani kao “posebni” i ohrabrivani za ostvarenje vlastitih očekivanja.

Apostol Pavao naglašava u zanosu (prenaglašeno) ljudske odnose znajući da je **ljubav** prema bližnjemu nemoguća bez ljubavi prema Bogu. On kaže: “... ljubavlju služite jedni drugima.” (Gal 5,13). Svjedočenje u obitelji izražava se preko jasne i vidljive ljubavi. Afektivni odnos se podržava posvećujući vrijeme, pokazujući pažnju, nudeći jasnoće, stvarajući jedan ohrabrujući stav. Nuditi te darove djeci, znači ljubiti ih kao što je Gospodin nas ljubio.

U obiteljskoj komunikaciji **dijalog, slušanje, pažnja** prevažni su elementi za rast, razvoj i ljudsku zrelost. Da bi se uspostavila uspješna komunikacija, potrebno je krenuti od slušanja dajući važnost emocijama i mišljenju koji se koji put ne mogu izraziti. Najveća podrška osobi je činjenica da je slušana do kraja, da se osjeti prihvaćenom, podržanom i da ima mogućnost konfrontacije s onima drukčijeg mišljenja.

8. Komunikacija u kriznim situacijama i korisna vjerovanja uspješnih komunikatora

Kada se govori o kriznim situacijama, tada se često upotrebljavaju i drugi nazivi kao stresne ili stresogene situacije i sl., a sve označavaju situacije u kojima je određena osoba ili grupa ljudi ugrožena biološki, psihički ili socijalno i što kod takve osobe ili osoba izaziva različite, najčešće psihičke, ali i tjelesne reakcije, poremećaje i stanja. Naše reakcije u kriznim situacijama ovise o brojnim čimbenicima, koji nisu samo vrsta i intenzitet uzročnika koji je do krizne situacije doveo već i značajne navedene krizne situacije za takvu osobu,

³⁵ Usp. M. BRATANIĆ, *Paradoks odgoja*, 82-83.

kao i ranijih sličnih iskustava. U komunikaciji s osobama koje su u kriznoj situaciji ne možemo poći od pretpostavke da znamo kako je toj osobi jer zapravo i ne znamo ako je to za nas nepoznata ili manje poznata osoba. Ne znamo što toj osobi znači određeni gubitak i događaj. Dakle kada smo u komunikaciji s osobom koja je u kriznoj situaciji, tada njezina vanjska manifestacija ne mora značiti i intenzitet njezina preživljavanja, a riječi koje se najčešće govore: "Znam kako vam je" - vrlo često će izazvati negativnu reakciju.

Zašto se govori o vjerovanjima u uspješnu komunikaciju? Zato jer su vjerovanja temelj nas samih, temelj naše komunikacije s drugim ljudima, naše ponašanje je produkt naših uvjerenja. Naša vjerovanja su snažan motivator za naše akcije i često ih nismo niti svjesni. Na svjestan ili nesvjestan način ih usvajamo u djetinjstvu, najprije od roditelja, a onda i od drugih roditeljskih figura (baka, djedova, stričeva, teta, susjeda, nastavnika, svećenika...), ovisno o tome koja je osoba tijekom života imala na nas utjecajna vjerovanja. Naša vjerovanja se tijekom života mijenjaju, s jedne strane kao prirodni i spontani ciklus uslijed odrastanja, i s druge strane zbog skupljanja različitih životnih iskustava. Jedno od takvih iskustava može biti i psihoterapija kao oblik učenja i usvajanja korisnih i funkcionalnih uvjerenja u odnosu terapeuta i pacijenta. Poseban predmet našeg interesa su korisna uvjerenja uspješnih komunikatora, čija je uspješnost komuniciranja bila upravo podržana njihovim uvjerenjima.³⁶

Jedan dan jedna žena dovela svoje dijete pred Mahatmu Gandhija i zamolila ga: "Kaži mom sinu da ne jede više slatkiše." "Molio bih te da se vratiš k meni za tri dana", odgovori Gandhi. Tri dana kasnije vrati se žena s djetetom i Gandhi reče djetetu: "Nemoj jesti više slatkiše!" žena ga upita: "Zato si nam dao da čekamo tri dana da bi rekao samo to?" Mahatma odgovori: "Jer sam ja tri prošla dana jeo slatkiše".

Odgoj se temelji na autentičnoj ljubavi i realizira se kroz istinu samo unutar već viđenog odnosa između roditelja i zatim darovanog vlastitoj djeci. Posljedica je da se stvara životni ambijent za dijete, a u isto vrijeme prva vježba odgojne aktivnosti roditelja. Kroz njihovo pokazivanje dobra, ljubeći se, poštujući i vrednujući, roditelji već i ne želeći odgajaju dijete kako bi raslo dobro na ujednačen način. Tako dijete prima ljubav i raste u uzajamnom poštovanju i stvara se važan element koji može poslužiti kao sredstvo da se može nadići upitna klima nesigurnosti, lomnosti i moralne obezvrijedenosti koju nudi današnji svijet.

Roditelji bi trebali poticati jasnu atmosferu unoseći blagost i ljubav, a u isto vrijeme trebaju biti vjerni i nepromjenjivi u principima.

---

36 www.ponalalfa.com/mekom/ - časopis eMEKOM.

Ako se prema djeci pokazuje hladnoća, opasnost je da misle da ih ne ljube. Pravednost i milosrđe trebaju ići ukorak.³⁷

Čuveni psiholog Bruno Bettelheim glede odgojnog napora roditelja kaže da ljubav koju roditelji pokazuju djeci mora biti pokazana, geste i riječi trebaju biti izražene na način koje oni ne samo “znaju”, nego “osjete”. Često u praksi to nije tako. Potrebno je nadići monolog u komunikaciji jer je takva komunikacija egocentrična, u kojoj svatko govori o sebi i vrednuje svaki drugi govor jednim jedinim metrom: svojim “ja”. Kad se s djecom razgovara u srdžbi, tada se radi za neprijatelja - veli jedna izreka. Odgoj treba započeti već od najranije dobi, bez tvrdoće, ljutnje, ali s dobrotom i strpljivošću. Čini se zlo obitelji kad se razgovara s nestrpljenjem.³⁸

E. White naglašava da istina treba biti ponudena ljubazno. Finoća se treba osjetiti u načinu govora, djelovanja i gledanja, a prijekori, kad su potrebni, trebaju biti učinjeni na lijep način. Evanđelje naglašava da Kristovi učenici trebaju biti cjeloviti i istiniti, ali nikad ne trebaju zaboraviti na dobrotu i ljubaznost jer ona je jedna od osnovnih kvaliteta kršćana kao Kristovih učenika. Vjernici trebaju biti “...*dobrostiti, milosrdni, i praštajte jedni drugima*” (Ef 4,32).

Izvršiti roditeljsku zadaću glede djece i pozitivnih poticaja nije lak posao. Zahtijeva napor, potpuno povjerenje, ustrajnost i rastuće prihvaćanje u ljubavi Božjoj. Posebno uključuje istinski odnos s Ocem koji se temelji na jasnoći da mu je stalo do spasenja naše djece više nego li to možemo imati mi sami. “*Ne možemo stvarati djecu prema svojim željama; treba ih prihvatiti i ljubiti onakvima kakve ih je Bog dao!*” (J. W. Goethe).

9. Komuniciranje u obitelji danas

Da bi obitelj bila stabilna i da bi održala živ obiteljski dijalog, unatoč različitosti mišljenja, potrebni su joj sklad i jedinstvo stavova i odluka. U to treba ulagati dan za danom. Umor i zaokupljenost poslovima i brigama ugrožava praksu svakodnevnog obiteljskog dijaloga. Stoga, treba tražiti prilike za razgovor, dogovor, planiranje. Potrebno je učiniti sve kako obiteljski odnosi ne bi zahladili.³⁹

Kada bismo željeli istaknuti neke bitne čimbenike obiteljskog jedinstva, svakako bismo tu na prvom mjestu stavili spremnost

³⁷ Usp. E. WHITE, *La famiglia cristiana*, Edizione ADV, 1999.,

³⁸ Usp. E. WHITE, *La famiglia cristiana*, 179.

³⁹ R. PALOŠ, “Komuniciranje u obitelji danas”, u: *Don Bosco danas* (2002.), broj 3, 4-5.

prihvatanja svake teme za razgovor, ma kako osjetljiva ona bila. A na drugom mjestu bismo naglasili važnost saslušanja različitih mišljenja i izbjegavanja krutih stajališta, zatim naglašena je važnost ne biti zatvoren za dijalog i sposobnost ne gubiti kontrolu nad sobom kad treba razgovarati i o teškim pitanjima obiteljskih odnosa. Opasnost je u takvim situacijama da se u iznošenju mišljenja ne postane hladan i krut u uvjerenju da uvijek samo mi imamo pravo. Potrebno je premisliti vlastite razloge za i protiv. Na taj se način stvara suživot u kojem nestaju nepotrebne napetosti.

Neki od važnih čimbenika koji stvaraju i šire ozračje suživota i spremnosti na dijalog jesu **povjerenje, iskrenost i razumijevanje**. Ako toga nema, na površinu izbijaju međusobni nesporazumi, česti konflikti, svakodnevnne svade i sukobi koji narušavaju zdravo obiteljsko ozračje.

Odnosi roditelja i djece ne smiju se komplicirati etiketama, frazama, formalizmima i provjerama koje opterećuju. Takvim ponašanjem ne stvara se prikladno ozračje za dijalog i suživot. Za obiteljsku složnost nije potrebno nešto posebno i neobično, dovoljno je prirodno, spontano komuniciranje bez usiljenosti ili namještenosti; iskrena svakodnevica življena s ljubavlju i dobrotom koja omogućuje podnošenje drugih i prihvaćanje drugoga. Samo jednostavnošću, poniznošću i vedrim raspoloženjem moguće je otkrivati veličinu i vrednote drugih ljudi i korist od dijaloga.

Danas djeca brzo odrastaju i prerano sazrijevaju. Kao svako prerano sazrijevanje, tako i prerano sazrijevanje djece stvara probleme. Taj prijelaz od ovisnosti k samostalnosti donosi sukobe, pa i traume. Odnos s roditeljima se problematizira. Stanje između roditelja i djece se pogoršava uzajamnom nesnošljivošću, čestim prepirkama koje stvaraju stanje napetosti, nesigurnosti, svade i borbe, što se kasnije proširuje i u uzajamnu šutnju.⁴⁰ Najopasniji su sukobi koji nastaju između roditelja i djece, učitelja i učenika, odgojitelja i odgajanika, a zatim su veoma teški i sukobi među samim roditeljima, učiteljima i odgojiteljima. Kako se rješavaju konflikti? Prije svega treba pronaći njihove uzroke. Niti jedan sukob, svada ili prepirka ne nastaje slučajno. Valja razvidjeti je li sukob individualnih ili širih razmjera i zatim prići rješavanju.

---

⁴⁰ Usp. R. PALOŠ, "Komuniciranje u obitelji danas", 4-5.

Zaključak

Uspješna komunikacija može pomoći razvijanju sposobnosti dubljeg slušanja i suživota na iskreniji i svjesniji način, udaljujući mogućnost osude i pokazivanja moći. Stoga, obitelj treba biti mjesto povjerenja i prihvaćanja, mjesto gdje se ne boji biti svoj bez maske, gdje nitko nema straha pokazati vlastite osjećaje, gdje se svatko osjeća potrebnim za ono što je i što kaže. Razgovarati u obitelji je nešto veoma duboko i konstruktivno. To bi mogla jednostavno izreći lijepa slika koju donosi sv. Pavao: “Radujte se s radosnima, plačite sa zaplakanima! Budite istomišljenici među sobom! Neka vas ne zanosi što je visoko, nego privlači što je ponizno. Ne umišljajte si da te mudri.” (Rim 12,15-16).

FAMILY DIALOGUE - THE PATH TO HUMAN AND CHRISTIAN MATURITY

Summary

How dialogue grows depends a lot on the character and attributes of each member of the family. Dialogue always reflects the dynamic, “I - you”, in which one person encounters another; therefore it is always necessary to build trust and remove occasions for disagreement, fostering mutual acceptance. This depends on the maturity of each person.

Starting from the basis of “dialogue” and “communication”, in this article we want first to stress some of the important characteristics of authentic communication. Authentic communication is first of all about mutual giving and receiving; it goes on to encompass openness to dialogue and the pursuit of truth. One of the important goals of human nurturing is to foster the capacity for dialogue and the capacity to accommodate the convictions of others. We communicate our convictions through words and non-verbal gestures, through emotions and behavior and through our attitude.

Communication is the key to nurturing, the foundation for all interpersonal relationships. In a relationship a person must earn trust and must be able to accept the other person, with that person's differences. In family communication, dialogue, listening, and sympathy are very important elements for growth and maturity. Successful communication in the family helps the individual develop a capacity to listen in a more honest and conscious way. In this family environment each person can show their emotions, knowing that these will be respected, and without being afraid that others will not understand or that showing emotion will lead to humiliation.

Pravoslavna crkva

Timoti VER, *Pravoslavna crkva*, Zavet, Beograd, 2001., 341 str.

Pod gornjim naslovom izašao je srpski prijevod knjige Timothyja Warea, *Orthodox Church*, Penguin Books Ltd. 1993. Djelo je zapravo napisano 1963., a doradeno i prošireno za izdanje 1993. god. Srpski prijevod je izdalo izdavačko poduzeće "Zavet" u A 5 formatu (24 cm), na 341 stranici. Knjigu je prevela Ljiljana Blagojević, a redakcijski obradio protodakon Radomir Rakić.

Timoti Ver (Timothy Ware), autor ove knjige, čije ime ovdje koristim u fonetskoj verziji kako stoji u srpskom prijevodu, zanimljiva je osoba. Zato ga želim ukratko predstaviti na temelju podataka iznesenih u knjizi na str. 341. Riječ je o Britancu, rođenom 1934. god. u Bathu. On je konvertirao na pravoslavlje s 24 godine, to jest 1958. god. Za taj korak je rekao da se osjećao kao da je "stupio u svoj istinski dom". Poslije Westminsterške škole i Magdalen koledža pristupa Pravoslavnoj crkvi pod jurisdikcijom Carigradske patrijaršije. God. 1966. biva zaređen za svećenika i tada se kao monah vraća u Oxford, gdje predaje na Katedri za istočne pravoslavne studije. God. 1982. je zaređen za episkopa s imenom Kalist za titularnog biskupa Diokleje, u arhiepiskopiji Tijatiri, i Velike Britanije, koja jurisdikcijski pripada

Carigradskoj patrijaršiji. Od njegovih djela treba istaknuti: *A Study of the Greek Church under Turkish Rule* (1964) i *Orthodox Way* (1979).

Za ovo djelo: *Pravoslavna crkva*, episkop Atanasije Jevtić je napisao da predstavlja "jedan, jasan, detaljan uvod u pravoslavlje", pisan prvenstveno za nepravoslavne, što autor naglašava u svojem uvodu za srpsko izdanje. Prema episkopu Atanasiju to je djelo temelj kulturnog i duhovnog bića Europe, a tumačeći pisca, zaključuje da je istočno pravoslavlje sačuvalo izvorni oblik kršćanstva, što za Atanasija nije propaganda, nego mirno i pouzdano svjedocenje s izvora (poledina knjige). Dakle, s jedne strane je prvenstveni cilj ove knjige približiti pravoslavlje nepravoslavcima, a s druge strane na taj način pokazati nepravoslavcima što o njima misle pravoslavni.

U predavljanju Pravoslavne crkve autor se ponajviše oslanja na izvore, iskustva i povijest Bizanta, Grčke i Rusije. On nas uvodi, kako kaže u "nepoznati svijet" u kojemu otkrivamo i nešto različito i nešto "čudnovato blisko". U tom procesu približavanja i upoznavanja pravoslavlje obogaćuje cijeli kršćanski svijet svojim načinom razmišljanja u kojemu nisu samo različiti odgovori nego i sama pitanja u odnosu na zapadni pristup. Pravoslavlje nudi i predlaže rješenja starih problema koja su dugo vremena bila zaboravljena. On gleda Pravoslavnu crkvu kao obitelj (porodicu) samostalnih

patrijaršija i arhiepiskopija, koju ne okuplja bilo kakav centralizam, niti episkop s neograničenom vlašću, nego dvostruka spona: jedinstvo u vjeri i zajedništvo u svetim tajnama (sakramentima), posebno u euharistijskom zajedništvu i pričesti. Sam pojam “pravoslavlje” on razumije u dvostrukom smislu: zajedništvo “prave vjere” i “prave slave” (bogoslužja). Iz toga jasno slijedi uvjerenje da Pravoslavna crkva jedino čuva i naučava pravu vjeru i slavi Boga na ispravan način. Stoga se Pravoslavnu crkvu razumije kao jedinu pravu Kristovu Crkvu na zemlji (str. 235). U tim se stavovima osjećća izvjesna doza prigovora Rimokatoličkoj crkvi i njezinu ustrojstvu.

Koncepcija knjige zasnovana je na dva temeljna poglavlja. U prvom on obrađuje povijest Pravoslavne crkve od zajedničkih početaka do najnovijih vremena. Autor nudi sažet pregled važnijih akcenata i događanja iz bizancko-grčkoga i primarno ruskoga razvoja (str. 21-188). U tom dijelu on govori o sedam općih sabora, o raskolima istoka i zapada, o pokrštanju Slavena, o Crkvi pod turskom vlašću, a onda posebno o nacionalnom putu ruske i grčke Crkve itd. U drugom dijelu on predstavlja pravoslavnu teologiju, posebno u kontekstu dogmatsko-eklezijskih pogleda i liturgijskog bogoslužja, s posebnim komparativnim naglascima između katoličkog i pravoslavnog pogleda i različite prakse. U tom kontekstu dodiru-

je kontroverzna teološka pitanja i pitanje jedinstva kršćana.

U povijesnom pristupu autor ipak podliježe uobičajenim paušalnim prigovorima istočnih povjesničara i tumača, koji su plod nekih davnih i totalno suprotstavljenih vremena i odnosa, kao npr. tumačenje jurisdikcijske i navodne pretenzije rimskoga pape. S druge strane treba priznati da se jako trudi otvarati pravoslavcima njihove oči za njihove pogreške i sudioništvo u procesu razdvajanja i udaljavanja. U tome treba gledati posebnu vrijednost ove knjige. On se ne libi uputiti pravoslavcima i neke očite prigovore i pripisuje im dio odgovornosti za nastalo udaljavanje. Tako npr. piše da su upravo Bizantinci često upadali u pogrešku poistovjećivanja zemaljskog Bizantskog carstva s nebeskim kraljevstvom, ili također da su poistovjećivali Grke s narodom Božjim (str. 49).

Kada su u pitanju kontroverzni raskoli, čini se da im pristupa prilično otvoreno i dosta samokritično. On ističe da su se prije crkvenog raskola dogodili kulturni, politički, ekonomski raskoli, koji su doprinijeli udaljavanju istoka i zapada. Plod takva udaljavanja, npr. na kulturnom planu, što se itekako negativno odražava i na teološko polje, jest da nije bilo protoka misli s istoka na zapad i obratno. Grčki se malo učio na zapadu, a latinski na istoku. Focije, kao “najobrazovaniji čovek Vizantije IX veka, nije mog-

ao da čita latinski, a 864. rimski car Vizantije, Mihajlo III, čak je i jezik na kome je Vergilije nekada pisao, nazvao “varvarskim i skitskim govomom” (str. 53). Gdje je tu svijest “rimskog cara” koji tako misli o rimskom (latinskom) jeziku?

Iako autor promatra zapad kao onoga koji je “prvi napao”, ipak mu ne pripisuje isključivu odgovornost za raskole. Dok krunjenje Karla Velikog od strane rimskoga pape tretira kao papinsko okretanje leđa istočnjacima i priklanjanje Francima, dok ističe nepotrebno guranje *filioque* od strane Germana, dok ne odobrava poteze kardinala Humberta da Silve i patrijarha Cerularija, dok posebno osuđuje križarske ratove i osvajanje Konstantinopola 1204. god. te uspostavu zapadnoga patrijarhata u središtu Carigrada, što je učinilo raskol konačnim - dotle na drugoj stani osuđuje carigradskog patrijarha Sergija koji isključuje ime rimskoga pape iz svoga diptiha (popis pravovaljanih hijerarha); isto tako on pripisuje sukrovnju patrijarhu Cerulariju, koji u latinskim crkvama u Carigradu prisiljava latine da prihvate grčke obrede, a kada su to odbili, onda ih je 1052. god. dao zatvoriti. Ovdje autor zaključuje: “Obe strane moraju pošteno priznati da su mogle i morale više da učine kako bi sprečile raskol. Obe strane su krive za greške koje su počinili na ljudskom nivou. Pravoslavni moraju preuzeti krivicu za oholost i nipodaštavanje sa kojim su se u vizantijskom dobu odnosili

prema zapadu, moraju priznati krivicu za nered iz 1182. godine, kada je carigradska rulja divljački pobila mnoge latinske stanovnike koji su živeli u Carigradu... Svaka strana, iako tvrdi da je jedina prava Crkva, mora priznati da je na ovom opšte ljudskom nivou žalosno osiromašena ovim razdvajanjem. Grčki istok i latinski zapad bili su, i danas su potrebni jedan drugom. Za obe strane pokazalo se da je veliki raskol, u stvari, velika tragedija” (str. 66).

Kad je u pitanju papin primat on izražava pravoslavni stav kroz riječi Nikite, arhiepiskopa nikomidijskoga iz 12. st., koji navodi: “... mi ne odbacujemo prvenstvo Rimske crkve među pet sestrinskih patrijaršija, priznajemo njeno pravo na najpočasnije mesto na Vaseljenskom saboru. Ali ako se ona od nas odvojila sopstvenim delima, ako se gordo nameće kao monarhija koja ne pripada njenom položaju...., ako rimski patrijarh, sedeći na uzvišenom tronu svoje slave, želi da grmi na nas i da nam, da tako kažem, dobacuje sa visine svoje zapovesti, i ako želi da nam sudi i da čak upravlja nama i našim crkvama, ne savetujuć se s nama, nego po svom samovoljnom kapricu, kakvo to onda može biti bratstvo, ili pak roditeljstvo? Mi bismo bili robovi, a ne sinovi takve Crkve, a Rimaska stolica ne bi bila blaga i pobožna majka svojim čedima, no okrutna gospodarioca robova” (str. 56).

Iz drugog, teološkoga dijela,

ovdje ističem samo one misli koje se tiču pogleda na jedinstvo Crkve. Već je rečeno da papa za njega nije ujedinjujući faktor jedinstva, nego ista vjera i općenje u svetim tajnama. On jedinstvo Crkve promatra kao euharistijski plod iznutra jer ističe da Crkva nije monarhija, nego kolegijalno zajedništvo mnogih biskupa. Zato zajednička euharistija ne smije biti sredstvo za postizanje jedinstva, nego plod i kruna dostignutog jedinstva (str. 295). Za papinu ulogu u kontekstu jedinstva ipak kaže, da bi pravoslavnici bili voljni da mu ustupe ne samo počasno prvenstvo nego sveobuhvatno apostolsko staranje; ne samo pravo da prima sve apelacije za pomoć svega kršćanskog svijeta nego i da preuzima inicijativu u traženju načina da se zacijele krize i sukobi koji nastaju među kršćanima. Voljni su njegovu službu sagledati u smislu pastirske a ne juridičke službe, kojom bi ohrabrivao, a ne primoravao, više savjetovao, nego li prisiljavao (str. 301), ističe autor knjige.

Njegov pristup svakako zavrjeduje našu pozornost. Autor pripada rijetkim teolozima s istoka koji dolazi sa zapada, koji dobro pozna zapadni sklop razmišljanja i koji je otvoren za jedinstvo Crkve, koji ne pripisuje isključivu krivnju za raskol samo zapadnjacima, koji u tolikim razlikama otkriva temeljno jedinstvo vjere. U tom duhu preporučujem knjigu za studij na putu

zbližavanja dviju Crkava, a posebno poglavlje o svetim tajnama, str. 261-282.

Niko Ikić

Sociološka knjiga o tri monoteističke religije u BiH

Zilka SPAHIĆ-ŠILJAK i Dino ABAZOVIĆ (ur.): *Monoteističko suglasje - uvod u judaizam, kršćanstvo i islam*, RABIC, Sarajevo, 2009., 164 str.

Knjiga *Monoteističko suglasje - uvod u judaizam, kršćanstvo i islam* dio je traganja za građom o religijama, namijenjena učenicima državnih škola u Bosni i Hercegovini, koja ide dalje od osnovnih informacija što ih dobivaju u konfesionalnom školskom vjeronauku. U Predgovoru autori najavljuju da knjigu priređuju kao "dobro štivo za nastavnike/ce i učenike/učenicice ali i širu javnost... Knjiga je orijentirana k stjecanju temeljnih znanja o monoteističkim religijama i upoznavanju etičkih vrijednosti. Riječ je o naučno utemeljenoj raspravi o religijama u Bosni i Hercegovini "kao utjecajnim faktorima u društvenom životu". Ističu potrebu međusobnog poznavanja sugovornika u dijalogu i nadaju se da će ova knjiga tome pridonositi. Njome ne žele potisnuti školski vjeronauk koji predaju diplomirani teolozi učenicima vla-

stite konfesije, nego doprinosti “samosvjesnom i plodotvornom dijalogu između pripadnika/ca monoteističkih religija, ali i drugih koji ne pripadaju ovim religijskim tradicijama”. Iako priznaju da je knjiga plod timskog rada, glavni redaktori su dr. Zilka Spahić-Šiljak i dr. Dino Abazović. Zilka Spahić-Šiljak diplomirala je teologiju na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu i doktorirala iz religiologije temom *Žene, religija i politika. Analiza utjecaja interpretativnog religijskog nasljeđa judaizma, kršćanstva i islama na angažman žene u javnom životu i politici u BiH* (knjiga izdana u Sarajevu 2007.) Dino Abazović diplomirao je sociologiju u Sarajevu i doktorirao sociologiju religije temom *Bosanskohercegovački muslimani između sekularizacije i desekularizacije* (veljača 2009). Odabir tema plod je timskog rada i niza seminara o novom školskom predmetu “kultura religije” koji bi učenike trebao uvesti u etičke i socijalne vrijednosti u vjeri Židova, katolika, pravoslavaca i muslimana te ih pripravljeti za odgovorno življenje i djelovanje u multireligijskoj sredini. U Predgovoru autori najavljuju da je na temelju tih tekstova priređen udžbenik *Kultura religija* kao skup metodskih jedinica prikladnih za izvođenje razredne nastave. Dok ovo pišem, nisam imao prigodu provjeriti jesu li tri didaktičarke prilikom pojednostavljenja i prerade građe ponešto važno

izostavile ili čak iskrivile.

Za razliku od školskih udžbenika u vrijeme socijalizma, u kojima je religija bila predstavljena kao nepoželjna posljedica “zaostalog” nazora na svijet, ovi autori svjež pristup religiji, religijskim zajednicama i crkvama izvrsno otvaraju prvim poglavljem “Zajedništvo kao načelo religija” (str. 3-44). Ono obuhvaća podnaslove: nastanak i razvoj židovstva, kršćanstva i islama, blagdani i slavlja kao potvrda slavljenja zajedništva, obredi zajedništva i predstava raja u različitim religijama. U drugom poglavlju, “Etika - dobročinstvo religije” (45-80), velika pozornost posvećena je moralnom kodeksu u Deset zapovijedi ili dekalogu, zatim “Zakonu razmjernje odmazde” (lex talionis) te projektu o svjetskoj etici kao uvjetu za stvaranje pravednog svjetskog poretka. Za razliku od konfesionalnog školskog vjeronauka u kojem učenici stupnjevito obrađuju građu iz vlastite vjere i uče konstruktivno živjeti unutar svoje zajednice, ova knjiga u trećem poglavlju prikazuje religije u odnosu na druge: “Mir, nenasilje i mjesto za drugoga” (81-98). Tu se govori o miru i nenasilju prema Starom zavjetu, Novom zavjetu i Kur'anu. Zatim su čitatelji motivirani da upoznaju identitet “drukčijega” koji nije opasnost nego bogatstvo za građansku zajednicu. Veoma potrebnim i korisnim nastavnicima, učenicima i drugim mogućim čitateljima ove knjige sm-

atram poglavlje: “Porodica i religija” (99-126). Tu su predstavljeni uobičajeni vjerski obredi Židova, katolika, pravoslavaca i muslimana prigodom rođenja djeteta, sklapanja braka i ukopa vjernika. U predstavljanju uloge žena prema židovstvu, kršćanstvu i islamu skrenuta je pozornost na negativan utjecaj kulture u patrijarhalnim društvima, dok svete knjige pripisuju jednako dostojanstvo i šanse ženama i muškarcima u obitelji i društvu. Protumačeno je zašto službeni teolozi i vjerski poglavari ne preporučaju mješovite brakove, ali je objašnjena pravna procedura za takav brak katolika i nekršćanina. Najkraće je peto poglavlje: “Religija - država - društvo” (127-138) u kojem je izvrsno protumačen europski model slobodne religije u demokratskom društvu, uz rastavu religijskih zajednica od države, ali bez simpatiziranja za sekularistički tip države u kojem bi svako “miješanje” teologa i vjerskih poglavara u društvena i politička pitanja bilo tretirano kao nezakonito. Srednjoškolicima koji uče književnost i povijest umjetnosti i njihovim nastavnicima može služiti kao dopunska građa šesto poglavlje: “Kulturni doprinos religija arhitekturi, slikarstvu i glazbi” (139-156). Uz tekst o značajnim sakralnim građevinama i umjetničkim djelima, koja su inspirirana vjerom tvoraca ili onih kojima su ona namijenjena, donesene su i slike po kojima će čitatelji lakše pamtiti građu.

Želeći privući pozornost čitatelja na izvore, autori su tokom izlaganja u odvojenom stupcu na lijevoj ili desnoj strani pojedinog lista knjige donijeli brojne citate ili napomene kojima osvjetljaju izloženu građu. U “Bibliografiji” su navedeni osnovni naslovi djela i članaka na engleskom i njemačkom te na “našim” jezicima. Navedena je također 21 elektronička adresa i deset naslova filmova s pozitivnim pristupom religijskim događajima i osobama.

Djelatnici OSCE u BiH organizirali su 23. i 24. listopada 2008. u Sarajevu predstavljanje knjige *Toledska vodeća načela za poučavanje o religiji* koju je njihov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) priredio tijekom 2007. Na seminar su pozvali predstavnike Ministarstava prosvjete, vjerskih zajednica, nastavnike predmeta “kultura religija” i neke vjeroučitelje. Predstavljajući su bili neki od priređivača tog europskog dokumenta koji nisu znali za kontroverznu procjenu već uvedenog predmeta “kulture religija” u Federaciji i Republici Srpskoj. Prisutni vjeroučitelji i teolozi žalili su se da neki od predavača kao ateisti ili agnosticima na tim satovima vjeru izruguju te da su podaci o pojedinim konfesijama netočni. Razvila se oštra rasprava o smislu, sadržaju i predavačima toga predmeta jer su se delegati vjerskih poglavara žalili da se time želi istisnuti konfesionalni vjeronauk. Ako se taj predmet

bude predavao po ovoj i sličnim knjigama i ako nastavnici budu s poštovanjem pristupali vjeri svojih učenika i sugrađana, predmet će donositi nužne informacije o vjeri “drugih”, jer je *premalno ono što već postoji u vjeronaučnim udžbenicima* za muslimanske učenike o kršćanstvu i židovstvu te za kršćanske učenike o židovstvu i islamu. Kao katolički teolog, tiskanje ove knjige i uvođenje predmeta “kultura religija” - ako ga budu predavali diplomirani teolozi ili sociolozi religije i po knjigama sličnim ovoj - smatram veoma korisnim i dobrodošlim u društvenim prilikama Bosne i Hercegovine. Svim srcem podržavam konfesionalni vjeronauk u državnim školama jer roditelji u demokratskoj državi i pluralnom društvu imaju pravo odgajati svoju djecu u vlastitoj vjeri s pomoću državnog obrazovnog sustava koji uzdržavaju porezom od svojega rada. Međutim, u multireligijskim zemljama, kao što je BiH, konfesionalni školski vjeronauk ne može pružati dostatnu građu o vjeri i kulturi “drugih”. Ova knjiga to omogućuje, a uz to će biti nužno pomagalo nastavnicima povijesti, filozofije, sociologije, književnosti i umjetnosti koji u svojim predmetima moraju doticati i religijske elemente iz prošlosti i sadašnjosti, ne samo “svoga naroda” nego i drugih.

S užitkom sam pročitao građu prije tiskanja te iznio svoje pozitivno mišljenje, ali i upozorio na

neke pogreške u dijelovima o judaizmu i kršćanstvu, posebno katolicizmu, te predložio ispravke. Autori su to uvažili.

Mato Zovkić

Da se ne zaboravi

Niko LUBURIĆ, *Da se ne zaboravi: glazbena izvješća iz Sarajeva (1997. - 2007.)*, HKD Napredak, Sarajevo, 2008. 236 str.

Početak 2008. god. pojavila se vrlo zanimljiva knjiga prof. don Nikke Luburića s naslovom *Da se ne zaboravi: Glazbena izvješća iz Sarajeva (1997.-2007.)*. Može se na neki način reći da je to svojevrsna autobiografija jer u njoj pisac govori o svim svojim glazbenim angažiranjima u razdoblju od 1997. do 2007. god., bilo da prati druge glazbene ostvaraje, bilo da donosi nešto što je sam priredio sa svojim zborovima, poglavito zborovima Vrhbosanske katoličke teologije u Sarajevu. Čitatelj vidi u svakom djeliću teksta te knjige autora koji je zaokupljen glazbenim životom u Sarajevu i drugdje, a posebno u Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji. Njemu je stalo da se pjesmom i pjevanjem pobijedi rat i svako drugo zlo. Stoga se neobično, gotovo dušom djeteta, raduje svakom tonu, zvuku, glasu pa gdje god da se pojavi, ali da veliča ljepotu, smisao i daje radost. On ovim svojim stilom

i radom stoji nasuprot onome strah-obnome zvuku koji je od 1991. do 1996. god. stvarao apokaliptičku melodiju nad gradovima i selima u BiH, da ne spominjemo slične tragične tonove drugdje. Ti su zvukovi odnosili ljudske živote i ulijevali jezu u duše. I Vrhbosanska katolička bogoslovija bila je u Bolu na otoku Braču, gdje su bogoslovi njegovali glazbeni život kao molitvu, a prešavši u Sarajevo, odmah su nastavili s novim žarom upravo pjevajući. O svemu tome imamo zapise, svjedočenja i lijepe uspomene. Glazba kojom se don Niko bavi i o kojoj piše predivne zapise nimalo ne nalikuje na onu glazbu što je smrt posijala; ova glazba liječi dušu i srce i stvara kulturu mira i života (valja vidjeti u knjizi što se izvodilo, a pogotovo treba poslušati snimljeno!). Ovdje treba dodati da je i jedna od misija HKD *Napredak* sa sjedištem u Sarajevu bila navještaj kulturne, duhovne, moralne, intelektualne i svekolike druge pobjede u ratnome Sarajevu, što su je očitovali, između ostaloga, i glazbom. No, i u svemu tome bio je prisutan i glazbom na razne načine zaokupljen prof. Niko Luburić.

Niko Luburić rođen je 1951. god. u Studencima kod Ljubuškog. Osnovnu školu završava u rodnom mjestu i Ljubuškom, klasičnu gimnaziju u Splitu 1970., a teologiju u Sarajevu 1977. Zaređen je za svećenika Mostarsko-duvanjske biskupije 29. lipnja 1977. Bio je župni

vikar i zborovoda u Dračevu (1977.-1979.), Kruševu (1979.-1981.) i mostarskoj katedrali Marije Majke Crkve (1981.-1990.), gdje zajedno sa s. Gracijom Akmažić, orguljašicom, osniva i vodi katedralni mješoviti zbor *Marija*, katedralni dječji zbor *Slavuj* i Katedralni tamburaški zbor. Sa spomenutim zborovima održao je više koncerata u Mostaru i drugdje. Kao *regens chori* mostarske katedrale bio je član *Biskupske komisije za promicanje liturgijskoga pjevanja* u hercegovačkim biskupijama. Završio je studij crkvene glazbe na Institutu za crkvenu glazbu *Albe Vidaković* Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1993. god. i postigao naslov *diplomirani crkveni glazbenik - Artifex musicae sacrae*. Od 1993. god. radi kao profesor crkvene glazbe na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu, gdje osniva i vodi bogoslovske pjevačke zborove: *Veliki bogoslovski zbor*, bogoslovski zbor *Madrigalisti*, *Bogoslovski tamburaški zbor* te *Mješoviti zbor studenata laika* Vrhbosanske katoličke teologije. Sa spomenutim zborovima održao je više koncerata u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Uz 10. obljetnicu bogoslovske zborovne *Madrigalisti* snimio je 2003. god. glazbeni CD sa sedamnaest višeglasnih crkvenih skladbi *a cappella*.

Bavi se istraživanjem i zapisivanjem autohtonih duhovnih napjeva iz Hercegovine. Objavio je knjigu pod naslovom *Duhovne popijevke iz*

Hercegovine (Zagreb, 1994.). U tom izvornom znanstvenom djelu priopćio je 84 napjeva (s potpunim tekstom) duhovnih popijevki iz Hercegovine s melografskom analizom. U pripremi mu je i druga knjiga slična sadržaja pod naslovom *Duhovne popijevke iz Hercegovine, II. knjiga*, s oko dvije stotine autohtonih duhovnih napjeva. Zapisao je još sedam izvornih popijevki (3 euharistijske, 3 božićne i 1 svetačku) i četiri notna zapisa litanija iz Hercegovine, koje je objavio u hrvatskoj liturgijskoj pjesmarici (II. popravljeno i dopunjeno izdanje) *Pjevajte Gospodu pjesmu novu* (Zagreb - Sarajevo, 2003.) i u *Svetoj Ceciliji* (2005.). Napisao je i knjigu pod naslovom *Notni zapis litanija iz Hercegovine* koju je izdalo *Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika* (Zagreb, 2006.). I sam je komponirao više popijevki, bavi se harmonizacijom, aranžmanima za Bogoslovski tamburaški zbor, objavljuje pjesmarice, piše članke za razne listove i časopise, članom je liturgijskog vijeća Biskupske konferencije BiH i dr.

“Glazbena kultura hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini pripada u red onih tema o kojima je objavljeno malo pisanih radova i povijesnih prikaza. Ova se činjenica na poseban način odnosi na različite crkvene i druge pjevačke zborove koji su svojim glazbenim radom i nastupima obilježili kulturnu povijest naše zemlje i na najbolji mogući način osigurali promicanje ove

vrste glazbenoga izričaja hrvatskoga naroda koji živi na ovim prostorima. Samo to je dovoljan razlog za pozdravljanje u povodu izlaska monografije maestra Nike Luburića, profesora crkvene glazbe na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji, pod naslovom *Da se ne zaboravi, Glazbena izvješća iz Sarajeva (1997.-2007.)*. Svakako je potrebno istaknuti da je prof. Luburić napravio veoma velik i važan posao, imajući u vidu ono što smo prethodno naveli. Bez njegova osobnoga i profesionalnoga angažmana glazbeni život u Bosni i Hercegovini, napose u Sarajevu, bio bi dosta siromašniji. Predano posjećujući i pišući o održanim koncertima uspio je protekle glazbeno-kulturne događaje oteti od zaborava i predstaviti ih javnosti s dva osnovna cilja: sadašnji naraštaj podsjetiti na sve ono lijepo i plemenito što se kroz različite koncerte događa, a buduće generacije informirati o vremenu i kulturnom obzoru na kojemu se odvijao glazbeni život u opisanom razdoblju”, napisao je predsjednik HKD *Napredak* dr. Franjo Topić o ovoj knjizi.

Prof. mr. art. Miroslav Martinjak knjigu je predstavio kao *Mozaik vrijedan pažnje*: “Kako se radujemo kad pronademo u nekim arhivskim zabilježskama, novinama, brošurama, časopisima ili knjigama zapisan zanimljiv podatak koji je od značaja ili koji može čak promijeniti naš odnos prema vremenu, ljudima i događajima koji su se davno

zbili. Upravo bilježenjem i arhiviranjem podataka nastaje povijest naroda, ljudi, kultura, civilizacija itd. Listajući naš najstariji glazbeni časopis *Sveta Cecilija* čiji prvi broj seže u daleku 1877. god., nalazimo doista vrijednih zanimljivosti, događaja, podataka pomno zabilježenih i to zahvaljujući vrijednim promatračima i izvjestiteljima. Jedan od takvih pomnih promatrača u naše vrijeme jest izvjestitelj prof. Niko Luburić koji neumorno svojim perom bilježi glazbene događaje u gradu Sarajevu i tako stvara povijest i ostavlja je budućim generacijama na ponos, sjećanje i kao poticaj za nove kulturne kreativnosti.”

Postoje i druga zanimljiva i stručna mišljenja o ovoj knjizi što ih je izdavač uvrstio neka na početku a neka na kraju knjige, te će svaki čitatelj čitajući don Nikinu knjigu rado pročitati i te ocjene kako bi ih mogao usporediti sa svojim.

Kada se ova knjiga pročita, posve je razvidno da se radi o odličnoj zbirci koju treba prelistati svaka gl-

azbena i povijesna duša, te u njoj osluhnuti silinu tonova koji su u slušateljstvu budili nadu u život, i to u vrlo teškim životnim uvjetima. To je vrijeme poslije mirovnoga sporazuma u Daytonu s kojim je prestalo pucanje oružja, ali su ostale duše ranjene, pokopani su mnogi mrtvaci, a za nestalima se i do danas traži na svim stranama, tu su ucviljeni i ožalošćeni, osiromašeni ljudi koji su ispred sebe imali strahobne apokaliptičke slike porušenih sela i gradova. U takvu ozračju valjalo je nešto činiti da bi se dogodio stvarni mir u duši i srcu, a profinjena glazba na svoj način najbolje pomaže da se to i obistini. Prof. don Niko Luburić u tom smislu glazbenoga rada, koji je proširila i Televizija, kao i ostali mediji, te prikupljanja svojih tekstova za ovu knjigu, postaje nositeljem nade i braniteljem ljepote što je stvaraju vječno lijepe note i glasovi.

Ilija Drmić

Suradnici u ovom broju

Ilija DRMIĆ, svećenik, župnik u Vinici.

Dr. sc. Niko IKIĆ, svećenik, profesor dogmatske teologije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Mr. sc. s. Ana Marija KESTEN, redovnica, odgajateljica u Stadlerovom dječjem domu "Egipat".

Mr. sc. Josip LEBO, svećenik, profesor psihologije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Šimo MARŠIĆ, svećenik, profesor pastoralne teologija na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Stjepan RIBIĆ, direktor Regionalne razvojne agencije Slavonije i Baranje.

Dr. sc. Zdenko SPAJIĆ, svećenik, profesor socijalnog nauka Crkve na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Tomo VUKŠIĆ, svećenik, profesor ekumenske teologije i istočnog bogoslovlja na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Mato ZOVKIĆ, počasni prelat, generalni vikar i kanonik vrhbosanski, profesor biblijskih znanosti na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Drago ŽUPARIĆ, svećenik, profesor duhovnog bogoslovlja i latinskog jezika na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Rješenjem Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Federacije BiH broj 08-651-327-4/97, od 26. rujna 1997., časopis *Vrhbosnensia* upisan je u evidenciju javnih glasila pod rednim brojem 713, a rješenjem broj 08-455-334-4/97, također od 26. rujna 1997., časopis je oslobođen od poreza na promet proizvoda i usluga.